

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**SİVİL TOPLUM VE DEMOKRATİK KONSOLİDASYON;
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba AYDIN

Ankara-2015

**T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**SİVİL TOPLUM VE DEMOKRATİK KONSOLİDASYON;
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tuğba AYDIN

**Tez Danışmanı
Doç. Dr. Emre TOROS**

Ankara- 2015

KABUL VE ONAY

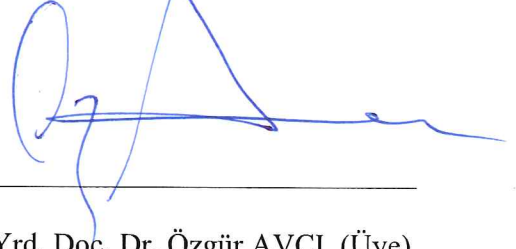
Tuğba AYDIN tarafından hazırlanan “Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon; Türkiye Örneği” başlıklı bu çalışma, 01.07.2015 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Çağkan SAYIN (Başkan)

Doç. Dr. Emre TOROS (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Özgür AVCI (Üye)

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesi' ne uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

01.07.2015

Tuğba AYDIN

ÖZ

AYDIN, Tuğba. Sivil Toplum Eliyle Demokratik Konsolidasyon; Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2015.

Bu çalışma Türkiye’de demokratik konsolidasyonun sağlanmasında sivil toplumun rolünü incelemektedir. Çalışma, sivil toplumun teorik ve kavramsal içeriğini inceleyerek demokratik konsolidasyon ile olan ilişkisini analiz etmektedir. Bu çalışmanın amacı, sivil toplumun demokratik konsolidasyon ile olan ilişkisini Türkiye örneği üzerinde incelemektir.

Anahtar kelimeler: Sivil toplum, demokratik konsolidasyon, sivil toplum kuruluşları, Türkiye

ABSTRACT

AYDIN, Tugba. Civil Society and Democratic Consolidation; The Case Of Turkey, M.Sc, Ankara, 2015.

This study analyses the role of civil society's in providing democratic consolidation in Turkey. Theoretical and conceptual content of civil society and its relation with democratic consolidation are analyzed in this study. The objective of this study is to analyze the relation of civil society with democratic consolidation by means of Turkey sample.

Keywords: Civil Society, democratic consolidation, civil society organizations, Turkey

TEŞEKKÜR

Bu alıőmanın, Siyaset Bilim'ine, tezden yararlanmak isteyen araőtırmacılara ve tım okuyuculara katkı sağlamasını temenni ederim.

Öncelikle, bu konunun tespiti ve őekillendirilmesi noktasında beni yönlendiren ve tezin hazırlanması sırasında değerli görüş ve katkılarını hiçbir zaman benden esirgemeyen danıőmanım Sayın Doç. Dr. Emre TOROS' a en içten teőekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın en önemli katkısının yapmış olduğum saha araştırması olduğu düşünöldüğünde görüşme gerçekleştirilen tım Sivil Toplum Kuruluşu temsilcilerinin değerli vakitlerini ayırarak, soruları titizlikle yanıtlamalarının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda mülakatlar sonrasında da telefonla, e-mail yoluyla bana katkılar sağlayan STK temsilcilerine de çok teşekkür ederim.

Tım hayatım boyunca olduğu gibi, bu çalıőmamda da benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan, canım annem Müberra BALCI ve canım babam Prof. Dr. Mustafa BALCI' ya ve tım aile fertlerime ne kadar teşekkür etsem azdır.

Nihayet, bu çalışmanın her aşamasında beni yalnız bırakmayan ve en sıkıntılı anlarımda bile beni sabırla dinleyen, her konuda destek olan ve çalışmaya teşvik eden sevgili eőim Samet AYDIN' a ne kadar teşekkür etsem de azdır.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN	4
1.1. Sivil Toplum	4
1.2. Demokrasi, Demokrasiye Geçiş, Demokratikleşme ve Demokratik Konsolidasyon	19
1.2.1 Demokrasi.....	19
1.2.2. Demokratik Konsolidasyon	23
1.3. Türkiye’de Sivil Toplum	37

II. BÖLÜM

YÖNTEM.....	47
2.1. Araştırmanın Yöntemi	47
2.1.1. Değer boyutu	47
2.1.2. Etki Boyutu	48
2.2. Araştırmanın Amacı.....	51
2.3. Niteliksel Araştırma Metodu Ve Görüşme Teknikleri.....	51
2.3.1. Görüşme ile İlgili Bilgiler.....	52
2.3.2. Veri Özellikleri.....	52

III. BÖLÜM

BULGULAR	54
3.2. Sivil Toplum Tanımı	56
3.2. Sivil Toplumun Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Sorunlara Olan Katkısı	59
3.3. Türkiye'de Güçlü ve Etkili Bir Sivil Toplumun Varlığı	61
3.4. Sivil Toplum Kuruluşu	67
3.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının İç İşleyişlerinde Demokratik ve Adil Bir Düzenin Varlığı	69
3.6. Sivil Toplum Kuruluşlarının İç Mekanizmalarında, Tüzüklerinde, Uygulamalarında Cinsiyet Eşitliği İlkesi ve Dezavantajlı Gruplar İçin Varolan Düzenlemeler	71
3.7. Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasiyi Toplumsal Düzeyde Aktif Olarak Gerçekleştirdiği Faaliyetler ve Ürettikleri Politikalar	74
3.8. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Özgürlüğü	77
3.9. Türkiye'deki Sivil Toplum Kuruluşları'nın Demokratik İlkelerin Toplumsal Seviyede Yerleşmesi ve Pekişmesi İçin Yürütmekte Oldukları Çalışmalar	79
3.10. Sivil Toplum Kuruluşlarının Kamu Politikalarını (İnsan Hakları, Sosyal Politikalar, Düşünce ve İfade Özgürlüğü Vb) Etkilemedeki Rollerini	81

IV. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME	84
4.1. Sivil Toplum Tanımı Üzerine Değerlendirme	84
4.2. Sivil Toplumun Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Sorunlara Olan Katkısı Üzerine Değerlendirme	84
4.3. Türkiye'de Güçlü ve Etkili Bir Sivil Toplumun Varlığı Üzerine Değerlendirme	85
4.4. Sivil Toplum Kuruluşu Üzerine Değerlendirme	85
4.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının İç İşleyişlerinde Demokratik ve Adil Bir Düzenin Varlığı Üzerine Değerlendirme	86
4.6. Sivil Toplum Kuruluşlarının İç Mekanizmalarında, Tüzüklerinde, Uygulamalarında Cinsiyet Eşitliği İlkesi ve Dezavantajlı Gruplar İçin Varolan Düzenlemeler Üzerine Değerlendirme	87
4.8. Türkiye'de Sivil Toplum Kuruluşlarının Özgürlüğü Üzerine Değerlendirme	88

4.9. Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları’nın Demokratik İlkelerin Toplumsal Seviyede Yerleşmesi Ve Pekişmesi İçin Yürütmekte Oldukları Çalışmalar Üzerine Değerlendirme.....	88
4.10. Sivil Toplum Kuruluşlarının Kamu Politikalarını (İnsan Hakları, Sosyal Politikalar, Düşünce Ve İfade Özgürlüğü Vb) Etkilemedeki Rollerini Üzerine Değerlendirme.....	89

V. BÖLÜM

SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	95
EK 1 Derinlemesine Görüşme Örneğinde Yer Alan Stk'lara İlişkin Tanıtıcı Bilgiler.....	100
EK2 derinlemesine Görüşme Yapılan Kişilere Yöneltilen Sorular	102

TABLolar LİSTESİ

	<u>Sayfa No:</u>
Tablo 2.1. Değer ve Etki Temelli Alt Boyutlar	49
Tablo 2.2. Görüşme gerçekleştirilen STK'ların Örnekleme	53
Tablo 3.3. Türkiye'de güçlü ve etkili bir sivil toplumun varlığını sağlayan unsurlar vurgu dağılımları	61
Tablo 3.4. Türkiye'de güçlü ve etkili bir sivil toplumun oluşumunu engelleyen unsurlar vurgu dağılımları	63
Tablo 3.5. Sivil Toplum Kuruluşu Tanımı Vurgu Dağılımları	67

GİRİŞ

Bu çalışma, Türkiye’de sivil toplum ile demokratik konsolidasyonun arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu tez sivil toplum kavramının hem teorik olarak hem de iç dinamikleri açısından etki ve değer boyutu yöntemi kullanılarak, demokratik konsolidasyon ile olan ilişkisini değerlendirerek bu tartışmalı konuya açıklık getirmeye çalışacaktır. Çalışmada temel esas; Türkiye’deki sivil toplum inisiyatifleri ile demokrasinin konsolidasyonu ilişkisinin olası bir haritasını çıkartarak sivil toplumun demokrasinin konsolidasyonundaki rolünü anlamaktır. Tartışmanın anlaşılmasındaki en önemli kilit noktalarından biri de büyük ölçüde sivil toplum örgütleri içindeki ve arasındaki demokratik değerlerin üretimi ile ilgili olarak yapılan analize dayalıdır. Bu analizi gerçekleştirirken, deneysel araçlarla sivil toplumu demokrasinin konsolidasyonuna bağlayan teorilerin birleşimine dayandırılacaktır.

Demokratik konsolidasyon ve sivil toplum ilişkisi ile ilgili birkaç kavramsal yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Bu tezin temel kavramları, çalışma boyunca özel bir çerçevede ele alınmıştır.

Demokratik bir sivil toplum, kar amacı gütmeyen sadece toplum yararı sağlamayı amaçlayan, bu yönüyle de toplumu sivil açıdan temsil edip karar vericileri doğrudan etkileyen bir kavramdır. Sivil toplum kavramı önem kazanmaya başladıkça, sivil toplumun demokratik konsolidasyon ile olan ilişkisi de aynı derecede önemli hale gelmiştir. Günümüzde sivil toplum sadece sosyal bilimcilerin konusu olmaktan çıkmış, ülkenin siyasi karar mekanizmalarını doğrudan etkileyen bir araç haline gelmiştir.

Demokratik konsolidasyon sürecinde rol alan sivil toplum aktörleri, siyasi partiler, ticaret odaları, meslek odaları ve benzerleri gibi kolektif hareketleri organize etmeye çalışan bir çok kuruluş da aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerden oluşmaktadır. Bu aktörlerin kendi eylem stratejileri ve normatif oryantasyonları bulunmaktadır. Demokratik rejimler halkın menfaatlerine cevap vermeli ve bunlardan sorumlu

olmalıdırlar ve bu açıdan demokratik siyasi sistemler vatandaşları için konuşma, yayınlama, organize etme, kulis ve sergileme faaliyetleri ile ilgili hakları koruyan bir kurallar ağında işlevini yerine getirmelidir. Kamuoyu kendisini organize ederek demokratik konsolidasyonun önemi daima mevcut demokratik olmayan uygulama ve değerlerin sorgulanması ve bunlara karşı konulması ile gelişme imkânı bulmuştur. Organizasyonları vasıtasıyla kamuoyunu, kendilerinin öne çıkan başlıklarını toplumun gündemine taşımaya çalışarak sosyal ve politik programlara katkıda bulunma yoluyla demokratik konsolidasyon da rol oynayabilir. Sorunları ve ihtiyaçları seslendirerek sivil toplum örgütleri seçilmiş olan hükümet görevlileri ile ilgili uyarılar üretebilir ve demokratik kısıtlamalar neticesinde ortaya çıkan sorunlara parmak basabilirler. Bu kuruluşlar toplu iletişim araçları vasıtasıyla iletişime geçerek veya yürütebilecekleri kampanyalar gibi farklı yolları kullanarak doğrudan seçilmiş olan hükümet görevlilerine dikkat çekerek demokrasi konularını siyasi gündeme taşıyabilir ve bunlara dikkat çekebilirler (Toros,2007:3-4). Bu örneklerin tümü politik bir sistem olarak demokrasinin, demokrasi için örgütlenmiş, kendi değerlerini ve normlarını sindiren ve ortak – toplumsal sonuçlara kilitlenen bir kamuoyu gerektirdiğini ortaya koymaktadır (Diamond, 1999: 221). Böyle bir kamuoyunun inşa edilmesinin yolu sivil toplumdan geçmektedir.

Bu çalışma, Türkiye’de sivil toplum ve sivil toplum örgütlerinin demokrasinin konsolidasyonundaki rolünü, ve onunla olan ilişkisini farklı bir yöntem aracılığıyla incelenecektir. Bu kavramların birbirleriyle olan ilişkilerine değinilirken, temel düşünce tasarımları olarak nasıl ele alındıkları araştırılacaktır. Bu araştırma yapılırken, sivil toplumun zamanla içinden geçtiği demokratik konsolidasyon süreci aşamalarını, bu aşamaların özellikleri, sivil toplum kavramının günümüzdeki yeri göz önüne alınarak açıklanacaktır.

Bu tez sivil toplumun yapısını, iç değerlerini ve konsolidasyon sürecindeki doğrudan ilişkisini değerlendirerek bu tartışmalı konuya Türkiye örneği üzerinde açıklık getirmeye çalışacaktır. Belirtilen açıklamaları yerine getirmek üzere öncelikle bu kavramı; Sivil toplum ve demokratik konsolidasyon ile ilgili teorik arka planın ve kavramsal perspektiflerin sunulması, demokratik konsolidasyon da öne çıkan sivil

toplum fonksiyonlarının tartışılan teorik ve kavramsal perspektiflere dayanarak oluşturulması ve bu fonksiyonların ampirik modelin yardımı ile Türkiye bağlamında ayrıntıları ele alınarak analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK ARKA PLAN

Bu bölümde sivil toplum kavramının, teorik arka planı ve demokratik konsolidasyonla olan ilişkisi değer ve etki boyutları göz önünde bulundurularak ve genel olarak bu boyutların yaklaşımıyla sunulan argümanlarla desteklenmektedir. Sivil toplumun değer boyutu; Sivil toplumun ve/veya sivil toplum örgütlerinin bağımsızlığı (Hükümet ve/veya Devletten), Sivil toplumun demokratik değerler oluşturması, sivil toplum inisiyatiflerinin iç işleyişlerinde demokrasi ve şeffaf bir yapıya sahip olmasıdır. Sivil toplumun etki boyutu; baskı unsuru olması, toplumsal çıkarlara yanıt vermesi, sivil toplum oluşumları arasındaki ilişkiler ve yurttaşların güçlendirilmesi olarak ifade edilmektedir (Toros, 2007). Bu boyutlarla birlikte sivil toplum ve demokratik konsolidasyon arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın yöntem bölümünde etki ve değer boyutu ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

1.1. Sivil Toplum

Ulusların demokratikleşmeyle ilgili arzu ve mücadeleleri yaşadığımız yüzyılın son birkaç yıllık döneminde öne çıkmış, buna bağlı olarak her kesimden aydınlar ve politikacılar, 18. yüzyıla ait eski bir düşünsel tasarım olan sivil toplum kavramını yeniden canlandırmışlar ve kavrama yeniden işlerlik kazandırmışlardır. Sivil toplum kavramı dönemlere göre farklı biçimlerde tanımlanmıştır. Kavrama verilen anlam, aslında zaman içinde; yaşanan döneme, yere, teorik bakış açısına veya politik anlayışa göre değişiklikler göstermektedir. Sivil toplum 18. Yüzyılda devletin bir antitezi olarak vurgulanırken, 19. Yüzyılda kavram değişime uğramış; burjuvazi, pazar ve liberal ekonomi gibi demokratik kavramlarla eşleştirilebilmiş, 20. Yüzyıla gelindiğinde; kavram demokrasi ile birleşerek yeni bir anlam kazanmış, böylece demokratik konsolidasyonu destekleyen ve/veya demokrasiyi derinleştiren bir varlık olarak kavranmıştır. 21. Yüzyıla gelindiğinde artık sivil toplum yenedünya düzeninin

etkisiyle uluslar üstü/uluslar ötesi sivil toplum kuruluşları tarafından temsil edilmektedir (Grugel, 2002:93).

Sivil toplumun bu çağdaş “dirilişi” için “küreselleşme, Soğuk Savaş sonrası dönemdeki politik değişim ve toplumun durumu konusunda endişe duygusu” gibi çeşitli nedenler gösterilmiştir (Rooy,1998:6). Bu durum ayrıca “sivil toplumun 1960’lar ve 1970’lerdeki gelişim dönemlerinde, ekonomik alanda pazarın ve politik alanda demokrasinin ortağı olarak görülmesine kapsamlı bir tepkinin üçüncü bileşeni” ya da “çağdaş dünyanın tüm kötülüklerine ilaç” olarak da nitelendirilmiştir (White,1994:375).

20.yy da kavrama karşı ilginin canlanması, sivil toplumla ilgili eski anlayışı değiştirmiş ve onun yaşadığımız dünyanın olası demokratik konsolidasyonunda sürecinde anahtar konumunda bir kavram olarak algılanmasını ve çalışılmasını sağlamıştır. Kavram, artan bir şekilde doğrudan veya dolaylı olarak demokrasi ve demokratik konsolidasyon bağlantılı toplumsal faaliyetleri ve toplumsal kuruluşları tanımlamak için kullanılır hale gelmiştir (Seligman,2001:203).

Sivil toplumun anlamındaki bu değişimler ve kaymalara karşın Shils’e göre 18. yüzyıldan bu yana üç ana nitelik sürdürülmüştür: “toplumun devletten ayrılığı ve bağımsızlığı, bireylerin hakları, devletten bağımsız olarak hareket eden ve birbirleriyle rekabet halindeki çok sayıda ekonomik birimden veya ticari şirketlerden oluşan bir yekûn (1991:7). Shils bu türden sivillığın sivil toplumun “belirli, tekil veya sınırlı çıkarları ılımlılaştırarak ortak faydaya öncelik tanımak” şeklinde bir fazileti olarak görür. Ona göre sivil toplumun erdemi yine sivil toplumun kendisinde geliştirilir (1991:16).Sivil toplum kavramı, değişik politik ideolojiler, çok partili sistem ve vatandaş haklarından bireysel gönüllülük ve toplum ruhu kavramlarına kadar geniş bir yelpazede bulunan bütün unsurların tanımında kullanılmaktadır (Toros,2007:11).

Sivil toplumun ilk ve temel fonksiyonu “devlet iktidarının sınırlandırılması, böylece devletin toplum tarafından denetim altına alınması ve böylece demokratik siyasal

kurumların bu denetimi gerçekleştirmenin en uygun aracı haline getirilmesidir” (Gordon,2001:122). Bu anlamda sivil toplumun devlet, karar vericiler veya hükümet ile olan ilişkisi ve fonksiyonu analiz edilirken; kavram ilk modern tanımlamalarını aydınlanma dönemi ile almaya başlamış olup, siyasal toplumdaki ayrılıştır.

Sivil toplum ile devletin köken itibariyle de farklı olduğunu belirten Thomas Paine’e göre; toplum bizim isteklerimizin, devlet ise bizim kötülüğümüzün ürünüdür; toplum duygularımızı birleştirerek pozitif anlamda, hükümet ise kötülüklerimizi sınırlayarak negatif anlamda mutluluğumuzu artırır. Böylece toplum bir patron, devlet ise bir cezalandırıcıdır. Hobbes’a göre insanın doğasında kötülük esastır ve bu nedenle doğa durumundan kurtulduktan sonra tekrar ona dönmek için devlete ihtiyaç vardır. Hobbes’un aksine Locke’a göre toplum devlete göre önceliklidir. Çünkü toplum devletten önce vardır ve devlet bir zorunluluğun eseridir. Böylece Locke da sivil toplumu ve siyasal alanı birbirinden ayırmaktadır (Karadağ,2003:66-68). Locke ‘un 1690’da yayımlanan “*Two Treatises of Government*” adlı eserinde de belirtildiği gibi 18. yüzyılla birlikte sivil toplum kavramında bir kırılma gözlemlenmektedir. Bu yüzyılda hâkim olan düşüncede sivil toplum, kent yaşamı ve ticari faaliyetlerin geliştiği, çoğulcu, devlet tarafından asimile edilmemiş ve aile sınırları dışında gerçekleşen bireysel faaliyetlerin yer aldığı toplum olarak kabul edilmektedir (Tosun,2001:13).

Kavramın gelişmesinde ve değişmesinde önemli katkıda bulunan Locke, sivil toplum oluşumunu kavramsal olarak devlet oluşumunun önüne geçiren yollar önermiştir. Bundan hareketle, hükümetin meşruiyetinin, sivil toplumun-halkın ihtiyaçlarına hizmet etmesine bağlı olduğunu ve anlaşıldığı üzere Hobbes’un aksine devletin rolünün mümkün olduğunca kısıtlanması gerektiğini savunur. Onun düşüncesinin merkezinde, toplum ve siyasi otoritenin ayrışması, hukukun üstünlüğü ve bireyin özgürlüğü yatmaktadır (Tosun,2001:10-11).

19.yüzyıla kadar sivil toplum; barışçı düzenin ve iyi yönetimin koşulu olarak hukukun öznesi üyelerden oluşan siyasal birlik tipi (devlet) ile eşanlamlı sayılırken, bu duruma ilk olarak Hegel ve Marks doğrudan eleştiri getirmişlerdir. Hegel, sivil

toplumu aile ve devletten ayırır. Hegel'e göre sivil toplum, üyelerinin korunması ve pazarın işlevselliği için zorunlu olan kurumlar ve toplumun ticari sektörünü oluşturan pazardır. Hegel, sivil toplumun varlığının devlet içinde mümkün olacağını şu şekilde ifade etmektedir; toplumsal yaşamın sivil toplum şeklinde örgütlenmesi gereği devlet denilen üst yapısal bir örgüte evrensel bir gereksinim doğurur (Shils,1991:5). Hegel'e göre devlet sivil toplumu korumakla görevlidir. Çünkü devlet, çıkar çatışmaları esasına dayanan burjuva toplumuyla eşdeğer olan ve sivil toplumdaki bu çatışmanın önüne geçilmesini sağlayan bir rol üstlenmektedir. Görüşlerini Hegel'in düşüncelerine bağlı olarak geliştiren Marks, bu çıkar çatışmaları için devleti bir çözüm olarak görmez. Marks'a göre devlet, çıkar çatışmalarından bağımsız değildir. Hegel gibi Marksist kuramı izleyen Gramsci 'ye göre sivil toplum devletin içinde yer almaktadır. Yani devlet siyasal toplum ve sivil toplumun birleşiminden oluşmaktadır. Gramsci hem Hegelci hem de Marksist unsurları kullanarak devlet-sivil toplum şemasını yeniden biçimlendirmeye çalışmaktadır. Klasik Marksizm ekonomik kurumları temel alarak belirlemeye çalışırken, Gramsci özellikle sivil toplumun ekonomik olmayan boyutunu öne çıkararak, demokratik, kültürel, din ve diğer kurumların önemini ön plana çıkarır. Gramsci sivil toplumu, toplumsal bir grubun bütünü üzerindeki kültürel ve siyasal hegemonyası olarak tanımlarken, sivil toplumun söz konusu hegemonyanın işleyişini sağlayan özel ilişkiler bütünü olduğunu ileri sürer (Tosun,2001:20-21).

Bu düşüncelerin referansıyla; sivil toplum, devletin otoritesi altında yasalarla yönetilen bir toplum anlamında kullanılır. Geniş anlamıyla ise hükümetten bağımsız olan ve kendi çıkarları peşinde koşan bireyler tarafından oluşturulmaları manasıyla özel örgütleri tanımlamada kullanılır ve bu haliyle devletten ayırt edilebilir. Sivil Toplum bireylerin özerk olarak bir araya gelmelerinin alanıdır. Örneğin çalışma grupları, çıkar grupları vb. (Heywood,2006:8).

Zaki sivil toplumu “sosyal hayatın devlet alanından farklı olan ve ayrı tutulan bir boyutu, devletten ayrı var olan bir kolektif varlık” olarak tanımlar (1994: 4). Sivil toplum, siyaset dışında kalan olarak tanımlansa da aslında siyasete hiç ilgisi olmayan bir alan değildir.

Siyasi otoritenin müdahale edemeyeceği ancak siyasete etkisi olabilecek bir alandır. Çünkü sivil toplum varlığını siyasi otoriteye borçlu değildir, varlığını devam ettirme noktasında ise devreye sivil toplum kuruluşları girer. Sivil Toplum, bireylerin ve grupların kendi alanlarını devletin müdahalesi olmaksızın düzenlemesi anlamını içermesinin yanında, devlet otoritesinin dışında kalan iktisadi ya da toplumsal alanı ilgilendirmek için kullanılan ve kendi kurallarına göre işleyen özerk alanları ifade etmekte kullanılan bir tabirdir (Yıldırım,2004:47).

Sivil Toplum, devletin ya da başka bir merkezi otorite tarafından yönetilmeyen, halk iradesini temsil eden özerk kurumlardır. Bununla birlikte özerk kurumları oluşturmak oldukça güç bir iştir (Dahrendorf,1991:72-74).

Shils'e göre sivil toplum, toplumun, aile ve devletin dışında kalan ve kendine özgü bir yapılanması olan bir unsurdur, parçasıdır. Bununla birlikte; Shils sivil toplumun tanımını oldukça ilginç bir şekilde yapmıştır. Ona göre sivil toplum; devletin tecavüzünden korunacak ve bir sivil toplum olarak kendini muhafaza edecek kurumlara ve rekabetçi bir siyasal sisteme sahip olmayı belirtir (Shils,1991:10). Shils bu iki temel prensiple, özerk seçmenlere sahip, periyodik seçimlerde genel oy desteği arayan rekabetçi siyasal partileri, bireylerin ve kurumların özgürlüğünü koruyacak bağımsız bir yargıyı, yönetimin faaliyetleri hakkında sivil toplumu bilgilendirecek serbest basın kuruluşlarını, gönül birlikleri, akademik çalışma eğitim araştırma ve yayınlama özgürlüğünü sivil toplumun unsurları olarak gösterir. Shils'e göre sivil toplum,

- a) çeşitli bağımsız kuruluşlardan oluşmakta,
- b) devletle yasal bir çerçevede oluşan bir bağı bulunmakta,
- c) faaliyet gösterdiği toplum kesimi içindeki sivil davranış ve tutumları içermektedir.

Bu üç unsur, demokratik konsolidasyona katkı vermektedir. Shils, hem devletin hem de sivil toplumun sınırlarını belirleyen kendi anayasaları ve kuralları olduğunu, bu nedenle de her ikisi arasında kesin bir ayırımın yapılamayacağını iddia etmektedir

(Shils,1991: 4-5). Bununla birlikte sivil toplumun, istemlerine gönüllü olarak kulak verecek bir devlete ihtiyacı bulunmaktadır. Bu çerçevede sivil toplumun devletle olan ilişkisi, toplumdaki bireyler arasındaki incelik ve sivil terbiyeye dayanmaktadır. Shils için sivil terbiye, sivil toplumu oluşturan kurumlara bağlılığı ve toplumun iyiliği için kaygı duymayı ve buna uygun davranışı içermektedir. Shils bu tanımla, vatandaşlar arasında toplumun değişik kesimlerinin eşit olarak muamele gördüğü, karşılıklı bir sorumluluk alanına gönderme yapmaktadır. Bu nedenle sivil toplum, toplum içindeki sivil terbiye ve inceliği yüreklendirici bir unsur olmakta, bu da demokratik konsolidasyona katkı sağlamaktadır. (Toros,2007:12).

Eberly sivil toplumun üç ana pratik işlevinden söz eder: “birey ile pazar ile devletin büyük mega-yapıları arasında arabuluculuk yaparak her birinin taşıdığı olumsuz sosyal eğilimleri dizginlemek, önemli sosyal sermaye yaratmak, demokratik değerleri ve alışkanlıkları öğretmek” (Eberly,2000:7). Ek olarak, sivil toplumun demokrasiyi korumak konusunda temel rolü sivil toplumun izole bireyleri ortak amaçlar çerçevesinde birleştiren biçimde sosyal bağlar ve karşılıklı yükümlülükler duygusu oluşturmaktır. Bu yüzden, Eberly’e göre sivil toplumda beslenen karşılıklı bağlar sivil toplumun demokrasinin konsolidasyonu yönünden hayati rolünü de güçlendirir. Aslında Eberly, sivil toplumun vatandaşlık bilincini geliştirmek ve demokratik değerler üretmek yönünden pratik işlevlerine işaret eder. Ona göre sivil toplum bu rolleri “bebekleri yetişkin olana kadar sosyalleştirme ve özel bireyleri kamusal ruha sahip vatandaşlar haline getirme” şeklinde üstlenir (Eberly,2000:3). Bu rolün arkasında yatan neden Eberly’nin sivil toplumu insanların güven, işbirliği ve fedakârlık gibi en temel demokratik alışkanlıkları sivil toplumun sunduğu şekilde öğrendikleri bir kamusal alan olarak kabul eden görüşüdür (Eberly,2000:7).

Elshtain sivil toplumun “toplumumuzun karşı karşıya olduğu en acil zorluğun, yani demokrasi projemizin ahlaki yenilenmesinin anlaşılması ve buna yanıt verilmesi için en iyi kavramsal çerçeve” olarak potansiyelini ortaya koyar. Ona göre sivil toplumun esas amacı bireylerin yetkinliğini ve karakterini geliştirmek, toplumsal güveni inşa etmek ve bireylere iyi vatandaşlar olmalarında yardım etmektir. Elshtain’a göre sivil

toplum yönetsel ve genişletici araçların yanında ahlaki oluşumla ve amaçlarla da ilgili bir alandır (Elsthain,1998:103).

Sivil toplum, siyasi iktidarın çekimsiz veya gönülsüz davrandığı politikalarda önemli bir baskı unsuru olur. Bu anlamıyla sivil toplum, toplumsal çıkarlara cevap vermekte etkin bir rol oynayabilir. Przeworski sivil toplumu demokratik rejimlerin sürdürülebilirliği yönünden kritik değişkenlerden birisi olarak görür. Przeworski'ye göre iyi örgütlenmiş ve canlı bir sivil toplum yönetim gücünün denetlenmesine, önderliği sorumlu tutmaya ve toplumdaki bireyler arasında güçlü bir vatandaşlık duygusunu desteklemeye olanak tanır (1992).

Michael Walzer sivil toplum kavramı yönünden farklı bir görüşe sahiptir. Walzer şu soruya cevap arar: 'İyi bir yaşamın tercihe şayan ortamı hangisidir?'. Walzer sivil toplumun "iyi yaşamın sadece sivil topluma, parçalılık ve mücadelenin ama aynı zamanda somut ve gerçek dayanışmanın alanında yaşanabileceği" görüşünü savunur. Ona göre çağdaş demokrasilerde vatandaşların birey olarak, karar alma süreçlerinde etkin değil ancak edilgen bir işlevleri vardır (Walzer, 1992:90). Sivil toplumun demokratik konsolidasyona etkisi bireylerin sivilliğine ve katılımına bağlıdır.

Walzer'a göre sivil toplum, toplumu oluşturan bireylerin, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla karar alma süreçlerine katıldıkları önemli bir alan olarak öne çıktığını, sivil toplum kuruluşlarının bireylerin taleplerinin karar alıcılara ileten bir yapı olduğunun, bu suretle de demokratik konsolidasyona katkıda bulunması açısından önemli bir yer tuttuğunu savunur (Walzer, 1992:90). Walzer, burada devleti sivil toplum içindeki kurumlardan biri olarak düşünmesi açısından çelişkiye düşmektedir. Devlet, sivil toplumun yasal sınırlarını belirleyen unsur olarak aslında sivil toplumun içinde bir unsurdur.

Burada söz konusu olan devletle sivil toplum arasında karşılıklı bir ilişkidir: sadece demokratik bir devlet demokratik bir sivil toplumu yaratabilir ve sadece demokratik bir sivil toplum, demokratik bir devleti sürdürebilir (Toros:2007:12).

Bu ikinci nokta daha sonra White tarafından daha ayrıntılı olarak geliştirilmiş (1994:379), sivil toplum kuruluşlarının demokratik konsolidasyon potansiyellerini sorgulayarak sivil toplum kurumlarının demokratik gelişme konusundaki frenleyici etkilerine dikkat çekmiştir. White sivil toplum kavramını “devlet ile devletten ayrı, devletle ilişkide özerkliğe sahip olan ve toplumun üyeleri tarafından kendi çıkarlarını ya da değerlerini korumak ya da yaymak için gönüllü olarak kurulan örgütlenmelerin oluşturduğu aile arasında ara bir birliktelik alanı” olarak tanımlamıştır (White, 1994:379).

White’a göre sivil toplum devlet ile toplum arasındaki dengeyi ikincinin lehine olmak üzere değiştirebilir (1994:382). Bu nedenle, sivil toplum devletin iktidarı kullanmasının gözetim ve sınırlama altına alınmasının hayati bir aracıdır. Böylece sivil toplum belli bir grubun ya da ideolojinin topluma hükmetmesini de engeller ve bu şekilde, farklı görüşler ve çıkarlar için açık alanları sürdürür (Trentmann, 1999).

Sivil Toplum bir sosyal yapılanmadır, daha önceki açıklamalarda düşünürler tarafından da altı çizildiği gibi: “gönüllü” olarak kendini oluşturur, kendi destekleri vardır, devlet ile özel arasında aracı niteliği taşır ve özerktir (Sarıbay,2001:47). Kavram faaliyetleri yasa tarafından düzenlense de devlet denetiminden bağımsız bireylerin oluşturduğu bir topluluk, yani sivil toplumun bağımsız bireylerin gönüllü faaliyetlerinin kamusal alanı olduğu görüşüne dayanır. Bu nedenle, sivil toplum insan etkinliğinin farklı alanlarında bağımsızlığı güvence altına almayı açıkça amaçlayan ve özünde çoğulcu bir toplumdur (Zaki:1994,4).Sivil toplum, ortak hedeflerin gönüllü kuruluşlar eliyle gerçekleştirilmesine çalışılır. Ortak değerleri olan bu alan devlet ve yerel yönetimlerden bağımsızdır. Sivil Toplum, gerçek manada halkın temsil edildiği alanlardır (Yıldırım, 2004:50).Başka bir deyişle; sivil toplumun bağımsız bireylerin gönüllü faaliyetlerinin kamusal alanı olduğu görüşü vardır.

Huntington, sivil toplumu gönüllü bireylerin oluşturduğu, birbirinden bağımsız gruplardan oluşan çeşitlendirilmiş ve bileşik bir yapının oluşturulması düzeyinde bir ön koşulu olduğunu savunur. Çünkü böyle gruplar “devlet iktidarının sınırlandırılmasında bir temel sağlanması, böylece devletin toplum tarafından kontrol

edilmesi ve böylece demokratik siyasal kurumların bu denetimi gerçekleştirmenin en uygun aracı haline getirilmesi” için gereklidir (Huntington,1984:203). Böylece, sivil toplumun demokratik konsolidasyon sürecindeki başlıca işlevlerinden biri olan devlet iktidarını sınırlamak ve bu sayede devletin sivil toplum oluşumları tarafından denetlenmesini ve bu denetimin demokratik sivil toplum kurumları tarafından gerçekleştirilmesini sağlamaktır.

Sivil toplumun Alexis de Tocqueville tarafından yapılan tanımına göre “sivil eylem hayır kuruluşları, masonik örgütlenmeler, toplumsal birlikler ve dinsel kurumlar bölüklerinden oluşmaktadır”. Ona göre bu kuruluşlar Amerikan toplumunun karakterini demokratik işlevselliği hızlandırma yönünde vazgeçilmez biçimde vermektedir (Eberly, 2000: 7).Tocqueville toplumsal ağların büyüleyici yönünün özgür insanların özlem ve arzularından, kendiliğinden biçimde ortaya çıkmış olmaları olduğu görüşündedir. Bu bakış açısıyla, Elshtain “ailelerden kiliselere, mahalle topluluklarından sendikalara, kişisel gelişim hareketlerinden muhtaçlara yardım gönüllülüğüne kadar demokratik toplumu bezeyen çok sayıda topluluk ve örgütlenme biçimleri” kavramlaştırmasıyla sivil toplumu kurumlarla Tocqueville’e benzer şekilde tanımlar (1998:103).

White’a göre sivil toplum da kendi içinde çeşitli gruplara ayrılmıştır ki bu gruplar şöyle tanımlanabilir: a) çağdaş çıkar grupları ve akrabalığa veya etnik kökene dayalı geleneksel gruplar; b) pederşahi ilişkilere veya müşteri ilişkileri üzerine ve resmi olmayan toplumsal ağlar; c) Mafya gibi yasa dışı organizasyonlar ve d) mevcut politik rejimi değiştirmeyi hedefleyen kuruluşlar (1994:380-. White, bu kuruluşların mevcut konjonktüre göre demokratik konsolidasyon karşıtı bir tavır alarak otoriter rejim sistemlerini destekleyebileceklerini iddia etmektedir. Bu nedenle ona göre, güçlü bir sivil toplumun her durumda demokratik konsolidasyona katkı sağlayacağını söylemek mümkün değildir; aynı şekilde zayıf bir sivil toplumun da demokratik konsolidasyon süreçlerine katkı sağlamayacağını söylemek belirsiz bir iddiadan öteye geçmez. White, bu çerçevede ideal olanla sivil toplumun gerçeği arasındaki farka işaret etmektedir. White’a göre devlet ve sivil toplum arasındaki ayırımın gerçek koşulları belirsizdir ve her ikisi de birbirlerini gerek demokratik gerek

demokratik olmayan yollardan şekillendirebilmektedir. Bu nedenle demokrasinin gelişmesi doğrudan devletin sivil toplumla olan ilişki ve etkileşimine dayanmaktadır (White, 1994:385). Demokrasinin yerleşmesi ve konsolidasyonu açısından, toplumsal kuruluşlar içerisindeki demokratik katılımın yapısı ve bu kuruluşların birbirleriyle ilişkileri önem taşımaktadır (White, 1994:389).

Siyaset ve sivil toplumlar arasındaki ilişki, yazarlara göre, demokratik konsolidasyon açısından zorlayıcı bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Temsili demokrasi yapılanmaları içinde, politik toplum sadece sivil toplumu dikkate almakla kalmamalı, aynı zamanda sivil toplumun öncülüğüne ve yol gösterici özelliğine de açık olmalıdır (Cohen ve Arato, 1994:413). Ayrıca, Walzer ve Shils gibi Cohen ve Arato da sivil toplumun sınırlarının devlet tarafından yasal olarak çizilmesi gerektiğini ve devletin, sınırlarını ihlal ederek sivil topluma müdahale etmediği sürece, sivil toplumun demokratik konsolidasyona daha fazla katkıda bulunabileceğini savunmaktadırlar (Cohen ve Arato, 1994:19). Bunlara ek olarak bu yazarlar, sivil toplum kuruluşlarının politik partiler gibi politik alanda kurulu kurumlara kıyasla daha eşitlikçi ve katılımcı bir yapılanmalarının olması nedeniyle, demokrasinin en iyi şekilde sivil toplum örgütleri düzeyinde geliştirilebileceğini ifade etmektedirler (Cohen ve Arato, 1994:417).

Sivil toplumun demokratik konsolidasyonu açısından önemli bir unsur olduğuna değinen Juan Linz ve Alfred Stephan'ın konuyla ilgili önemli katkılarından bahsetmek gerekir. Bu açıdan, Linz ve Stephan'a göre, sivil toplumun demokrasiyi konsolidesi için bir dizi koşuldan bahseder:

“Konsolide demokrasi çıkarlarının yeni hükümet tarafından hissedilmesini sağlayacak kadar güçlü olan bir sivil toplumu, demokratik yönetimi biçimlendirip gözetim altına alabilecek bir siyasal toplumu (partiler, seçimler, seçim kuralları, önderlik), genel standart kuralların bağımsız bir yargı tarafından ‘anayasacı bir ruh’ içinde uygulandığı hukukun üstünlüğünü, vergilendirme, temel hizmetlerin düzenlenmesi ve sağlanması gibi hükümet işlevlerinde kullanılabilir bir bürokrasiyi, ve devlet ile pazarın çıkarlarını dengeleyebilecek bir ekonomik toplumu içerir” (1996: 18).

Bu açıdan, Linz ve Stephan sivil toplumu, konsolide demokrasi çıkarlarının yeni hükümet tarafından hissedilmesini sağlayacak kadar güçlü olması gerekliliğini vurgulamakta ve kendi kendini örgütleyen ve nispeten özerk olan grupların, hareketlerin ve bireylerin, özel değerler tanımlayarak, çıkarlarını savunmak için kuruluş ve dayanışma oluşumları kurdukları bir politika arenası olarak tanımlamaktadır (Toros:2007,16).

Demokrasinin konsolidasyonu ve kurumsallaştırılması açısından, sivil toplumun önemli bir faktör olduğunu iddia eden Larry Diamond, kavramın özelliklerine yoğunlaşan çalışmalar yapmıştır. Diamond'a göre "sivil toplumun erdemi konusunda en kapsamlı teorik değerlendirme demokratik geçiş ve konsolidasyon yönündendir" (Encarnacion,2001:56.).

Diamond "sivil toplumun siyasal partilerin siyasal katılımı teşvik etmek şeklindeki rolünü tamamlayarak demokrat vatandaşların siyasal verimlilik ve becerilerini arttırdığını, demokrat seçmenlerin haklarının yanında yükümlülüklerini de idrak etmelerini sağladığını savunur (1994:7). Sivil toplumun demokrasinin konsolidasyonuna katkı sunduğu bir diğer yön ise hoşgörü, uyarıcılık, özveri isteği ve karşıt görüşlere saygı gibi demokratik unsurları aşılmasıdır. Böylece bu değerler ve normlar deneyimlenerek ortaya çıkar.

Diamond'a göre sivil toplumun bir diğer işlevi çıkarların eklemlenmesi, ortaklaştırılması ve temsili için kanallar açarak demokrasinin temsiliyetini arttırmasıdır (Diamond, Linz ve Lipset, 1995:28.). Böylece kadınlar, azınlıklar gibi tarihsel olarak dışlanan grupların iktidara erişimi sağlanır. Bunun yanında sivil toplum yeni siyasal liderlerin devşirilmesi ve eğitilmesi suretiyle de demokrasinin konsolidasyonuna katkı sağlar. Siyasal arena bu yolla yenilenir ve canlılık kazanır. Böyle yapılarak kurucu örüntüler tekrardan modellenir.

Bununla birlikte, Diamond'a göre, sivil toplum kavramının içinde resmi veya gayri resmi olmak üzere birçok kuruluş bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; ekonomik kuruluşlar (ticari kuruluşlar ve ticari ağlar), kültürel alanda faaliyet gösterenler

(dinsel, etnik veya toplumsal kuruluşlar), bilgi ve eğitim amacıyla kurulanlar (bilgi üreten ve yayan kuruluşlar), çıkarları korumak için oluşturulanlar (profesyonel kuruluşlar veya sendikalar gibi), gelişime yönelik olanlar (toplumsal yaşam kalitesini artırmaya yönelik) belirli bir konuya yönelik çalışan örgütlenmeler (çevre koruma, kadın hakları ve benzeri konularda) ve sonuç olarak da yurttaşlık görevleriyle ilgili olarak (herhangi bir partiye bağlı olmaksızın seçimlerin gözetimi, seçmenlerin eğitimi vb gibi konularda faaliyet gösteren) gibi kuruluşlardır.

Diamond, sivil toplumun demokratik işlevlerinin değerlendirilmesi açısından 12 maddeyi kapsayan bir liste önermektedir:

- 1) Devletin gücünü kontrol etmek, sınırlamak ve gözlemlemek,
- 2) Katılımın özendirilmesi açısından siyasi partilerin işlevine tamamlayıcı bir rol oynamak,
- 3) Eğitim yoluyla demokratik niteliklerin geliştirilmesini sağlamak,
- 4) Çıkarların temsili için siyasi partiler üstü çoklu kanallar sağlamak,
- 5) Politik çatışma içindeki ilkesel kutuplaşmaların azaltılması ve böylece kayırmacılığın ortadan kaldırılması için mücadele edilmesi,
- 6) Ortak çıkar alanları oluşturarak politik kutuplaşmanın azaltılması,
- 7) Yeni siyasi liderlerin bulunması ve eğitilmesi,
- 8) Açıkça demokratik yapılanma hedefli kuruluşlar oluşturulması (örneğin seçimlerin gözlenmesi amacıyla),
- 9) Vatandaşları çıkarlarını korumaları, yeni bilgi ve düşünceleri aktarmaları için bilgilendirmek ve güçlendirmek,
- 10) Reform politikalarına yönelik temellerin atılması,
- 11) Çatışmalarda arabuluculuk etmek ve çözüme katkı sağlamak ve

12) Yukarıdaki maddelerde belirtilen unsurları yerine getirerek politik sistemin hesap verme, cevap verme ve çözüm oluşturma, kapsayıcı olma, yetkinlik gibi özelliklerinin geliştirilerek meşruluğunun desteklenmesi (Diamond:1999:239-250).

Diamond'a göre, sivil toplum ne kadar aktif, çoğulcu, becerikli, kurumsallaşmış ve demokratik olursa, devletle olan ilişkilerde gerginlikleri o oranda kolaylıkla ve etkin bir şekilde dengeler ve böylece demokrasi o oranda daha çok öne çıkar ve daha fazla yaşatılabilir (1994:11). Diamond'ın sivil toplumun tanımı ve demokratik konsolidasyon sürecindeki işlevleriyle ilgili düşüncelerinden, bu tezde, yöntem bölümünde açıklandığı üzere değişik bir biçimde yararlanma yoluna gidilmiştir. Bu nedenle, sivil toplum üzerindeki bu görüşleri, özellikle demokratik konsolidasyon ile olan ilişkisine atıf yaparak sergilenmesine özen gösterilmektedir.

Özetle, sivil toplumun amacı demokrasiyi inşa etmek, geliştirmek ve bununla birlikte konsolide etmektir. Bilindiği üzere "Seçim izleme grupları, kitlesel seçmen eğitimi ve izleme çabaları, insan hakları grupları, demokratik reforma adanmış düşünce kuruluşları ve yolsuzluk karşıtı gruplar" demokrasinin konsolidasyonunda hayati rol oynarlar (Diamond, Linz ve Lipset,1995: 29).

Ayrıca Diamond; meşruiyet ve yönetilebilirliğin siyasal sistemin sorumluluğu, hesap verebilirliği, kapsayıcılığı ve meşruiyeti ölçüsünde sivil toplum tarafından tahkim edildiğini ileri sürer. Bu nedenle, devletin idare kabiliyeti geliştirilir. Buna karşılık vatandaşların devlete karşı saygısı da arttırılır.

Benzer şekilde, White'a göre de güçlü bir sivil toplum kamusal ahlak ve uygulama standartları getirerek ve hem siyasetçilerin, hem de yöneticilerin hesap verirliliğini arttırarak devlet yönünden bir disiplin rolü oynayabilir (1994:383). Sivil toplumun demokrasinin konsolidasyonundaki rollerini analiz ederken, sivil toplumun bir diğer önemli işlevi de "devlet ile toplum arasında bir geçiş" rolü oynamasıdır (White, 1994:383). Sivil toplum devlet ile toplum arasındaki siyasal iletişimin taleplerin aktarıldığı ve toplumun çıkarlarının ifade edildiği şekilde kolaylaştırılmasını sağlar.

Ayrıca sivil toplum siyasal oyunun kurallarının tekrar tanımlanmasında kurucu bir rol oynar. Sivil toplumun “devletin davranışlarını ve devlet ile toplum ve tekil vatandaşlardan oluşan kamusal alan arasındaki siyasal ilişkilerin karakterini düzenleyen yeni bir dizi demokratik normu oluşturan ve sürdüren” bir rol oynadığından söz edilir (White, 1994:383).

Hall’a göre, sivil toplumda iki unsurun varlığı demokrasinin konsolidasyonuna yardımcı olur. Birincisi “aşırı iktidar yoğunlaşmalarını” dengelemeyi mümkün kılan güçlü ve bağımsız grupların varlığıdır (Held,1987:281). Sivil toplumun varlığı siyasal partileri halkı temsile etmeye zorlayabilir ve böylece daha iyi politikaların benimsenmesi ve siyasal çatışmalarda uzlaşma yoluna gidilmesi sağlanabilir. İkincisi sivil toplumun sosyal çeşitliliği korumasıdır. Hall’un iddiasına göre “insanları tek tipleştirmeye çalışan siyasal vasıfların” aksine sivil toplum çeşitlilik yararına işlev gösterir (1993:282).

Bununla birlikte Robert Putnam’ın sivil toplum tanımı farklıdır. Putnam sivil toplum’u “sivil ilişkiler ağı” olarak nitelendirerek sivil toplumu gözden geçirir. Putnam’a göre sivil ilişkiler ağının esas mahiyeti “karşılıklılığın kuvvetli normlarını beslemek, iletişimi kolaylaştırmak ve bireylerin güvenilirliği hakkında bilgi akışını geliştirmektir” (1993:173). Sivil ilişki ağları “siyaset ve ekonominin performansını kuvvetlendiren” sosyal sermayenin temel bir biçimidir (Foley ve Edwards, 1996:40). Putnam sosyal sermayeyi “demokrasinin işe yaramasının anahtarı” olarak nitelendirir” (1993:185). Sosyal sermayenin iki kaynağı vardır: genelleştirilmiş karşılıklılık normları ve sosyal güveni ve işbirliğini “vazgeçmeye yönelik uyarıcıları, güvensizlikleri azaltacak ve ilerideki işbirlikleri için model oluşturacak şekilde” teşvik eden sivil ilişki ağları (Putnam,1993:177). Sivil toplum inisiyatifleri oluşturulmuş dahili demokratik uygulamalar sergilese bile, bunlar diğer sivil toplum örgütlerine karşı aynı bakış açısına sahip olmayabilir. Sivil toplum örgütleri arasındaki ilişki, demokratik konsolidasyona katkı sağlaması açısından önemlidir.

Çalışmanın ilk bölümünde sivil toplum kavramının tanımı ve özellikle kavramın demokratikleşme ve demokratik konsolidasyonla olan etkileşimi ve ilişkisi ile ilgili

siyaset bilimcilerin ve düşünürlerin görüşleri sunulmuştur. Sivil toplum, inanca karşı hoşgörü ve uzlaşma gibi, 1990'lı yıllardan beri demokratik gelişim literatüründe kullanılan, demokratik değerlerin gelişmesini sağlayarak demokrasiye hizmet eden katalizör kuruluşlar olarak gönüllü kuruluşlar oluşturulmasını öngören çoğulculuk ve yurttaşlık eğitimi çerçevesinde ele aldıkları için çok önemlidir (Toros,2007:19). Sivil Toplum, nispeten devlet otoritesinin dışında, açık, gönüllülük ilkesine vurgu yapan, kendi ilke ve kuralları olan, ekonomik ve sosyal alanı niteleyen, kendi kendini düzenleyen ve destekleyen, yasal düzenlemelere veya paylaşılan değerlere bağlı kurumsallaşmış toplumsal yaşamın taşındığı alanlardır. Bu alanın önemi ise, demokratik katılıma imkân vermesi, iletişime ve kamu bilincinin gelişmesine katkıda bulunmasıdır. (Diamond, 1999:221).

Batı düşünce tarzında sivil toplumun en belirgin özellikleri olarak çoğulculuk, hoşgörü, katılım, gönüllülük, özerklik gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir. Bu düşünce tarzının merkezinde, sivil toplumun, demokrasinin odağında olması vardır (Yıldız,2004:87).

Demokratik sivil toplumda saygı, hoşgörü gibi temel sivil değerler demokrasi kültürünü besler. Sivil toplumu oluşturan sivil toplum örgütleri, dernekler, sendikalar, meslek kuruluşları, siyasal gücü elinde bulunduranların güçlerini sınırlama yetenekleri ile doğru orantılı olarak işlevlerini yerine getirmektedirler. Böylece sivil toplum örgütleri toplumun istek ve beklentilerini kamuoyuna ve devlete duyururlar ve devleti yaptıklarından dolayı denetleyerek bir bakıma kontrol altında tutarlar. Sivil toplum örgütlerinin toplumun beklenti ve isteklerini duyurma ve devlet gücünü denetleme fonksiyonları, toplumu ve kişiyi devlete karşı koruma da sağlar.

Böyle bir sivil toplum tanımı, değişik yer ve zamanlarda, sivil toplumun yapısını ve demokratik konsolidasyonla olan ilişkisinin Türkiye bağlamında analiz edilmesine uygun bir temel oluşturmaktadır.

1.2. Demokrasi, Demokrasiye Geçiş, Demokratikleşme ve Demokratik Konsolidasyon

Siyaset bilimi ve siyaset bilimcilerin en fazla anlamaya çalıştıkları olgu ve süreçler arasında demokrasi, demokrasiye geçiş ve demokratikleşme gelmektedir. “Demokratikleşme”, “demokrasiye geçiş” ve “demokratik konsolidasyon” hakkında birçok akademik literatür bulunmaktadır. Demokrasinin konsolidasyonu-pekişmesi kavramını incelemek için öncelikle demokrasi, demokrasiye geçiş ve demokratikleşme kavramlarının açıklanması gerekmektedir.

1.2.1 Demokrasi

Düşünen bir varlık olarak insanı ele alan ilk düşünce akımını Eski Yunan’da görürüz. Bir siyasi sistemin nasıl bir araya getirileceğine de ilk demokratik cevabı veren Yunanlılardır (Mayo,Çev.Kongar,1964:29). Orada kişi aklı olan ve bağımsız yani tanrısal ilişkinin dışında bir birey olarak görülmüştür (Ateş, 2007:21). Yunan düşüncesi bu yönü ile insana verdiği değer açısından günümüz siyasal düşüncelerine önemli ölçüde ışık tutmuştur (Ateş,2007:22).

Atina’da ilk demokrasi pratikleri, toplum içerisinde yaşayan vatandaşların büyük çoğunluğunun siyasi kararları ilk elden doğrudan doğruya alabildikleri küçük şehir devletlerinde görülmüştür. Ayrıca Atinalılar son derece mantiki pozitivist, gerçek ve pragmatist olmayan Aristo ve Eflatun gibi filozoflara sahipti (Mayo, Çev.Kongar:1964,29). Eski Yunanda siyasi düşüncenin temelinde *Polis* kavramı vardır. Polis, belli sayıda vatandaşı ve sınırlı bir alanı kapsar. Yunan Polisinde, örneğin Atina’da 20 yaşını bitirmiş her erkek şehir meclisinin doğal üyesi olmaktadır. Bu meclis ayda dört kez toplanmaktaydı. Mecliste kanun teklifleri verilebilmekte, hatta ölüm cezası gibi kararlar da alınabilmekteydi (Ateş,2007:23-24). Ancak burada amaç kurulu bir meclisin varlığı olmamıştır. Birincisi; gerek Eski Yunanda gerekse günümüz modern demokrasilerinde hükümetler kamuoyunun etkisini kabul eder ve buna önem verirler. Sisteme bu yönlü bakarsak, Atina demokrasisinin modern demokrasilerin küçük bir modeli olmadığını görürüz ve zaten

modern dünyaya tatbiki mümkün değildir. Bu imkansızlık Atina demokrasisinin yönetim gerçekliği iyice incelendiğinde, farklılıkların açıkça ortaya çıkacağını bize gösterecektir (Schmidt, Çev. Köktaş,2001:31). Fakat yine de eski ve yeni demokrasiler arasında benzerlikler bulunmaktadır. İkinci olarak; bütün vatandaşların oy verme hakkının yanında, genel münakaşalara katılma ve memur olma hakları da bulunmaktaydı. Atina demokrasisi özel mülkiyet hakkını savunur, fakir bir vatandaşın bile haysiyetini muhafaza ederdi. İlginçtir ki, konsey üyelerinin ve belediye meclisinin daireleri, bütün vatandaşlara memuriyette eşit hak tanımak için, seçilmiş aday listelerinden kura çekilen pek çok kişiyle doluydu. Böylece hiç kimse kudret içinde boğulmuyordu. Üçüncü olarak; çok geniş siyasi ve medeni hürriyet bulunmaktaydı. Tartışma hürriyeti Meclisin, Konseyin ve diğer siyasi kurumların kendilerini özgürce ifade edebildiği hakim bir özelliği idi. Demokrasi siyasal eşitlik, bütün yurttaşlara aynı hakların verilmesi ve toplumdaki eşitsizliklere ahlaki ilkeler adına dengelemek için bir araçtır (Touraine,1997:38).

Demokrasi serbest seçimlerle ve düzenli aralıklarla yönetilenlerin yönetenleri seçmesidir. Öyleyse Demokrasi için ilk gereken şey kendisi için siyasi aracılığını yapacak temsilcilerini seçecek bir toplum yapısının varlığıdır (Touraine,1997:44-45). Yani demokratik bir toplumda seçmenler kendilerini yurttaş olarak kabul etmelidir ve yurttaş olmalıdırlar. Tabi ki bir diğer önemli unsur da yöneticilerin gücünün yasalarla sınırlandırılması ve hangi sınırlar dâhilinde çalışacaklarının belli edilmesidir. Zaten seçimin var olması da yöneticilerin gücünü sınırlayan bir durumdur (Touraine,1997:46). Demokrasi, sivil toplumdan siyasal sisteme ve siyasal sistemden de devlete doğru ilerleyen bir düşünsel anlama gelir. Yani aşağıdan yukarıya bir yapılanmadır. Demokrasi ulus egemenliğinin olduğu toplumda devlet ve toplum arasındaki kurumsal bir birleştiricidir (Touraine,1997:66). Unutmamak gerekir ki demokrasinin yaşayabilmesi için egemen olan ulusun aynı zamanda özgür ve sivil olması gerekir.

Demokrasinin temelinde hangi ilkeler bulunduğuna baktığımızda, halk iradesi veya ortak karar alma sürecinde halk denetimini temel olarak alabiliriz. Kamu işlerinin denetiminin vatandaşlar tarafından denetlenmesi ve bu denetimin uygulanmasında

vatandaşların eşit olarak tanımlanması, demokrasinin özünü oluşturur. Diğer bir konu ise bu halk denetimi ve siyasi eşitlik ilkelerini modern devlette hayata geçirmenin yolunu bulabilmektir. Bu konu bizi iki farklı yola sevk etmektedir. İlk olarak bazı kurum ve kuruluşların rolüne değinmek gerekir. Bunun için siyasi partiler, bağımsız yargı, medya, kamu denetçisi gibi kurumlar görev almaktadır. İkinci olarak ise ifade özgürlüğü, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü gibi insanlara tanınan siyasete müdahale hakkı anlamında bazı kavramlar önem teşkil etmektedir. Bu özgürlükler vatandaşlar arasında bir etkileşimin ve kamusal iletişimi zemininin mevcudiyeti ile anlam kazanmaktadır. Yine bu özgürlükler ancak bireysel haklar kapsamında güvence altına alınabilir (Mill,2006:138).

Kamuoyu baskısı ya da ulusal güvenlik gibi nedenlerle temel hakların sınırlandırılması, halk iradesi ile bireysel haklar arasında bazı gerilimlere yol açmaktadır. Bu durum Tocqueville ve J.S. Mill gibi yazarlar tarafından “Çoğunluğun Tiranı” olarak adlandırılır (Mill,2006:139). Dolayısıyla hükümetin halk tarafından denetimi adına gereken hakları ihlal etmek suretiyle demokratik rejimin sınırlandırılması gerekmektedir.

Temel hak ve özgürlükler, halkın kamu işlerini yönlendirme ve hükümeti denetleme hakkına realite kazandırmak açısından gereklidir. Ayrıca demokrasinin temel felsefesinde, insanlar arasında ne kadar fark olursa olsun tüm insanların ortak kapasite ve ihtiyaçlara sahip olduğu gerçeği yatar. Özgürlük hakları olarak bilinen kişi güvenliği hakkı, düşünce hakkı ve vicdan özgürlüğü gibi haklar, insanların tercih yapabilmeleri adına sahip olabildikleri kapasiteyi belirler (Mill,2006:140).

Demokrasinin ideal bir yönetim biçimi olmasının nedenlerine bakıldığında; Demokrasi temel hakları garanti etmekle birlikte, bireylere büyük bir özgürlük alanı sağlar, insanlara kendi kaderlerini tayin hakkı sağlar, ahlaki özerkliği benimser, insani gelişmeye en uygun ortamı sağlar, temel kişisel çıkarların korunmasında azami desteği sağlar, politik eşitlik sağlamada alternatif olmayan bir siyasal sistemdir (Dahl,2001:48).

Demokratik konsolidasyonun gerçekleşmesinde ve hatta nasıl gerçekleşeceği konusunda etkili olan kavram halkın mücadelesidir (Tilly, 2011:9-10). Demokratikleşme otoriterlikten liberal demokrasiye geçiş manasına gelir. En önemli özellikleri, özgürlüklerin ve siyasi hakların fertlere verilmesi, herkesin oy kullanabilmesi, rekabetçi bir yapıda seçimlerin hissedilebilmesi ve son olarak da piyasa mekanizmasındaki reformların yapılabilmesidir. Demokratikleşmede öncelikle var olan eski rejim yıkılır ki bu süreç içerisinde ekonomik başarısızlıklar askere ve polis gücüne duyulan sadakatin sarsılması yer alır. İkinci olarak liberal demokratik yapıların inşa süreci yaşanır. Oyle ki bunların yok edilmesi artık düşünülemez (Heywood,2006:118).

Devlet, zor kullanma araçlarının büyük bir toprak parçasında yoğunlaşmasını denetleyen yine aynı toprak üzerindeki faaliyet gösteren bütün örgütlenmelerin üzerinde olan ve birtakım konularda da üstünlüğünü kullanan, bununla beraber kendi toprakları dışındaki st yapılanmalar tarafından yani diğer devletler vb. tanınan örgütlenme biçimidir. Yurttalışlık ise devletin yargı alanında yaşayan herkesi kapsar. İşte demokrasi de devletlerle yurttalışlar arasındaki belli ilişkiler bütünüdür. Demokratikleşme bu ilişkilerdeki değişikliklerden ortaya çıkar. Basit manası ile devletle yurttalışlar arasındaki ilişkiler dizisine rejim denir. Demokratikleşmenin merkezinde devlet-yurttalış mücadelesi vardır (Tilly, 2011:30-31). Devletle yurttalışları arasındaki bireysel ve bireysel olmayan etkileşimlerin ve karşılıklı ilişkilerin merkezini “Kamu Politikaları” oluşturur. Kamu Politikaları, yasama faaliyetlerini, seçimleri, zorunlu askerliği, vergi toplamayı ve devletlerin taraf olduğu diğer birçok işlemi kapsar (Tilly, 2011:32).

Buraya kadar yapılan kısa tanımlara göre, bir rejim devletle yurttalışları arasındaki ilişkilerin geniş, eşit, korunulan ve karşılıklı olmasını sağlayan aynı zamanda da zorunlu görüşmeleri ve toplantıları içeren yapıya kavuştuğu lde demokratiktir. Tanımımızda yer alan genişliği, kapsamlı haklardan yararlanabilme; eşitliği ise ülkedeki tüm yurttalışların aynı haklara sahip olması şeklinde açıklayabiliriz (Tilly,2011:34-35). Nihayet, demokratikleşme daha eşit, daha geniş, daha çok korunulan ve daha fazla bağlayıcı görüşmelere dayanan bir yapıda olduğu sürece

olumlu iken daha sınırlı daha eşitsiz daha az korunan ve daha az görüşmelere dayanan bir yapıda olduğu sürece de daha olumsuzluk özelliği taşır (Tilly,2011:104).

Ülkelerin demokratikleşme çabaları ya devlet merkezli ya da toplum merkezli açıklanmaya çalışılmaktadır. Özellikle, 1960'lı ve 1970'li yıllarda, otoriter sistemlerden demokrasiye geçişin önünde iktisadi durumlar engel olarak görülmekteydi. 1980'li yıllarda ise, siyasal koşullar gündeme gelmiştir. Sonuç olarak, 1970'li yıllardan beri süregelen demokratikleşme yönündeki talepler, günümüzdeki küreselleşmenin de etkisiyle ulus devletlerin hiyerarşik yapılarından kopmalara sebep olmuş, siyasal merkezlerin yeniden yapılanmasına, yurttaşlığın yeniden tanımlanmasına, hak-eşitlik kavramlarının tekrar tanımlanmasına sebep olmuştur. Bu taleplerin ortaya çıkmasında özellikle sivil toplum kuruluşları ve sosyal hareketler etkili olmuştur (Tosun,2001:136-147).

Genel olarak demokratikleşme değerlendirildiğinde, bu süreç uzun ve ucu açıktır. Whitehead'a göre demokratikleşme; kurala bağlı, daha uzlaşmacı ve daha çok katılımcı bir siyaset anlayışına doğru evrimlemeyi kapsamaktadır. Bu özellikleri taşıyan ülkeler demokrasiyi konsolide etmiştir (Whitehead,2002:27).

1.2.2. Demokratik Konsolidasyon

Bir önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi demokrasinin farklı tanımlamalarını yapmak mümkündür. Diamond'ın (1996:21) da belirttiği gibi Collier ve Levitsky demokrasinin tanımını 550 farklı biçimini ortaya koymuşlardır. Demokrasinin bu kadar farklı tanımlama yapılmasının ve araştırmaların yaygınlaşmasının nedeni;1970'lere kadar dünya devletleri arasında demokrasi ile yönetilenlerin oranı %30 iken, günümüzde bu oran %60'ı aşmış durumda olması yani yenedünya düzeninin yönetim biçimidir (Karadağ,2006:75). 1990'larda liberal demokrasinin küresel yükselişi (Diamond ve Platter 1993) ile birlikte, dünyanın birçok bölgesinde seçimlerle demokratik hükümetlerin seçilmesi sonrasında, bu rejimlerin bir türlü demokrasilerini pekiştirememeleri mevcut bir sorundur (Huntington, 1997: Linz ve Stephan 1996).

Demokrasinin konsolide olmadığı ülkelerde karşılaşılan sorunlar iki boyutta değerlendirilmektedir. İlk boyutta karşılaşılan sorun; demokrasinin kırılabilir olması özellikle askerin demokratik sürece doğrudan müdahale etmesi ile demokrasinin kesintiye uğraması, diğer boyutta ise demokratik standartların sağlanamamasıyla birlikte siyasal kültürün demokratikleşmemesidir. Demokratik olmayan bir siyasal kültür demokratik konsolidasyonunu negatif yönde etkiler. Aynı şekilde demokratik sürecin resmi ve/veya gayri resmi yollarla tıkandığı veya daraldığı bir örnekte de demokrasi konsolide olamaz (Schedler (1998); Schneider ve Schmitter (2004); Linz ve Stephan 1996).

Demokrasinin ilerlemesinin tarihsel sürecine bakıldığında bugüne kadar üç demokrasi dalgasının yaşandığı kabul edilmektedir. Samuel Huntington son iki asırda yaşanan demokrasinin gelişimini-demokratikleşmeyi dalga teorisi ile açıklamaktadır. Bu teoride ters dalgalardan da (demokrasinin geri çekilişinden ya da gerilemesinden) bahsedilmektedir (Huntington, 1995:31). Demokrasi dalgalarını 3 evrede incelemiş ve aralarında doğrusal bir ilişkinin olduğunu ifade etmiştir. 1828’de başlayan birinci demokrasi dalgasını 1922’deki ters dalga izlemiştir. Huntington’ a göre 1820’lerde Amerika Birleşik Devleti’nde ilk kez beyaz zengin erkeklere oy hakkının verilmesi ile başlayan Birinci Demokratikleşme Dalgası, parlamenter sistemin kurulmasına zemin oluşturmuş ve bu sebeple sınırlı sayıda bireyin oy kullanma hakkı oluşmuştur. 1919 yılında Mussolini’nin İtalya’da iktidara gelmesiyle birinci demokratikleşme dalgası etkilenmiş olup, 1922 yılında dalga sona ermiş ve ters dalga süreci başlamıştır (Huntington, 1995:10-21).

İkinci Demokratikleşme Dalgası, 1943 yılında II. Dünya savaşının bitimine müteakip ABD’nin öncülüğünde, batılı ülkelerin çağrısı ve desteğiyle; adalet ve güvenliği, ekonomik kalkınma ve sosyal eşitliği uluslar arası arenada tüm ülkelere sağlamayı amaçlayarak, demokrasiyi temel alarak insan hakları konusunda ilerleme gayesiyle 1945 yılında Birleşmiş Milletler’ in kurulmasıyla birçok demokratik reform gerçekleşmiştir. Bilindiği üzere II.Dünya savaşından hemen sonra başlayan Soğuk Savaş dönemi ile doğu ve batı olmak üzere iki blok oluşmuş dünya iki kutba ayrılmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) tarafında olmayan ve Batı

Bloğunda yer alan birçok ülke demokrasiye geçiş yapmış ve demokrasinin başlıca niteliklerini pekiştirici reformlara zemin oluşturmuştur. 1960'ların başında bazı ülkelerde (Latin Amerika ve Bazı Asya ülkeleri) başlayan askeri darbelerle; demokrasilerin kesintiye uğraması bu dalgayı durdurduğu gibi ters bir dalganın (demokrasiye ara verme sürecinin) başlamasına da yol açmıştır (Huntington, 1991: 7-11).

Üçüncü demokratikleşme dalgasında ise, önce demokrasiye geçen Güney Avrupa ülkesi Portekiz'de 1974 yılında yaşanan Karanfil Devrimi (Revolução Dos Cravos) başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Halk, askeri bir cunta tarafından yönetilmek istememiş ve 1974 yılında diktatoryal yönetimine karşı ayaklanma başlatmıştır ve askeri yönetime son vermiştir. Bu son veriş, hiç kan dökülmeden halkın isteği ve zorlamasına iktidardaki cuntacıların rıza göstermesi ile olduğundan "Karanfil Devrim" olarak siyasi tarihe geçmiştir. Karanfil Devrim'in ardından askeri diktatörlükle yönetilen birçok ülkede demokrasiye geçişler yaşandığı gibi; ortaya çıkan bu dalganın etkisiyle Doğu Bloğu (Komünist Blok) çökmüş ve tek partili rejimlerin yerine birçok ülkede çok partili ve güçler ayrılığına dayalı siyasal sistemler kurulmuştur. (Huntington,1995: 10-21).

Demokrasi son yüzyılda inanılmaz bir gelişme göstermiştir. 1902 yılında 48 ülkeden sadece 9 tanesinde demokrasiden bahsedilebilirken bugün yaklaşık 140 ülke demokrasi ile yönetilmektedir (Huntington,1995: 26). Bu gelişmede küreselleşmenin, uluslararası ve bölgesel organizasyonların direktifleriyle gelişen ve ilerleyen insan haklarının, yeni iletişim teknolojilerinin ve sosyal medyanın katkısı büyüktür. Buna rağmen, kimi yeni demokrasiler açısından bir ters dalga tehlikesinin varlığını koruduğu ve bu dönemde yeni demokrasilerin demokratik özelliklerinin son bulabileceği riski devam etmektedir. Demokrasiyi bir kez kurmakla iş bitmemektedir. Önemli olan kurulan demokrasiyi ters dalgalardan etkilenmeyecek biçimde sürekli bir duruma getirebilmektir (Karadağ; 2006,75-76).

Temelde oluşturulmak istenen kırılğan olmayan ve sürdürülebilir bir demokrasiyi sağlamaktır. Sürdürülebilir demokrasinin sağlanabilmesi için; dayanağı belli

temelleri oluşturmak ve demokrasiyi sürdürülebilir kılmak için belli koşulları yerine getirmek gerekmektedir. Bu anlamda yapılan araştırmalara göre; sürdürülebilir bir demokrasi için öncelikle adil ve rekabetçi bir seçim sisteminin kurumsallaştırılması, sahip olunan belli bir ekonomik düzeyin devam ettirilebilmesi ve bununla birlikte demokratik bir siyasal kültüre sahip olma koşullarının sağlanması gereklidir. Ayrıca; Özgürlük, eşitlik, hoşgörü, empati gibi kültürel değerler olmadan demokrasi sürdürülebilir kılınmaz (Karadağ, 2006: 77).

Demokratik konsolidasyon alanında günümüzde yapılan akademik çalışmalar da kavramı tanımlama eğilimlerine bakıldığında öznelci bir yaklaşım mevcuttur. Bu çalışmada demokratik konsolidasyona atfettiğimiz anlam bağlama ve perspektife bağlıdır. Demokratik konsolidasyonu açıklarken mevcut rejimin tipolojisini incelemek ve ona göre uygulamak; çalışmayı demokratik konsolidasyonun beş kavramına götürür; Demokratik çöküntüyü önleme, demokratik aşınmayı önleme, demokrasinin kurumsallaşması, demokrasinin tamamlanması ve demokrasinin derinleştirilmesi (Schedler,1997:2). Andreas Schedler'e göre (1998: 91), demokratikleşme kavramına birçok niteleyici unsurun eklenmesi kavramı tanınamayacak kadar değişikliğe uğratmıştır.

Alternatif olarak, demokratik konsolidasyon demokratik sistemlerin deneyimlediği değişik tarihsel durumlar sonucunda oluşan bir son ürün olarak değerlendirilmektedir. Bu anlayış çerçevesinde temel düşünce, demokratik konsolidasyonun sistem içinde yüksek kişi başı gelir düzeyi, okuryazarlığın yaygınlaştırılması ve şehirleşme gibi unsurların sistemde iyice yerleşmeleri sonucu ortaya çıktığıdır (Grugel, 2002:49).

Geoffrey Pridham'ın 1990 yılında yaptığı gözleme göre, demokratik konsolidasyon teriminin "bulanık bir kavram" olması (1990, 8), o günden bugüne nahoş geçerliliğini kaybetmemiştir. Halen Demokratik Konsolidasyon'un anlamına dair açık bir uzlaşma ortaya çıkmamıştır (Gunther, Puhle ve Nikoforos 1995:5). Bilakis, terimin üzerini kaplayan kavramsal sis, görünüşe göre daha da kalınlaşp yoğunlaştıkça, alan üzerine çalışan daha da çok akademisyenin dikkatini çekmiştir (Schedler, 1997: 3).

Öncelikle, demokratik konsolidasyon konusunda çalışma yapılırken bir sürecin başından sonuna dek demokratik bir rejimin mevcut olduğu ön kabulüyle başlar. Demokrasi, aynı zamanda Demokratik Konsolidasyon'un hem olmazsa olmaz başlangıç noktası ("konsolidasyon sürecindeki bir demokrasi" biçiminde) hem de umut edilen sonucudur ("konsolidasyon süreci tamamlanmış demokrasi" biçiminde). Schedler'e göre Otoriter bir rejimin "demokratik konsolidasyonundan" bahsetmenin anlamı yoktur. Bu ifade kulağa önemsiz gelse de, hiç önemsiz değildir. Mesela, demokratik geçişin başarıyla tamamlanmasından önce demokratik konsolidasyonun başlayamayacağını ortaya koyar (1997:6).

O hâlde konsolidasyon hem hareketi, hem hedefi; hem gelişimi, hem başarıyı işaret eden, Demokratik Konsolidasyonun amacına ereğine uygun bir terimdir. Kesin hedefi sağlamlıktır (solidite). Ama "sağlam" nedir? Günlük dilde sağlam iki farklı çağrışım taşır. Bir taraftan katılık, dayanıklılık, istikrar çağrışımları taşır, diğer taraftansa daha niteliksel, iyi yapılmış değerli bir şeyi tarif eder (Schedler,1997:6).

Demokrasinin konsolide olması için belli koşulların toplum ve yöneticiler tarafından içselleştirilmesi ve yerleştirilmesi gerekmektedir. Przeworski'ye göre bu koşullar; Ordunun politikadan uzak tutulması, sivil kurumlar ile devletten bağımsız bir burjuva sınıfı ve burjuvanın organik aydınları, siyasal iktidarı sınırlandırıcı temel hak ve özgürlükler. Konuyla ilgili literatürde uluslararası ilişkiler ile farklı demokratik örgütlenmelerin etkisi de sürdürülebilir demokrasinin konsolidasyonunun koşulları arasında olduğunu belirtilmektedir (Przeworski, 1992).

Demokratik konsolidasyonun temel unsuru, toplumu oluşturan başka bir deyişle toplumdaki ana hatların siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri yoluyla temsil ve organize etme yetisine sahip, demokrasiyi özümsemiş ve en önemlisi o ülkedeki demokratik sistemin temel kurallarını içselleştirmiş, tam anlamıyla benimsemiş aktörlerdir (Somer, 2004: 227-251).

Yirminci yüzyılın son yirmi yılında, altmıştan fazla ülke, dalgalar halinde, otoriter rejimlerden demokratik yapılanmalara yönelmişlerdir (Diamond, 21:1999).1970'lerin

ikinci diliminden itibaren yayılmaya başlayan bu üçüncü demokratikleşme dalgası sivil toplum kavramına ilgi artmaya başladı. Bu dalga hareketi, ortaya çıkan yeni demokrasilerin yapısı ve özellikleriyle ilgili yeni bir literatür oluşturulmaya başlanmış ve siyaset bilimciler tarafından azımsanmayacak kadar çok akademik çalışmalar yapılmıştır. Temelde yaratılan bu yeni literatür, iki konuya önem vermiştir: Geçiş süreçlerinin ve demokrasinin yerleştirilmesi, ve demokratik konsolidasyonunun süreçlerinin analizleri. Başlangıç olarak, geçiş süreçleriyle ilgili olarak yapılan geniş ölçekli tartışmalarda genel eğilim daha çok biçimsel tanımlamalar olmuş ve demokratik uygulamaların da buna göre sınıflandırılması yoluna gidilmiştir. (Toros, 2007: 21).

Tüm dünyadaki bu demokratik gelişmelerin sonucunda siyaset bilimciler David Collier ve Steven Levitsky'nin (1997:431) “biçimsel tanımlamalar demokrasisi” dedikleri düşünsel tasarımın kabul edilmesi olmuştur. Bu bağlamda nitelikli diyebileceğimiz bazı kavramlar şunlardır: “hibrit-melez demokrasi”, “yarım demokrasi”, “görünümsel demokrasi”, “seçim demokrasisi”, “bağnaz demokrasi”, “yetkilendiren liderlik demokrasisi”, “sahte demokrasi”, “beceriksiz demokrasi”, “rekabetçi otoriter rejim”, “aldatıcı dış cephe demokrasisi”, “zayıf demokrasi”, “şekilsel demokrasi” ve “kısmi demokrasi” (Levitsky ve Way, 2002: 55-57).

Schedler'e göre çağdaş demokratikleşme çalışmalarında, dört genel politik rejim tipi, ya da belki de daha iyi bir tabirle dört genişletilmiş politik rejim ailesi, araştırmacıların tutku ve ilgisini görür (1997, 7). Temel ayırım, tabii ki, demokratik olan ve olmayan rejimler arasındadır. Ancak saf ve basit demokrasiye, “başında sıfatı olmayan demokrasiye” ek olarak iki geniş demokrasi alt tipi, yeni demokrasilere dair güncel literatürde yayılan bir etki kazanmıştır. Bir yandan, liberal demokrasinin önemli özelliklerinin hepsini değilse de bazılarını taşıyan, böylelikle demokrasi ile otoriteryanizm arasında bir yerlere düşen, “karışık rejimler” ya da “melez rejimler” vardır. Diğer yandan ise, liberal demokrasinin tanımlayıcı kriterlerini minimum olarak karşılamaya ek olarak kimi olumlu niteliklere de sahip olan, böylelikle pek çok neo-demokrasiden demokratik nitelik bakımından yüksekte duran, ancak az ya

da çok, hayalî olan tüm “ileri demokrasiler” bulunur (Collier ve Levitsky, 1995) (Schedler, 1997: 8).

Schedler’e göre Liberal demokrasi kendini açıklamaya yeten bir kavram değildir, fakat günümüzde mevcut olan demokrasinin usule dair minimum şartları üzerindeki konsensüs göz önüne alındığında, toplumsal ve politik haklara dair; adil, rekabetçi ve kapsayıcı seçimler olarak tasvir edilebilir (1997:8). Son olarak, “ileri demokrasi” tabiri yerleşmiş Batı demokrasilerini idealize etme, nesneleştirme arzusunu taşır. Fakat oturmuş Batılı demokrasilerine, demokratik normalite gibi düzensiz yapıların da toplumsal gerçeklikler olduğunun farkında olmamız şarttır (Schedler, 1997: 9).

Schedler ileri demokrasiyi, liberal demokrasinin; seçmen demokrasisini de otoriteryanizmin bir alt tipi olarak sınıflandırmaktadır. Schedler, (1998:91), demokratikleşme kavramına birçok niteleyici unsurun eklenmesi kavramı tanınamayacak kadar değişikliğe uğratmıştır. Bu kritik gözleme rağmen, Schedler, demokratikleşme kavramının asal anlamdan yoksun bir “otobüs kavramı”, bir “çöp kutusu kavramı” veya bir “her şeyi yakalama kavramı” olarak gözükmeye rağmen, araştırmacıların yine de bir çıkmaz sokakta olmadıklarını vurgulamaktadır. Fakat çoğu yazar farklı bir çizgiden ilerleyerek, eksikliklerini ifade eden “sıfatlara sahip” olsa da demokrasiden bahsetmeye devam eder (Collier ve Levitsky, 1995: 22). Üçüncüsü, otoriteryan ve demokratik rejimleri tek bir düzlem üzerine yerleştirmek, bu rejim tiplerini ayıranın yalnızca niceliksel farklılıklar olduğu izlenimini verir (Schedler, 1997: 9-10).

Bu durumda terimlerin kullanımı, araştırmacının deneysel durum ve çözümsel sonuçlarla ilgili özel yorumlarına dayanmaktadır (Schedler, 1998: 92).“Demokrasinin konsolidasyonu” tabirinin anlamı yeni demokrasileri güvenilir hale getirme, beklenen yaşam sürelerini kısa vadenin ötesine geçirme, onları otoriter baskılanma tehdidine karşı bağışık hale getirme çabasıdır (Schedler,1998:91). Schedler’e göre, demokrasinin konsolidasyonu halk nazarında meşruiyet, demokratik değerlerin yaygınlaştırılması, sistem karşıtı aktörlerin etkisizleştirilmesi, askeriye üzerinde sivil üstünlük, otoriter iç yapıların ortadan kaldırılması, seçim kurallarının

istikrarlı hale getirilmesi, siyasetin rutinleştirilmesi, devlet gücünün ademi merkezileştirilmesi ve ekonomik istikrar gibi çeşitli unsurlardan oluşur (1998: 92).

Gordon demokrasinin konsolidasyonunun usulü güvencelerin, yani seçimler, siyasal temsil ve açık siyasal tartışmanın ötesine geçtiğini beyan eder. Gordon'a göre, demokrasinin konsolidasyonu vatandaşların hükümeti etkilemeye muktedir oldukları, bireysel hakları kullanabilecekleri ve hükümetin de vatandaşlara istediklerinin en az bir kısmını vereceği şeklinde operasyonel beklentileri de kapsar (2001: 125).

Toros demokratik sistemin asal gerekliliklerini şu şekilde açıklar; özgürlük, yasa kuralları, seçimler vb. Ancak bu kavramlar muğlak olup, demokrasinin konsolidasyonu konusunda yapılacak bir araştırma için uygun kaynak olmaktan uzaktır. Bu yaklaşımda üzerine durulan asıl nokta, vatandaşların rekabet içinde olan değişik unsurlar arasından seçim yapan demokratik aktörler olduğu konusudur (2007:21-22).

Bununla birlikte Schumpeter demokrasiyi siyasal bir yöntem olarak tanımlamakta ve yönetsel kararlara varmak için oluşturulan kurumsal bir düzenleme olarak görmektedir (1943: 242). İktisatçı olan Schumpeter seçimlerin kavramla ilişkisini şu şekilde ifade eder; ekonomik kuramda piyasa neyse seçimler de demokrasi için odur. Seçimleri demokrasiyi düzenleyen ve denetleyen bir organ olarak görmektedir. Ayrıca, seçmenin önemini vurgulamak için demokrasinin halkın kendilerini idare edecekleri seçme veya reddetme haklarına sahip olduğunun altını çizer (1943: 269). Schumpeter'e göre demokrasideki elzem nokta halkın oyları ve bunun için yarışan liderlerdir. Bu gözlemden sonra, demokrasinin modern ve gerçekçi tanımını şöyle yapmaktadır: "Demokratik metot, bireylerin siyasal kararlara varmak üzere, halkın oyu için yarışmalı bir mücadele sonucu karar alma iktidarını kazandıkları kurumsal bir düzenlemedir (1943: 284-285) (Mumcuoğlu, 1982: 47-50).

Schumpeter'in anlayışı doğrultusunda düşünen diğer bir kişi ise Huntington'dır. Ona göre bir siyasal sistemin demokratik olarak tanımlanabilmesi için, sistem içindeki güçlü kolektif karar vericilerin adayların oy için yarıştığı adil ve dürüst periyodik

seçimlerle belirlenmiş olmaları gerekmektedir; ona göre demokrasi kötü yönetim biçimlerine karşı bir garanti değildir, ancak en azından seçmenlerin, hükümeti bir dahaki seçimlerde cezalandırarak seçmeme özgürlükleri vardır (1991: 16).

Demokrasi için halkın katılımı şarttır. Eğer katılım yetersiz olursa, ortaya çıkan yönetimler demokrasi adına azınlık yönetimlerdir. İşte bu katılımcılık ve katılımcılığın sağlanması hususunda demokrasinin konsolide olması ve seçmenin bilinçli olması önemli roller oynarlar.

Dahl'ın öne sürdüğü gibi bir poliarside seçimlere ilişkin yedi kurumsal gerekliliği yerine getiren serbest ve çekişmeli seçimlerin yapılması (yaygın olarak seçmenin seçebilme ehliyetine dayanan) bir demokratik geçişin tamamlanması için gerekli ancak yeterlilikten uzak şarttır. Ancak, söz konusu seçimler demokratik bir geçişi tamamlamak için yeterli değildir. Serbest ve çekişmeli seçimlerin yapıldığı birçok durumda (Örneğin; 1996 itibarıyla Şili); icra, yasama ve yargı erkleri hala kesinlikle iç içe geçmiş "saklı nüfuz alanları" ordu "imtiyazları" veya "sıkı yönetim bölgeleri" tarafından kısıtlandığı için bu gibi seçimlerle iktidara gelen hükümet birçok önemli bölgede politika belirlemek için meşru ve fiili (de facto) erke sahip değildir (Linz ve Stephan, 1996: 14).

Yöneticiler demokrasiye uygun yönetmiyorlarsa, hiçbir rejime demokrasi denilemez. Serbest seçimle seçilen yöneticilerin (çoğunluk oyu ne olursa olsun) anayasayı ihlal etmeleri, bireyler ve azınlıkların haklarını ihlal etmeleri, yasama meclisinin yasama işlevlerini etkilemeleri ve dolayısıyla hukuk devleti sınırları içinde yönetememeleri durumunda; rejimleri demokrasi değildir. Birçok durumda; bir demokratik geçiş tamamlandıktan sonra; demokrasinin konsolide sayılması için önceden hala yapılması gereken görevler, konulması gereken şartlar, ve geliştirilmesi gereken tutum ve alışkanlıklar vardır (Linz ve Stephan, 1996: 15).

Yapılan tüm akademik çalışmalar, konsolidasyonun demokrasiyle ilişkilendirilen bazı ön koşulların oluşması sonucu oluşabileceğini öne sürmektedir. Ancak bu kuramsal yaklaşımlar, yapısal özelliklerin fazlaca vurgulanması, bu meyanda da

süreçteki aktörler arasındaki etkileşimlerin ve bu etkileşimlerin süreç üzerinde yaptığı etkilerin ikinci planda kalması gibi bir tehlikeyi de içinde taşımaktadır (Toros, 2007: 24)

Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve psikolojik önşartlar: demokratik toplumun inşasında ve demokrasinin konsolide olması ve süreklilik kazanması açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Bir demokrasinin konsolide olması için; işleyen bir demokratik devlete ek olarak, beş diğer birbirine bağlı ve karşılıklı olarak birbirini güçlendiren şartlar var olmalı veya işlenmelidir. Öncelikle, özgür ve faal bir sivil toplumun gelişimi; demokrasiye özgü kuruluşların oluşturulması için gerekli şartlar oluşturulmalıdır. İkinci olarak, nispeten özerk bir politik toplum olmalıdır. Üçüncü olarak, devletin bölgesinde özellikle hükümet ve devlet aygıtı olmak üzere tüm ana politik aktörler bireysel özgürlükleri ve dernek hayatını koruyan bir hukuk devletine etkin bir şekilde tabi olmalıdır. Dördüncü olarak, yeni demokratik hükümet tarafından kullanılabilir bir devlet bürokrasisi olmalıdır. Beşinci olarak, kurumsallaşmış bir ekonomik toplum olmalıdır. Bu birbirine bağlı şartların işlenmesine dahil olan unsurların bu tezle ilgili olan kısımlarını ifade etmek gerekmektedir. "Sivil toplum" diyerek kendini örgütleyen ve nispeten özerk gruplar, hareketleri ve bireylerin değerleri dile getirme, dernekler ve dayanışma grupları kurma, ve çıkarlarını geliştirmeye çalıştığı devlet yönetim şekli arenasını ifade etmekteyiz. Çok katlı sosyal hareketler (örneğin; kadın grupları, mahalli dernekler, dini gruplar ve entelektüel örgütlenmeler) ve aynı zamanda tüm sosyal tabakalardan dernekler (örneğin; işçi sendikaları, girişim grupları ve meslek dernekleri) sivil topluma dahil olabilir (Linz ve Stephan,1996: 15-16). Bu kuruluşlar, yaptığı işler genel olarak saygıyla karşılanan, toplumdaki politik olarak faal grupların taleplerini, herhangi bir karmaşa veya şiddete neden olmaksızın, yönlendiren kamu kurumlarında yapılanmış, yasakçılığı ve baskıyı engelleyen rekabetçi kurallar çerçevesinde işleyen kuruluşlardır. Kurumsal sığığın veya kurumsal çürümenin demokratik konsolidasyon yolunda bir engel oluşturması ve süreci tamamen yok etmesi gibi unsurlar dikkat alınırca, kurumların bu süreçte ne kadar önemli olduğu anlaşılır. Sadece siyasi aktörler arasındaki politik inanç ve

işbirliğini değil, aynı zamanda sistemdeki hoşgörü, vatandaşlık ve bağlılık gibi unsurları da konsolide için politik kurumlar demokrasi için çok önemli unsurlardır (Toros, 2007: 26-27).

Bağımsız kuruluşlar, yatay hesap verebilme özelliği potansiyel olarak etkileyen unsurlardır, çünkü devlet içinde, devletin kurumlarının denetlenmesi ve gerek kurumlar gerek yöneticiler tarafından yapılan kriminal faaliyetlere gerekli cezaların verilmesi konusunda, gerek hukuki (de jure) gerekse fiili (de facto) yetkilere sahip kurumlara ihtiyaç bulunmaktadır. Herkesin politik ve ekonomik olarak ilerlemeye çalıştığı kuralsız ve düzenlemeden yoksun bir politik durum, sadece gücün geçerli olacağı bir durumdur. Yeni bir demokraside güçlü ve özerk kurumların olmaması, resmileştirilmemiş ancak güçlü işlevsel özellikleri olan kayırmacılık, patrimonyalizm ve rüşvetçilik gibi unsurlarla giderek sistemin altının oyulması sonucunu doğuracaktır. Kayırmacı ve patrimonyal ilişkiler, siyasal grupların toplumu kontrol etmek ve muhalifleri zayıflatmak için kullandıkları ilişki ağlarının oluşmasına yol açar. Bu ağlar, gücün değişik politik grupların elinde toplanmasına ve dağıtılmasına yönelik olarak kullanılır hale gelmektedir. İyi işleyen, yaygın iltimas ağlarının mevcut olması, sadece politik kurumların işlevlerine darbe vurmamakla kalmamakta, aynı zamanda mevcut kurumların iyileştirilmesi ve yeni kurumların kurulmasını da zorlaştırmaktadır (Toros, 2007: 27-28).

Sivil toplum kendi başına demokratik olmayan bir rejimi yıkabilir; ancak demokratik konsolidasyon (hatta tam demokratik geçiş) politik toplumu kapsamalıdır. Demokratik konsolidasyon, vatandaşların demokratik politik bir toplumun asli kurumlarına --siyasi partiler, yasama organları, seçimler, seçim kuralları, siyasi liderlik ve partiler arası ittifaklar-- bir takdir geliştirmesini gerektirir. Sadece sivil toplum ile politik toplum arasındaki farkın değil; aynı zamanda genellikle kabul edilmeyen birbirlerini bütünleyiciliğin vurgulanması da önemlidir.

Bu iki arenadan biri çoğunlukla diğerinin lehine göz ardı edilir. Daha da kötüsü, demokratik toplulukta sivil toplum veya politik toplumun tüm şampiyonları genellikle diğerinin normal gelişimine dolaylı olarak ters düşen bir söylemi ve

uygulamaları benimserler. Doğu Avrupa ve Latin Amerika'nın demokratik olmayan rejimlerine karşı verilen son mücadelelere ilişkin, uzun felsefi soy bilim olan bir ikilem sivil topluma karşı devlet şeklinde bir söylem oluşturulmuştur. Daha önemlisi, amaçlarımız için; açıkça politik örgütlenmelerin yasaklandığı veya aşırı derecede zayıf olduğu devletlerde ortaya çıkan demokratik hareketlere politik yararı olmuştur. Birçok ülkede, sivil toplum kesinlikle demokratik direniş ve geçişin kahramanı olarak kabul edilmektedir (Linz ve Stephan, 1996: 17-18). Sorun, demokratik geçiş anında ortaya çıkmaktadır. Politik toplumun demokratik liderleri oldukça sık olarak sivil toplumun tarihsel rolünü oynadığını ve normal demokratik politikaların gelişimine izin vermek için seferberliğin sona erdirilmesi gerektiğini tartışmaktadırlar. Söz konusu argüman, sadece kötü bir demokratik teori değil; aynı zamanda kötü demokratik politikalarıdır. Politik alternatifler oluşturabilme ve hükümet ve devleti izleyebilme kapasitesine sahip sağlam bir sivil toplum, geçişlerin başlamasına yardımcı olabilir; yürürlükten kaldırmalara karşı çıkılmasına yardımcı olabilir; geçişlerin tamamlanmasını hızlandırmaya yardımcı olabilir; ve demokrasinin konsolide olması ve derinleştirilmesine yardımcı olabilir. Bu nedenle, demokratik konsolidasyon sürecinin her aşamasında, faal ve bağımsız bir sivil topluma paha biçilemez. Ancak, sivil toplum ile politik toplum arasında bazen sahte karşıtlığın nasıl ayırt edilmesi (ve böylece üstesinden gelmeyi sağlamak) gerektiğini de dikkate alınmalıdır. Sivil toplumun politik toplumun gelişimine olan tehdidi; sivil toplum için en uygun olan normatif tercihler ve örgütlenme stillerinin politik toplum için tercih edilir veya gerçekten tek meşru örgütlenme stili olarak kabul edilmesidir. Örneğin, birçok sivil toplum lideri demokratik erkler arasındaki iç çatışma ve ayrılığa ahlaki antipatiyle bakmaktadır (Linz ve Stephan, 1996: 18). Politikalar arasındaki kurumsal rutinleşme, araçlar ve uzlaşmadan genellikle aşağılayarak bahsedilir. Ancak, yukarıdaki her bir ifade konsolide bir demokraside politik toplumun vazgeçilmez bir uygulamasını ifade eder. Demokratik konsolidasyon, içlerinden birinin temel görevinin demokratlar arasındaki farkları toplamak ve temsil etmek olduğu siyasi partileri gerektirir. Konsolidasyon, demokratik çatışma-düzenlemenin geliştirilmesine ilişkin normlar ve prosedürlere alışmayı gerektirir. Yüksek derecede kurumsal rutinleşme, söz konusu sürecin esas parçalarından biridir. Devlet ve sivil toplum arasında aracılık ve uzlaşmanın oluşturulması benzer şekilde politik

toplumun meşru ve gerekli görevleridir. Politik toplum, sivil toplum tarafından bilgilendirilen, baskılanan ve düzenli olarak yenilenen bir şekilde demokratik erkin işlendiği ve uygulandığı sayısız yolda uygulanabilir bir anlaymayı gerçekleştirmelidir (Linz ve Stephan, 1996: 19).

Özetle; Demokratik konsolidasyon ve sivil toplum birbirinin aynası konumundadırlar. Örneğin, bir ülkede demokrasi gelişmişse örgütlenme özgürlüğü de gelişmiş ve sivil toplum kavramı da yerleşmiş demektir. Sivil toplum kuruluşlarının çoğalması ve gelişmesi, ülke demokrasisinin gelişimine ve konsolidasyonuna büyük faydalar sağlamaktadır. Demokratik sistemlerde birleştirici, aracılık yapan, toplumsal çıkarları tespit eden, dağınık talepleri bir araya getiren ve etkin bir şekilde iletici özelliğiyle siyasal iktidara ileten, sivil toplum kuruluşları olmaktadır. Bu da iktidar sahiplerini karar alma konusunda güçlü kılmaktadır. Ayrıca zamanla baskı unsuru hâline de gelebilen bu gönüllü kuruluşlar demokratik denetim işlevinin de yerine getirilmesine katkı sağlarlar. Sonuç itibariyle, çoğulcu yapıdaki günümüz çağdaş toplumlarında farklı ilgilerine göre toplumun her üyesinin katılımıyla oluşacak sivil toplum kuruluşları ne kadar çok olursa demokratik dengeler de o kadar sağlam olur ve kamu yararı gerçekleşmiş olur (Yıldırım, 2004: 115-119).

Demokratik konsolidasyon kavramı kullanıldığında hangi araştırmacının neden bahsettiğini anlamak için, argümanıma göre, bu terimle kastettikleri pratik zorluklara bakmamız gerekir. Nerede durduklarına, nereye gitmek istediklerine, nereye gitmekten kaçındıklarına, rejim tipi anlamında çıkış noktalarına (yarı-demokrasi ya da liberal demokrasi) bakılması şarttır. Ayrıca (otoriteryanizm ve ileri demokrasi iki aşırı kutbu oluşturmak üzere) korktukları ve arzuladıkları varış noktalarına da incelemek gerekmektedir.

Demokratik konsolidasyon ilgili aktörlerin gerek kendi aralarında gerekse diğerleriyle olan karmaşık yapıli etkileşimleri sonucu oluşmaktadır. Bunun dışında demokratik konsolidasyona atfedilen anlam, zaten kullanılan bağlam ve hedefler çerçevesinde değişmektedir.

Modern konsolide bir demokrasinin kendi birincil düzenleme ilkesi olacak her biri gereğince işleyen birbiriyle bağlantılı arenalardan oluştuğu düşünülmektedir. Doğru anlaşıldığı üzere, demokrasi bir rejimden fazlasıdır; karşılıklı etkileşen bir sistemdir. Söz konusu bir sistemde hiçbir tek arena diğer arena veya genellikle diğer tüm kalan arenalardan destek almadan gereğince işlevini yerine getiremez. Örneğin; bir demokrasideki sivil toplumun insanların dernek kurma hakkını teminat altına alan hukuk devletinin desteğine ve söz konusu hakkı diğerlerinin yasadışı olarak inkar etme eğilimine etkin olarak yasal yaptırımlar uygulayacak bir devlet aygıtına ihtiyacı vardır. Ayrıca, demokratik sistemdeki her arenanın diğer arenalar üzerinde etkisi vardır. Örneğin; politik toplum hükümet bürokrasisini yönetir ve ekonomik toplumu yönlendiren ve içeren genel düzenleyici çerçeveyi oluşturur. Bu nedenle, konsolide bir demokraside, her biri diğerlerinden etkilenen ana arenalar arasında sürekli uzlaştırmalar vardır.. (Linz ve Stephan,1996: 28-29).

Demokratik konsolidasyonu oluşturan yapısal unsurlar olan yeni partilerin ortaya çıkması, sivil toplumun gelişmesi, kurallar hakkında anlaşma zemini oluşturulması vb gibi unsurlar, toplumda oluşacak demokratik olgunluğun temellerini oluşturmaktadır. Böyle bir kuramsal yaklaşım, (sivil toplum gibi) demokratik süreçteki değişik kurucu unsurların değişik yer ve zamanlarda analiz edilmesi gerekmektedir (Toros, 2007: 30).

Genel çerçevesiyle; partisiz, seçimsiz, özgürlüksüz, katılımsız ve sivil toplumsuz bir demokrasi düşünülemez. Kendi alt yapısını kuramayan bir demokrasi anti demokratik girişimlere karşı kendini muhafaza edemez. Bu açıdan güçlü demokrasiler kurdukları alt yapılar ve barındırdığı temel unsurlarla konsolide olur. Bu anlamda demokrasinin konsolide olması erklerin ayrılmasıyla değil sivil toplum, siyasal toplum ve devlet arasındaki bağların doğasıyla tanımlanır.

Yukarıda ifade edilen açıklamalara göre demokratik olmayan rejimlerde (totaliter ve otoriter rejimler vb) ideal anlamında sivil toplumun (hakim bir devlet ideolojisinin olmadığı, hukukun üstünlüğü ilkesine dayanan bir temelde özerk, gönüllü, çoğulcu yapılanmalar) oluşması ve mevcutsa gelişmesinin olasılığı yoktur. Demokratik

yönetim sistemlerinde sivil toplum bulunduğu konum itibariyle işleyecek ve sistemin konsolide olmasını destekleyecektir. Sivil toplum olgusunun demokratik konsolidasyona zemin oluşturacak en önemli bileşenleri; örgütlenmelerin sayısı ve çeşitliliği ve bu oluşumların sosyal diyalog yöntemiyle birbirleriyle demokratik değerleri içselleştirilmiş olmalarıyla mümkündür. Eğer bahsi geçen ilişkiler demokratik ve hoşgörüye dayalı olmazsa oluşumların, otoriter ya da totaliter politikaların birer sivil uzantısı olmaktan öteye gidemeyeceği açıktır (Aslan,2010:372).

Canlı bir sivil toplum demokratik konsolidasyon ve böylece sivil toplumun muhtelif demokratik işlevlerini yerine getirmesi için temel koşuldur. Dolayısıyla, vatandaşların ortak ve yapıcı katılımları, demokrasinin konsolidasyonu için can alıcı unsurlarından biridir ve bu katılım da ancak ve ancak sivil toplum üzerinden gerçekleştirilebilir.

1.3. Türkiye’de Sivil Toplum

Bu bölümde Türkiye’deki sivil toplum ve sivil toplum kurumlarının tarihsel gelişimleri hakkında gerçekleştirilen çalışmalar ile ilgilidir. Bu çalışmalara göre bu gelişmeler üç tarihi süre altında sınıflandırılmıştır: Cumhuriyet Dönemi, 1980 öncesi dönem ve 1980 sonrası dönem.

Cumhuriyet Dönemi; Türkiye’de sivil toplum’un varlığı ve ilerlemesi anlamında en kötü dönemdir. Türkiye’de sivil toplum hareketi önündeki en yıkıcı engeller;1923 Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte beş yıl boyunca görülmüş olup; Osmanlı Devleti’nden miras kalan eksik bir sivil toplum algısıyla ilerleme kaydedememiştir. Çaha’ya göre medrese, tarikatlar ve vakıfların yanı sıra ekonomik gruplar, siyasi taraflar imparatorluğun son yıllarında ortaya çıkmış ve görünürlük kazanmıştır. Bununla birlikte, bu sivil toplum kurumları, parti ve devletin homojenleşmesi hedefinden dolayı tek parti yıllarında işlevlerini kaybetmiştir. Dahası, toplumdaki sivil toplum unsurlarını önlemek ve hatta yok etmek için politikalar olduğu da tartışılmaktadır. Devlet elitleri tarafından sivil toplumun Türk modernleşmesine bir engel olduğu

düşünüldüğü için tüm sivil toplumu tasfiye etmeye başlamışlardır (Çaha: 1997,36-37).Tek parti dönemi, Türkiye'deki devlet yapısının oluşturulma dönemidir. Bu yıllarda Osmanlı'nın geleneksel devlet yapısından ayrılma ve modern bir toplum ve devlet oluşturma eğilimi meydana gelmiştir. Dahası, toplumun devlete karşı konumu ve devlet ve toplum arasındaki mesafe Tek Parti Döneminde devletin lehine değişmeye başlamıştır (Tosun: 2001,257).

Sivil toplumdan ziyade bir bürokratik toplumun, Cumhuriyet döneminde modernleşmenin bir sonucu olarak meydana geldiği savunulmaktadır. Modernci bakış açısı toplumu iki gruba ayırmıştır, modernleştirilmesi gereken toplum ve bunları modernleştirecek bürokratik devlet elitler. Bu durumda sivil toplumun olamayacağı tartışılabilir (Tosun: 2001,261-262).

Tek parti döneminde devlet-toplum ilişkisinin ana belirleyenleri siyasi ortamdaki tek parti olan CHP (Cumhuriyet Halk Partisi), ekonomik politikalar ve toplumsal düzeyde devam eden modernleşme süreci. Kemalist rejimin bu ilkeleri, Türkiye'de devlet elitlerinin sivil toplum üzerindeki üstünlüğünü sağlamıştır. Sendikalar, serbest dernekler, siyasi partiler ve basın ve toplantı özgürlüğü tek parti döneminde yasaktır (Gevgili:1996,213). Buna ek olarak Türk halkını sınıfsız, ayrıcalıksız ve homojen bir şekilde kabul eden Kemalist ilkenin neticesinde tüm toplumun sivil toplumun temeli olan gerçek kimliklerini ortaya çıkaramamaları söz konusu olmuştur. Aslında, sivil toplum bürokratik elitlerin ideali iken bunun genişlemesi için gerekli olan otonomi bürokratik elitler için tehlikelidir. Bu durumun neticesi sadece Türkiye'de sivil toplumun kısmi yükselişidir (Tosun: 2001,267).

1950'lere gelindiğinde çok partili dönemin başlangıcı ile sivil toplumun gelişimi için yeni bir dönem başlamıştır. Çok partili politikalara geçiş sonrasında, tarihi gelişmelerinde yardımcı ile derneksel faaliyetler ve çoğulcu siyaset alanları genişlemiş, Tek parti döneminde yasaklanan sivil toplum unsurları Demokrat Parti'nin yönetime gelişi ile yeniden ortaya çıkmıştır. Bu dönemde, tek parti döneminde homojenleşmeye tabi tutulan bir toplum değişmeye başlamıştır. (Toros:2007,34). Toprak'ın görüşlerine göre 1950 ile 1980 arasındaki otuz yıllık

süreç sistemlerin parti politikalarına ve demokratik prosedürlere oturtulması ve sivil hakların teminat altına alınması ve sivil derneklerin meşrulaştırılması mücadelesi ile geçmiştir (Toprak:1996,90-91).

Bu görüşler doğrultusunda,1950'lerin sivil toplumun yeni bir formatta şekillendirilmeye başlandığı yıllar olduğu söylenebilmektedir. Karşıt görüşlerin ortaya çıkması ile birlikte birçok siyasi parti, medya kurumu ve derneğin yanı sıra birliklerde de artışlar görülmüştür. Sivil toplumun, Toksöz tarafından belirtilen şekilde, Türkiye'de yeniden oluşmasının nedenleri Türkiye ve dünyanın geri kalanında kapitalizmin hızlanması, köyden kente göç, toplumsal sınıfların görülür hale gelmesi ve çok partili demokrasiye geçiştir (Tosun:2001,272).

Özbudun, dernek hayatının gelişiminin liberal 1961 anayasasının kabulü ile büyük bir ivme kazanarak dernek kurma hakkının kabul edildiğini ifade etmiş ve herkes önceden izin almaksızın dernek kurma hakkına sahip olduğunun altını çizmiştir. Bu nedenle, derneklerin sayısı 1960 ve 1970 yılları arasında hızla artmıştır. Özbudun, Türk dernek hayatının iki temel türde; dernekler (özel dernekler) ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları olarak sınıflandırmıştır (Özbudun: 2000,129). Özbudun, Türkiye'deki dernek hayatını ifade etmek için Philippe C. Schmitter tarafından tanımlanan kategorileri kullanmıştır. Schmitter'e göre, Çoğulculuk, kurucu birimlerin tanımlanmamış sayıda çoklu, gönüllü, rekabetçi, hiyerarşik düzene sahip olmayan ve kendi kendine ortaya çıkan kategorilere ayrıldığı bir sistemdir. Kurumsalcılık, kurucu birimlerin sınırlı sayıda tekil, zorunlu, rekabetçi olmayan, hiyerarşik düzene sahip olan ve işlevsel olarak farklı kategorilere ayrıldığı bir çıkar sistemi olarak tanımlanabilir (Özbudun:2000,130). Özbudun, özel derneklerin çoğulcu modele uygun olduğunu ancak kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının kurumsal modele daha yakın olduğunu ifade etmiştir. Buna rağmen, 1960 yılındaki askeri darbeye giden yıllarda karşıt görüşler ve fikirlere karşıt bir tolerasyon eksikliği olduğu söylenebilir (Özbudun:2000,130-131). İronik bir şekilde, yeni anayasa ile siyasi partiler, çıkar grupları ve sivil derneklerin sayısında, ifade özgürlüğü ve dernek kurma özgürlüğünden dolayı daha önce görülmemiş bir artış

yaşanmıştır. Bu bağlamda devlet ve toplum arasındaki ilişkinin topluma yaradığı söylenebilir (Tosun:2001,285).

Bu on yılları müteakip özellikle 1980'lerde ekonomik liberal politikalar sayesinde nispeten daha özgür bir ortam yaratılmış ve Türkiye'deki devlet halk ilişkisi bundan etkilenmiştir. Ekonomik liberalizm ilk olarak devletin ekonomik çerçevedeki rolünü azaltmış ve bu etkiler sonrasında kültürel ve sosyal çerçeveye yayılmıştır, böylelikle Türkiye'deki sivil toplum reformuna yardımcı olmuştur (Özbudun ve Keyman, 2002: 303-305).1980 sonrası dönem Türkiye'de devlet-toplum ilişkileri bakımından değerlendirildiğinde bir dönüm noktası olmuştur. 19. yüzyılın ortalarında devlet tarafından başlatılan ve 1920-1980 yılları arasında kurumsallaşmış olan modernizasyon hareketi önemli bir örnek olmuştur (Göle:1994,221). Bununla birlikte, dönem ekonomik faaliyetlerde, siyasi gruplarda ve kültürel kimlikte sivil toplum için gerekli olan otonom sosyal çevrenin oluşumuna yol açan önemli özerkliklere şahit olmuştur.

Ancak,1982 yılında yapılan yeni anayasa temel hak ve özgürlüklere, kurumlara, siyasi parti faaliyetlerine ve gönüllü kuruluşlara, ulusal ve kamu çıkarlarının korunması amacıyla kısıtlamalar getirmiştir. Bu kısıtlamalar, yasal alanda ve Türkiye sivil toplumu üzerinde daha fazla devlet kontrolüne yol açmıştır. Toprak'a göre, siyasi söylem 1980'lerde iki konu üzerinde yoğunlaşmıştır: Demokrasinin konsolidasyonu ve sivil toplumun güçlendirilmesi. Sivil toplum konsepti üzerinde yoğunlaşma, ordunun siyasete mükerrer müdahalesi ve generalleri demokrasi üzerinde uzlaşmaya dayanan sosyal projelerden izole eden siyasi çevrenin oluşturulması etkilerinin farklı gruplar tarafından tanınması (Toprak:1995,95).

1982 anayasasında geçici maddelerle 1980 öncesi liderlerini siyasi faaliyetlerini 10 yıl süreyle yasaklanması değiştirildi. Türkiye'de çoğulcu demokratik bir atmosferin oluşturulması amacıyla, vatandaş olarak bireyler ve devlet arasında yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktaydı (Norton:1995,99). Türkiye'nin uluslararası insan hakları anlaşmalarını kabul etmesi, bu yeniden yapılanma sürecinde önemli bir adım olmuştur.

Toprak, Cumhuriyetçilerin evrensel iddialarının yerini, etnik ve dini çoğunluğun, sivil toplum hoşgörüsünün ve ifade ve örgütlenme özgürlüğü için İslamcı ve Kürt taleplerinin tanınmasını açıklayan bireysel otonomi ile yer değiştirdiğini bildirmektedir (Toprak:1995,117).

1980 dönemi sonrasında diğer önemli bir değişikliği de 17. yüzyıldan beri devletin destekleyicisi olan bürokraside olmuştur. Türk bürokrasisi, özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında “Batı” tarzı bir toplum oluşturulmasında rol oynamıştır. Bu nedenle, bürokrasi rejiminin muktedir aktörlerinden biri olmuştur. Çaha’ya göre Türk bürokrasisi, sosyal değerlerden soyutlanmış bir demokrasi değildi; sosyal değerlerle modern bir bürokrasi durumundaydı. Türk bürokrasisinde İslamcılık, Alevilik ve Kürtçülük gibi sosyal kimlikler ortaya çıkmıştır (Çaha:1997:41).

Çaha’ya göre entelektüeller arasında da önemli bir değişiklik olmuştur. Osmanlı ve Türk modernizasyon sürecinin çok önemli paydaşları olan Türk entelektüelleri arasında “Sol” ve “Sağ” ayrımı olsa da, genel anlamda devletin tarafında olmuşlar ve devletin toplumun üzerinde olduğu düşüncesine sahip olmuşlardır. Ancak 1980’lerde devlete karşı olan geleneksel tutumlarından ayrılmaya başlamışlar ve sivil toplum, liberalizm, İslam, demokratik katılım, insan hakları ve sosyal demokrasinin önemine daha fazla vurgu yapmaya başlamışlardır. Bu nedenle, entelektüeller 1980’lerde bir demokrasinin varlığı ve konsolidasyonu mücadelesi içinde olmuştur (Çaha:1997,42).

Bu gelişmelerin yanı sıra;1980’lerde modernleşme, ulusal kimlik ve ulusal dayanışma gibi kapsamlı konuların yerini, ekoloji insan hakları, sağlık, din, etnik ve kadın hakları gibi konular almıştır. Politikalar bu konular etrafında gerçekleştirilmiştir. 1980’lerde etnik yapı, dini mezhepler, kentli ya da köylü olma, doğu ve batı Anadolu değerleri, demokratik ya da otoriter rejim tercihi gibi sosyokültürel parametreler öne çıkmıştır. Uğur, anayasa ve yasalardaki kısıtlamalar nedeniyle bu parametrelerin tam olarak geliştirilemediği vurgusunu yapmıştır (Uğur:1998,97).

1980 sonrası dönem Türkiye’de sivil toplumun dönüşüm noktası olmuştur. 1980’lerdeki sivil toplum gelişimi geleneksel ataerkil yapıya sivil toplum tarafından alternatif oluşturma çabalarına dayanmaktaydı. 1980’lerde Türkiye’de ataerki yapı sorgulanmaya başladı. Çaha, devletin yapısının kaybolduğunu, bunun yerine toplumda farklılıkları gören yapıya dönüştüğünü bildirmektedir. Çaha, 1980 öncesi Kemalizm’in kapalı ve dogmatik prensiplerinin sorgulanmaya başlandığını bildirmektedir. 1980’lerde İslam’ın yeniden araştırılan bir konu haline geldiğini ve Türkiye’de sivil toplumun yenilenmesine neden olduğunu bildirmiştir. (1996,136) Çaha’ya göre sivil toplum, siyasi ve sosyal protestolar için yeni konsept ve dinamikler kazanmıştır. Siyasi ve sosyal protestonun en önemli örneği, baş örtüleriyle üniversitelerde okumak isteyen genç kadınlar olmuştur (1996,137). Özdalga’ya göre İslam ideolojisini savunmaya yönelik sosyal ve siyasal kurumlar, sosyal demokratik, liberal, konservatif ya da milliyetçi eğilimlere katkı sağlamıştır (1997,83).

Bostancı, ordunun Türk siyasetine etkisinin azalmasına paralel olarak, 1980’lerde Batı Avrupa’da olduğu gibi insan haklarının, feminizmin, ekolojinin ve gençlik hareketlerinin görülmeye başlandığını bildirmektedir. Buna ek olarak İslamcılık, Alevilik, Kürtçülük ve Türkçülük 1980’lerde modern kategoride yeniden yapılandırılan konulardır (Bostancı:1997:186).

Özüerman, 1980’lerde Türkiye’de sivil toplumun yeniden ortaya çıkmasının açıklanmasında farklı gerekçelerin olduğunu açıklamıştır. Sivil toplum konsepti bilinçli seviyede ortaya çıkmamış; daha çok sivil toplum demokrasi beklentilerinin oluşturduğu bir alanı olarak tanımlar. Atanmışlar ve seçilmişler arasındaki tartışma, temsili demokrasinin meşruluğunun sorgulanmasına yol açmaktadır; bu nedenle sivil toplum, toplumdaki bu engelin aşılmasında bir çözüm olarak formüle edilmiştir (Özüerman:1997:21).

1990’larda siyasi topluma ve devlete olan kamu güveni azalmıştır. Yetersizlik, yolsuzluk ve laiklik sorunlarına bağlı olarak Türkiye’deki siyasi partiler toplumun güvenini kaybetti. Böyle bir durumda, sivil toplum, fikirleri ve görüşleri birleştiren

yeni bir alan olarak algılanmaya başlandı (Hazama:1999:56). Bu dönemde dahili ve harici güçler tarafından sivil toplumun genişletilmesi gereği vardı. Bu, çoğulcu demokrasi, sivil toplum, insan hakları ve liberalizm zamanıydı. Bu nedenle, sivil toplum kurumlarının üzerindeki birçok anayasal yasak kaldırıldı. Özellikle siyasi partiler ve sendikalar, gönüllü kuruluşlar, vakıflar, meslek kuruluşları ve kooperatifler gibi sivil toplum kuruluşları arasında organik ve işbirlikçi ilişkilerin yasaklanmasının kaldırılması sivil toplum gelişimine katkı sağlamıştır (Özdalga:1997:86).

1990'larda sivil toplumun gelişmesi, siyasi toplumun gerilemesine bağlanmıştır. Özbudun'a göre Türk parti sisteminde oynaklı, parçalanma ve ideolojik kutuplaşmadan oluşan üç hastalık nedeniyle, sivil topluma doğru yeni bir yol açılmıştır. Türk siyasetçilerin, siyasi partinin hükümet ve hükümet üstü gruplar arasında resmi olmayan bağlantılar teşkil ettiği parti politikacıları olmasına rağmen, Türk parti sistemindeki bu özellik 1990'larda sivil toplumun gelişmesiyle birlikte gerilemiştir (Özdalga:1997:86).

1980'lerde başlayan ekonomik liberalizm ilk olarak devletin ekonomik çerçevedeki rolünü azaltmış ve bu etkiler sonrasında kültürel ve sosyal çerçeveye yayılmıştır, böylelikle Türkiye'deki sivil toplum reformuna yardımcı olmuştur. Bu eğilim 1990'lara kadar devam etmiş ve sivil toplum hareketleri gerek kalitatif gerekse kantitatif açıdan genişlemiştir (Toros:2007,56). Bu yukarı hareket sivil toplumun önemini arttırmış ve Türk Halkının demokratik olgunluğu açısından öneminin altını çizmiştir (Keyman ve İçduygu, 2003: 217-232). Gerek karar verme mercileri gerekse akademik çevre demokrasinin konsolidasyon unda sivil toplumun katkı sağlayan rolüne kendi gündemlerinde özel bir yer açmışlardır.1980'ler ile 1990'larda Türkiye'deki sivil toplum örgütleri çeşitli sosyal sınıfların menfaatlerini dile getirmeye ve bu sosyal sınıfları temsil etmeye başlamışlardır ve bu çabalarını nispeten etkin biçimde devlet seçkinlerine vasiyet etmişlerdir (Toros:2007,56). Buna göre bu süreç zarfında sivil toplum ve sivil toplum örgütleri Türkiye'de demokrasinin teşviki için gerekli olan özellikler açısından önem kazanmışlardır (Heper ve Keyman, 1998: 272). Türkiye'de sivil toplum konusundaki tartışmalar

1990’larda vatandaşlık, laiklik, liberal ekonomik politikalar, gönüllülük, fikir birliğinin karşısında ihtilaf ve etnik köken ve demokrasinin konsolidasyonu v.s. gibi kavramlarla bu nosyonun arasındaki ilişkinin etrafında dönmüştür (Toros:2007,56).

Ancak Demokrasi ve demokratik konsolidasyon, özerk bireylerin sivil toplumsal örgütler şemsiyesi altında organize olmasını gerektirdiğinden; sivil toplumun gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Bununla birlikte Nilüfer Göle gibi yazarlar Türkiye’de demokrasinin konsolidasyonu ile ilgili hakim çerçeveyi tanımlamışlardır. Göle demokrasinin zaten siyasi davranışın bir normu olarak Türk halkı tarafından içselleştirilmesi sonrasında güçlenmiş olduğunu düşünmektedir (Göle, 1997: 47). Liberal ekonomik politikaların sonucu olarak ve laiklik, din ve etnik kimlik ve benzeri konular özel kitle iletişim araçlarının da katkısıyla halkın tartışma konuları arasında öncelik kazanmıştır (Göle, 1997: 47). Göle’ye göre 1990’larda yaşanan sivil toplumsal hareketler liberal, İslamcı ve solcu hareketler olarak sınıflandırılarak anlaşılabilir. Liberal piyasa yönelimli ekonomik politikaların da yardımı ile ilk önce nispeten devletten bağımsız ve sivil toplumun işi ele almasına uygun bir alan yaratılmıştır. Daha sonra 1980’ler sonrasındaki kültürel politikalar neticesinde İslami hareketler organize olma imkanı ve devlet politikalarına karşı kendi yandaşlarının ortak taleplerini dile getirme imkanı bulmuştur. Üçüncü olarak da solcu sınıfta sivil toplumdaki farklı kimlikleri temsil eden yönlendirilmiş sivil toplumsal örgütlerin altını çizmektedir (Göle,1994: 222).

Sivil toplumla ilgili büyüme özellikle son yirmi yıl içerisinde hızlanmıştır ve sivil toplumun demokratik olgunluğa katkı sağlayan rolü makroskopik boyuta taşınmıştır.2000’li yıllar liberal demokrasilerde olduğu gibi sivil toplum alanının gelişmeye başladığı yıllar olmuştur (İçduygu,Meydanoğlu,Sert,2011:49-50).

2000’li yıllarda Türkiye’de gelişmeye başlayan sivil toplum kavramı, toplumda önemli olaylarla içselleştirilmiş ve belli pratiklerle kavramla ilgili farkındalık artmıştır. Toplumdaki bu değişimi ve ilerlemeyi sağlayan en önemli olay;1999 Marmara ve Bolu Kaynaşlı depremleridir. Bu felaketler toplumda sivil toplum olgusunu canlandırmış ve birlikte hareket etme duygusunu kazandırmış olup; sadece

devlete dayalı bir modernleşme ve kalkınma anlayışının, toplumsal sorunlara etkili çözüm üretmede yeterli olamayacağı gerçeğini kamuoyuna göstermiştir (TÜSEV, 2006: 38).

2000’li yıllarda olgunlaşan bir diğer gelişme de Avrupa Birliği üyeliği müzakere sürecidir. 1999’da Avrupa Birliği üyeliğine adaylığı onaylanan, 2004 yılı sonunda Kopenhag siyasi kriterlerini karşıladığına karar verilmesiyle birlikte, 2005 yılında Avrupa Birliği üyelik müzakereleriyle Türkiye’de sivil toplum tekrar ivme kazanmıştır (Keyman ve İçduygu,2005; İçduygu,2007). Kopenhag siyasi kriterlerinin temeli olan “Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını garanti eden kurumların varlığı” olgularını sağlamak için, 2001 yılından başlayarak 2005 yılına kadar olan süreçte Anayasa değişiklikleri ve çeşitli yeni yasal düzenlemeler hak ve özgürlük alanlarını belli ölçülerde ilerleme kaydetmiştir (İçduygu, Meydanoğlu, Sert,2011:58). 2000’li yıllar ve devam eden Avrupa Birliği üyelik sürecinde demokrasinin en önemli aktörlerinden biri olan sivil toplum örgütlenmelerinin önemini ortaya çıkarırken, bundan sonra da artacağına işaret etmektedir.

Genel olarak; Türkiye’deki tartışmalar daha çok sivil toplumun ne olması gerektiği ile ilgilidir. Bununla birlikte Türkiye’de genel olarak yerleşik bir örgütsel hayat vardır. Geçmişten günümüze kadar baktığımızda; Cumhuriyetten bu yana, ülkedeki sivil toplum kuruluşu sayısı önemli ölçüde artmıştır. Günümüzde demokrasi herkesin ortak iyi olarak kabul ettiği bir sistemdir. Türkiye’de sivil toplum kavramı özellikle demokratik konsolidasyon ile olan ilişkisi bakımından ele alınmaktadır. Sivil toplum ülkenin demokratik konsolidasyonu bakımından önemli bir anahtar olarak görülmektedir. Bu manada sivil toplum, demokratik konsolidasyonla ile ilişkisi düşünülerek idealleştirilmiştir.

Bu bölümde, birinci ve ikinci kısımlarında sivil toplum ve demokratik konsolidasyon terimlerinin kendi ilişkilerine de atıfta bulunarak kavramsal ve teorik tartışmaları ele alınmıştır. Üçüncü kısımda, Türkiye’deki sivil toplumun tarihi geçmişi ve mevcut durumu sergilenmeye çalışılmıştır. Tezin sonraki bölümünde sivil toplum ile

demokratik konsolidasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmek üzere bir model öne sürölmekte ve bu model Türkiye bağlamında uygulanmaktadır. Bu model bu bölümde sunulan gerek teorik tartışmalar gerekse tarihi geçmiş ile şekil alacaktır.

II. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın temel hedefi olan sivil toplumun, demokratik konsolidasyon konusundaki işlevlerini değerlendirmek için kullanılacak olan yaklaşım sunulacaktır.

2.1.Araştırmanın Yöntemi

Bu tez demokrasinin konsolidasyonu ve sivil toplum arasındaki ilişkinin sınırlarını iki önemli boyut ile belirleyecektir: değere dayalı boyut ve etki ile ilgili boyut (Anheier vd. 2001). Bu iki boyutun tamamı bunların demokrasinin konsolidasyonu ile olan ilgilerini sergilemeye çalışacaktır.

2.1.1. Değer boyutu

Tartışmamızın anlaşılmasındaki en önemli anahtar büyük ölçüde sivil toplum örgütleri içindeki ve arasındaki demokratik değerlerin üretimi ile ilgili olarak yapılan analize dayalıdır. Vatandaş faaliyetlerinin bir parçası olarak sivil toplum örgütlerine katılım sosyal bağları güçlendirir, diğerlerine karşı sempati uyandırır ve demokratik sistem konusunda bilinç oluşturur (Toros:2007,68). Bu aktörler hedeflerine ilerlemek, menfaatlerini korumak ve demokratik geleneğe sahip ortamdaki değerlerini korumak amacıyla örgütsel ve siyasi kapasitelerini geliştirmek konusunda ne kadar fazla olanağa sahip olurlarsa o ortam konusundaki bağlılıklarını da o kadar güvence altına almış olurlar (O'Donnel, 1992). Ancak, her sivil toplum örgütünün demokratik müzakerelerin yolunu açan dahili bir demokratik yapısının olduğunu varsaymak yanlış bir yaklaşım olur. Sivil toplum örgütlerindeki iç demokrasi seviyelerinin belirlenmesinin kolay olmamasına rağmen, totolojik muhakmeden kaçınmak açısından sivil toplum örgütleri içindeki demokrasinin derecesinin dikkate alınması yine de önem arz etmektedir. Meselenin anlaşılması için, kurumsal düzenlemelerin açıklanması faydalı olabilir. Seçimle gelen liderlik serbest ve yozlaşmanın olmadığı seçimlere dayalıdır, kuruluş içinde ifade özgürlüğünü teminat

altına alan kurallar ve benzer diğer kurallar kuruluşun sahip olması gereken en önemli faktörlerdir. Ancak, birçok kuruluş bu resmi yapıları otoriter bir ortam ile bir araya getirerek ortaya koyduğundan yukarıdaki özelliklere sahip belirli bir kuruluşun iç demokrasi seviyesi konusunda yine de şüpheler olabilir. Sürekli müşteri geleneğine dayalı olan güçlü bir merkezi yönetim kadrosuna sahip olan sivil toplum kuruluşları resmi kaynaklara ulaşmak ve benzeri kısa vadeli amaçların yerine getirilmesinde etkili olabilir ancak üyelere fikir farklılığının kontrol altında tutulması sonucu da görülebilir. Kuruluşların gündeminin genellikle bir kişi veya belirli bir kadro tarafından kontrol altında tutulması durumunda üyelerin farklı düşüncelerine yer verilmesi konusunda esneklik söz konusu olmayacaktır. Sonuç olarak, bu tür bir yapı demokratik konsolidasyon sürecine herhangi bir katkıda bulunmayacaktır. Bunun yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının demokrasi oluşturma potansiyeline katkıda bulunan bir diğer boyut da kuruluşlar arası ilişkilerdir (Toros:2007,68-69).

2.1.2. Etki Boyutu

Sivil toplum kuruluşları kendileri için önemli olan konuları ön plana çıkarmaya çalışarak sosyo-politik ve ekonomik programlara katkı sağlamak suretiyle demokrasinin pekişmesinde rol oynayabilirler. Sivil toplum kuruluşları sorunları ve ihtiyaçları dile getirerek seçilen sorumlulara uyarılarda bulunabilir ve demokratik eksiklikler ile ilgili sorunların altını çizebilirler. Dolayısıyla demokratik eksikliklerin algılanması ve değişim yaratma çabaları sayesinde sivil toplum kuruluşu siyasi kurumsallaşmaya katkıda bulunabilirler (Toros:2007,70).

Boussard'ın altını çizdiği gibi sivil toplum bir gündem belirleyici olarak halk arasındaki yaygın gelenek açısından merkezi konumda olan demokratik rejimin performansı veya etkinliği konusunda bir takım sonuçlara da neden olabilir (Boussard, 2003: 103).

Ayrıca, gündem belirlemenin sadece siyaset alanı ile ilgili olmadığını, aynı zamanda vatandaşların genel refahı ile ilgili projeler gibi meselelere de değindiğini söylemek

yanlış olmaz. Yönetimden sorumlu kişilerin demokratik eksiklikler ile ilgili sorunları çözmek konusunda eyleme geçmemesi durumunda sivil toplum bu sorunların belirlenmesinde kullanılabilir tek araç olarak ortaya çıkmaktadır (Toros:2007,70). Sivil toplum kitle iletişim araçları ile iletişim kurarak veya dikkatini kampanyalar gibi farklı araçları kullanarak seçimle gelen sorumluların dikkatini çekerek demokrasi sorunlarını politik gündeme taşıyabilir ve bunların altını çizebilir. Sivil toplum, politikacıların eyleme geçmek konusunda gönülsüz oldukları kamu yönetimi reformları veya insan haklarına ilişkin meseleler gibi alanlarda sahip oldukları gündem belirleyici işlevi sayesinde kamu çevrelerindeki boşluğu doldurabilir ve sorunları ortadan kaldırabilir. Sivil toplumun etkisi hükümet ve politikaları ile olan işbirlikçi değişim vasıtasıyla gözlemlenebilir. Sivil toplum, sivil toplum kuruluşlarının hükümet organları ile kaynak havuzları oluşturduğu veya bazılarının ortaklıklar kurduğu karşılıklı görevlendirmelerde yer alabilirler. Dolayısıyla sivil toplum siyasi topluma bir danışman kuruluş görevi görerek veya devlet kurumları ile uygun bir siyasi performans için işbirliği yaparak güven verebilirler. Devlet bürokrasinin dışında olmaları sivil toplum kuruluşlarının genel olarak daha etkili ve verimli bir şekilde görev yapmalarını sağlamaktadır. Genellikle insanların günlük hayatları ile yakın ilişki içerisinde olduklarından ortaya çıkan sorunlar konusundaki hassasiyetlerinin yanı sıra bireylerin kaygılarını doğrudan dile getirme yetisine de sahiptirler. Öyle ki en iyi devletlerde bu dolaylı olarak yapılabilmektedir (Warren, 2001: 78). Buna göre, politika önerilerinde bulunmak ve etkin bir uygulama için devlet kurumları işe oluşturulan işbirliğinin bir sonucu olan sivil toplum ve hükümet işbirliği rejim performansını artırarak rejim geleneğinin güçlendirilmesine katkıda bulunabilir (Toros:2007,71). Bu araştırmada teorik arka planın referansı ile şu alt boyutlara ulaşılmıştır;

Tablo 2.1. Değer ve Etki Temelli Alt Boyutlar

Değer Temelli Alt Boyutlar	Etki Temelli Alt Boyutlar
D1-Bağımsızlık (Hükümet-Devlet)	E1 – Baskı unsuru
D2-Demokratik Değerler Oluşturmak	E2 – Toplumsal Çıkarlara Yanıt
D3- İç Demokrasi	E3 – STK'lar arası ilişki
D4 -Şeffaflık	E4 – Yurttaşların Güçlendirilmesi

Bu çalışmada sivil toplum kuruluşları üç ana başlık altında sınıflandırılacaktır- faaliyet alanları ve kuruluşların kapsamı. Birincisi kuruluşların menfaatleri ile ilgilidir. Sivil toplum resmi ve gayri resmi olan çeşitli özelliklere sahip çok sayıda kuruluşu kapsamaktadır. Akademik literatürde sivil toplum kuruluşları ile ilgili çeşitli sınıflandırmalar olmasına rağmen (Diamond, 1994: 6) çalışmada üç kısımdan oluşan sınıflandırma kullanılacaktır:

- a) menfaate-çıkara dayalı kuruluşlar
- b) kültürel kuruluşlar
- c) konu odaklı kuruluşlar.

Birinci gruba işçiler, işverenler, ticari birlikler (sanayi ve ticaret odaları) ve benzerlerinden oluşan üyelerinin genel maddi veya işlevsel çıkarlarının iyileştirilmesine çalışan kuruluşları dahil edilecektir. İkinci grup genel kültürel haklar ve/veya değerler, dini inançlar ve sembolleri koruyan kuruluşları kapsayacaktır. Son olarak üçüncü grubu da; belirli grupların (kadınlar, tüketiciler, vs.) yaşam kalitesini veya bir bütün olarak toplumun özel konulardaki (çevre, insan hakları, seçimlerin izlenmesi, vs.) kalitesinin iyileştirilmesi için çalışan kuruluşları dahil edilecektir. Türkiye'deki kuruluşlar temel olarak yerel ve/veya ulusal seviyede organize olmuşlardır. Bu üç unsurdan oluşan sınıflandırma Türkiye'de bulunan sivil toplum kuruluşlarının yüzde 95'den fazlası bu sınıflandırmaya uyduğundan Türkiye için uygun olacaktır (Toros:2007,74). Türkiye'de faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları a) kurumsal yapıları (vakıflar, dernekler vb) ve b) faaliyet alanları (konu odaklı, çıkarların temsili, vb) c) coğrafik konumları ve d) faaliyet kapsamı (ulusal, yerel, bölgesel vs.)'na göre gruplandırılmıştır (Türk Tarih Vakfı, 2005). Bu sınıflandırma bu çalışma için belirlenmiş sivil toplum örgütleri sınıflandırmasıyla benzerlik göstermektedir. Bu çalışma örneklem metodu kullanarak toplumda aktif olan birçok sivil toplum grup türlerine ulaşmaya çalışmıştır. Buna göre, örneklem değişik özellikler gösteren farklı sivil toplum örgütlerini içermektedir.

2.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel hedefi; Türkiye’de sivil toplum ile demokratik konsolidasyon sürecini ve aralarındaki ilişkiyi tanımlama girişimidir. STK’lar içerisinde yer alan kişilerin aracılığıyla; araştırmanın en önemli amaçlarından biri olan; sivil toplum kavramı ve kavramın demokratik konsolidasyonla olan ilişkisi önem arz etmektedir. Araştırma örnekleminde yer alan sivil toplum kuruluşları aracılığıyla sivil toplum kavramını nasıl tanımladıkları, sivil toplum algıları, uyguladıkları ve/veya benimsedikleri demokratik değerler, ulusal düzeyde mevcut durumlarını ve kendilerine biçtikleri toplumsal rol ile ilgili açıklayıcı bilgi ve deneyimler sunulmaktadır.

2.3. Niteliksel Araştırma Metodu ve Görüşme Teknikleri

Bu çalışmada alan araştırması kapsamında nitel görüşme teknikleri kullanılmıştır. Nitel araştırmada görüşme daha az yapılandırılmış olmaya eğilimlidir. Aynı zamanda yaklaşım daha fazla yapılandırılmış olup, araştırmacının incelenecek bir dizi araştırma sorusu vardır. Görüşme bu soruları cevaplamak için düzenlenir. Nitel araştırmada ilk araştırma düşüncelerinin oluşumundaki genelliğe ve görüşme yapılan kişilerin bakış açılarına odaklanılır. Nitel görüşmede, daha çok görüşme yapılan kişinin bakış açısına değinilir. Görüşmede esnek olmaya, görüşme yapılan kişilerin görüşme yaptıkları yöne karşılık vermeye ve görüşmelerin seyrinde ortaya çıkan önemli konuların sonucunda muhtemelen araştırmadaki odak noktaları değiştirmeye eğilimlidir (Bryman:2012,472-473).

Nitel görüşmede, araştırmacı zengin, ayrıntılı cevaplar ister; nitel araştırmada görüşmenin hızlı bir şekilde dizilen soru çizelgesine uygun ve üretilen cevaplar oluşturması beklenir. Araştırma nitelik bakımından boylamsal olmadığı sürece kişi ile sadece bir kez görüşülecektir. Görüşme yapan kişinin sorduğu tek bir soru olabilir ve incelenmeye değer noktalara basitçe karşılık veren görüşme yapan kişi ile görüşme yapılan kişinin özgürce cevaplamasına izin verilir. (Burgess,1984:102).

Araştırmacının soru listesi ya da genellikle görüşme rehberi olarak bilinen oldukça spesifik konuları vardır ve görüşme yapılan kişi nasıl cevap vereceği konusunda bir zaman kısıtlaması olmayabilir. Sorular tamamen listede belirtildiği gibi takip etmeyebilir. Ama genellikle bütün sorular yöneltilerek ve görüşme yapılan kişiden cevaplar alınır. Her iki durumda da, görüşme süreci esnektir. Aynı zamanda görüşme yapılan kişinin nasıl ifade ettiğine ve konuları ve olayları nasıl anladığına - yani görüşme yapılan kişinin olayları, örnekleri ve davranış biçimlerini aıkladken, soru çizelgesinin dışına ıkılmayarak önemli olarak gördüğü şeye odaklanılmalıdır (Leidner,1993: 238).

Birden fazla kişi için alan çalışması uygulanırsa, görüşme biçiminin bir parça karşılaştırılmasını sağlamak için, yapılandırılmamış görüşmenin tercih edilmesi muhtemeldir (Bryman, Gillingwater ve McGuinness, 1996: 849-872).

2.3.1. Görüşme ile İlgili Bilgiler

Alan araştırması kapsamında görüşme gerçekleştirilen 11 Sivil Toplum Kuruluşu'ndan toplam 11 yetkili ve/veya yöneticilerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Örneklem içerisinde yer alan sivil toplum kuruluşları, hem nitel açıdan hem de etki alanı açısından araştırma için uygundur (EK 1). Mülakatlar yüz yüze gerçekleştirilmiş olup, görüşmeler kaydedilip ve sonradan yapılan görüşmeler yazıya dökülmüştür. Bu işlem nitel araştırmada gerekli olan ayrıntılı inceleme ve görüşme yapılan kişilerin cevaplarının kendi sözleriyle yakalanması için önemlidir. Aynı zamanda, gerçekleştirilen görüşmede kullanılan soru izelgesi izlenip, görüşme yapılan kişilerin cevaplarına karşı duyarlı davranılmıştır. Gerçekleştirilen görüşmelerde yöneltilen sorularda 1,3,4,5,6,7 numaralı değer boyutu özelinde, 2,8,9,10 numaralı sorular etki boyutu özelinde hazırlanmıştır (EK 2).

2.3.2. Veri zellikleri

Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen STK'lar hem yarı kamusal olan ve gönüllü üyelik içeren ve içermeyen (gönüllü örgütlenmeler olan) sendika, sanayi ve ticaret

odaları, dernek ve vakıfları içermektedir. Görüşme gerçekleştirilen STK sayısı ve çeşitliliği anlamında kapsayıcı olduğu söylenebilir. Örnekleme yer alan STK'lar önde gelenler arasından çalışma konularına göre seçilmiş olup çalışma alanları dikkate alınarak seçilmiştir. Türkiye'de faaliyet gösteren STK'ların önde gelenleri çalışmaya dahil edilmiştir (EK1).

Görüşmelerde seçilen Sivil toplum kuruluşları daha önce de bahsedilen üç temel sınıflandırma (Menfaate-çıkara dayalı, konu odaklı ve kültürel kuruluşlar) göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen STK'lar farklı çalışma konularını ve örgütlenme modellerini temsil edebilecek nitelikte olmasına özen gösterilmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler, araştırmacı tarafından yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Rapor metni içerisinde yer alan tüm alıntılar, görüşmelerden yapılmıştır. Yöneltilen sorular iki önemli boyut (değere dayalı ve etki ile ilgili boyut) göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır.

Tablo 2.2. Görüşme gerçekleştirilen STK'ların Örnekleme

STK'NIN ADI	Bulunduğu İl	Faaliyet Alanı
TÜRK-İŞ	Ankara	İşçi Sendikası
HAK-İŞ	Ankara	İşçi Sendikası
DİSK	İstanbul	İşçi Sendikası
TİSK	Ankara	İşveren Sendikası
TESK	Ankara	Esnaf Konfederasyonu
Mazlum-Der	Ankara	Dernek
MÜSİAD	İstanbul	Dernek
Başkent Kadın Platformu	Ankara	Platform
FES Friedrich Ebert Stiftung Derneği	İstanbul	Dernek
TUSIAD	İstanbul	Dernek
MEZODER Mezopotamya Kültür ve Dayanışma Derneği	İstanbul	Dernek

III. BÖLÜM

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde; gerçekleştirilen görüşmelerin bulguları ortaya konulmaktadır. Aşağıdaki paragraflar sivil toplum kuruluşlarının bazı bulgularını orta düzeyde analiz etmektedir. Daha önce bahsedildiği gibi, bu çalışma; kuruluşları, menfaat odaklı, konu odaklı ve kültürel odaklı olmak üzere gruplandırmıştır. Orta düzeyde araştırma farklı türler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya çıkaracak ve bu farklı sivil toplum kuruluş gruplarının demokratik konsolidasyon yetenekleri olasılığını tanımlayacaktır. Bu bulgular daha önceden bahsedilen değer boyutu ve etki boyutu özelinde analiz edilecektir. Bu anlamda değer ve etki temelli alt boyutlar araştırmanın ışığında incelenecektir. Gerçekleştirilen görüşmelerde yöneltilen sorularda 1,3,4,5,6,7 numaralı değer boyutu özelinde,2,8,9,10 numaralı sorular etki boyutu özelinde hazırlanmıştır.

Tablo 3.1. Bulgular

DEĞER BOYUTU	ETKİ BOYUTU
<p>BULGU 1: SİVİL TOPLUM</p> <ul style="list-style-type: none"> Devletten, hükümetten ve/veya ordudan bağımsız olan Demokratik Değerlerle Eşleşmesi Baskı Unsuru Birey Bir başka kavramla tanımlama (halk, hak, medeniyet, örgütlülük, demokrasi) 	<p>BULGU 1: SOSYO-POLİTİK ve EKONOMİK PROGRAMLARA KATKI</p> <ul style="list-style-type: none"> Sosyal Programlara Katkı Siyasal Programlara Katkı Ekonomik Programlara Katkı
<p>BULGU 2: GÜÇLÜ VE ETKİLİ BİR SİVİL TOPLUMUN VARLIĞI</p> <p>Sağlayan Unsurlar;</p> <ul style="list-style-type: none"> Yurttaşlık bilinci, Vatandaşların eğitim seviyesinin yükselmesi, Hükümetlerin STK'ları önemsemek durumunda kalması, Avrupa Birliği Üyelik sürecinde sivil toplumun tanınırlığının ve görünürlüğünün artması, Medya ve teknoloji alanında gelişmeler <p>Engelleyen faktörler;</p> <ul style="list-style-type: none"> Otoriter bir devletin varlığı, Demokrasinin pekişmemesi, Siyasete askeri müdahalelerin söz konusu olması, Yasal Engeller, Bireysel davranış kültürünün gelişmemesi, Hem bireyin hem de sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı ekonomik sorunlar. 	<p>BULGU 2: TOPLUMSAL ÇIKARLARA YANIT</p> <ul style="list-style-type: none"> Ayrımcılıkla Mücadele İnsan Hakları Yeni bir Anayasa Barışçıl bir ortamın sağlanması Temel hak ve özgürlüklerin gelişmesi, Sosyal politikaların iyileştirilmesi, Düşünce ve ifade özgürlüğü
<p>BULGU 3: SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI</p> <ul style="list-style-type: none"> Devletten bağımsız olma, Gönüllük, Örgütlülük, Bağımsızlık, Toplum yararına çalışan, Kar amacı gütmeyen, Tüzel kişiliğe sahip ve ortak amaç doğrultusunda bir araya gelen bireyler 	<p>BULGU 3: SIYASİ İKTİDAR ÜZERİNE ETKİLERİ</p> <ul style="list-style-type: none"> Bireylerin ve STK'ların Özgür Olmaması Mevcut yasal engeller
<p>BULGU 4: DEMOKRATİK DEĞERLERİN VARLIĞI ve ÜRETİMİ</p> <ul style="list-style-type: none"> Kurumsal anlamda demokratik katılımı, Örgüt içi demokrasi, Eşitlik ilkesi 	

3.2. Sivil Toplum Tanımı

Tablo 3.2. STK'ların Sivil Toplum Tanımı Vurgu Dağılımları

STK	Bağımsızlık	Baskı unsuru	Örgütlülük	Gönüllülük
TÜRK-İŞ	**	*	*	***
HAK-İŞ	**	**	**	*
DİSK	***	***	****	**
TİSK	**	**	*	*
TESK	*	*	*	YOK
Mazlum-Der	***	**	***	****
MÜSİAD	*	*	*	*
Başkent Kadın Platformu	**	**	**	****
FES	***	**	***	***
TUSİAD	**	**	**	**
MEZODER	***	***	*	***

Yukarıdaki tabloda görüşme gerçekleştirilen sivil toplum örgütleri temsilcilerinin “sivil toplum” tanımlamaları yaparken özellikle hangi kavramı kaç kere vurguladıklarını ve hangi kavramlar üzerinde durduklarını göstermektedir.

Sivil Toplum tanımlamaları analizde önemli bir bölümü oluşturmaktadır. Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen kişilerin sivil toplum tanımlamaları, çok boyutlu olup ve geniş bir yelpazeye dağılmaktadır. Sivil toplum tanımlamalarında öne çıkan unsurlar beş başlık altında toplanmaktadır; devletten, hükümetten ve/veya ordudan bağımsız olan, baskı unsuru olan, *demokrasi* vurgusu ve demokratik ilkeler pratikleriyle, birey ve bir başka kavramla tanımlama (halk, hak, medeniyet, örgütlülük, demokrasi).

STK temsilcilerinde en yaygın eğilim; devletten, hükümetten ve/veya ordudan bağımsız olan bilinçli, örgütlü toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. TÜRK-İŞ' ten görüşülen bir kişi, sivil toplumu şöyle tanımlamaktadır: “Sivil toplum bir ülkedeki yurttaşların herhangi bir nedenden dolayı bir araya gelerek oluşturdukları devletten bağımsız bir örgütlenmedir. Sivil toplum askeriyele bağımsız tamamen sivil olmalıdır”. MÜSİAD' dan görüşülen bir yetkili ise, benzer bir eğilimle: “Sivil toplum, devletin otoritesinin altında yaşayan ama devletten bağımsız sivil alandır. Bu alanın inisiyatifini dile getiren kesimdir”. TÜSİAD' tan bir yönetici ise şunları belirtmektedir: “Sivil Toplum özü itibariyle gönüllü bireylerin veya kamusal olmayan alanlarda bir araya gelmesi ile hukuki tüzel kişiliği olan veya olmayan toplulukların bir arada bulunmasıdır.3 temel özelliği vardır; Devlet Dışılık, Gönüllülük (Bireylerin bir zorlama olmadan tamamen kendi rızalarıyla bir araya gelmesi ve bireylerin özgür ve bağımsız olması) ve Hukuki olan ya da olmayan birliktelik”. Aynı eğilim yine birçok görüşmede karşımızda çıkmaktadır. TİSK'ten bir yetkili ise yine aynı eğilimle; “devletten bağımsız olması, kendini özerk olarak tanımlaması ve tanımlamakla kalmayıp öyle hareket etmesi” olarak tanımlamıştır. HAK-İŞ ise; “... Sivil toplum hükümetlerden ve kamu yönetiminden bağımsız yapıda oluşumlardır...”.

Görüşme gerçekleştirilen kişilerde yaygın olan ikinci eğilim ise, sivil toplum kavramını *demokrasi* vurgusu ve demokratik ilkeler pratikleriyle açıklamaktır. Sivil toplumu bu tür tanımlarla pekiştirenler, demokrasinin temel unsuru olarak toplumsal taleplerin dile getirilmesi; katılımın artırılması ve benzeri örneklerle sivil toplum algısını örneklemektedir. MEZO-DER (Mezopotamya Kültür ve Dayanışma Derneği)'den bir yetkili; “Demokrasinin gelişmesiyle bir takım kesimler kendi hak ve çıkarlarını korumak amacıyla örgütlenmeleri sonucu ortaya çıkmıştır”. Mazlumder' den bir başka yetkili ise;...“Sivil toplum, demokratik her türlü talebi hukuk kuralları içinde gerçekleştirerek, demokratik kurallar içinde mücadele etmektir”. Başkent Kadın Platformu'ndan görüşülen bir kişi ise şunları ifade etmektedir: “Sivil toplum demokrasinin eksikliklerini tamamlayan bir parçadır...Toplumun ihtiyaçlarını karşılamak yönünde devleti yönlendirir”. HAK-İŞ'

in demokratik perspektifle tanımı ise; “Sivil toplum demokratik ülkelerde azınlıkların da örgütlü korunması için oluşturulan bir yapıdır..”.

Görüşülen yöneticiler içinde sivil toplumu tanımlamanın en yaygın üçüncü biçimi onu, siyasi güç üzerinde etkiye sahip toplumsal güç, baskı unsuru olarak görmektir. Sivil toplumu tanımlamada bu eğilim vurguyu, sivil toplumun baskı grubu oluşturabilme, siyasi yönetimi etkileyebilme ve sistem üzerinde bir kontrol mekanizması kurabilme gücü üzerine yapmaktadır. FES (Frederich Ebert Stiftung-Vakfı)’ten görüşülen bir kişinin sözleri bu yaklaşımı örneklemektedir; “...Sivil Toplum, devletlerin kendilerinin farkına varıp harekete geçirmesi gereken konuları eksik oldukları noktaları yurttaş inisiyatifiyle kısmen devlete hatırlatmak için kısmen devleti kontrol etmek için kısmen de yer yer devletle işbirliği içinde hareket eden yapılardır...”

Mülakata katılan kişilerin arasında sivil toplumu tanımlarken önemle vurguladıkları bir başka unsur ise; bireyin sivil toplum için en önemli öznelerden biri olduğudur. Bu anlamda TÜSİAD’ dan görüşülen bir kişi sivil toplumun bu yönüne şöyle işaret etmektedir: “Bireylerin bir zorlama olmadan tamamen kendi rızalarıyla bir araya gelmesi ve bireylerin özgür ve bağımsız olması”. Birey merkezli bu sivil toplum algısının birçok görüşmede yine aynı tanımlamalarla karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlamayı yapan kişilerin yine aynı şekilde birleştirdikleri diğer bir eğilim ise “kişilerin hak ve özgürlüklerini koruyan, bireylerin ortak bir çıkar ya da amaç için örgütlenmesidir”. TESK’ ten bir yetkili “Sivil toplum, aynı amaç doğrultusunda kişi ve kuruluşların bir araya gelmesidir”. Mazlumder’ den bir kişi ise şöyle tanımlamaktadır: “Farklı çıkar gruplarına mensup bireyler sivil toplumu oluşturmaktadır, önemli olan bu grupları oluşturan bireylerin toplu bir şekilde hareket etmeleridir”. Aynı şekilde yine Başkent Kadın Platformu’ndan bir yetkili; “...Sivil toplum sosyal sorumluluk düşüncesine sahip bireylerin toplum yararına ve kendi birikimlerini aktarabilecekleri haklarını aramak ya da mevcut haklarını korumak için gösterdikleri faaliyetler..” olarak tanımlamaktadır.

Derinlemesine görüşme yapılan kişilerin sivil toplumu tanımlarken sergiledikleri son yaklaşımda, kişiler sivil toplum kavramını bir başka kavrama eşitleyerek değer açıklamaktadırlar. Sivil toplum, halk, hak, medeniyet, örgütlülük, demokrasi gibi kavramlara eşitlenmektedir. Özellikle, görüşme gerçekleştirilen kişilerin çoğunluğu kavramı, onun bir özelliğini öne çıkararak açıklamaktadırlar. Gönüllülük özelliği bunlar arasında en çok dile getirilendir. Bunu takip eden diğer özellikler ise, Baskı unsuru olma, bağımsız olmak, eleştirel olma, kar amacı gütmeme özellikleridir.

Görüşme gerçekleştirilen kişilerin sivil toplum tanımları özetle bu unsurları barındırmaktadır. Örnekleme içerisinde görüşülen kişilerde genel olarak bu tanımlamalardan farklı bir unsur içeren başka bir tanıma rastlanmamaktadır.

3.2. Sivil Toplumun Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Sorunlara Olan Katkısı

Sivil toplum kuruluşları kendileri için önemli olan konuları ön plana çıkarmaya çalışarak sosyo-politik ve ekonomik programlara katkı sağlamak suretiyle demokrasinin pekişmesinde rol oynayabilirler. Sivil toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlara soyut ya da somut bir katkının varlığı tartışılmaktadır. Sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin en yaygın olarak verdikleri yanıt “Evet ile başlayıp,...ama yeterli değil” ile bittiği tespit edilmiştir. Bunun en belirgin nedeni karar mekanizmalarını etkilemede yetersiz olmaları, faaliyet gösterdikleri alanda görece bir ilerleme kaydetmeleri ama ideale ulaşamadıkları olarak gösterilebilir.. Ayrıca, dahil oldukları STK'ların kurumsal çerçevesinden baktıklarını gözlemlemek ve çalışma alanlarına göre temel alınan sınıflandırmaya göre farklılıklar gösterdiğine dair bir tartışma yürütmek olanaklıdır. Görüşme gerçekleştirilen STK'ların temel eğilimi devletin karar alma süreçlerine dahil oldukları, sorunlara doğrudan katkı sağladıkları ve sivil toplumun karar alma mekanizmalarında en önemli aktörlerden biri oldukları yönündedir. MÜSİAD'dan bir temsilci soruyu şu şekilde yanıtlamaktadır; “Günümüzde sivil toplum kuruluşları politika oluşturmada ve yasa yapımında görüş verebilen, ilgili oldukları alanlarda müdahale edebilen yapılar haline geldiler...”. Aynı şekilde TESK temsilcisi; “Sivil toplum temsil ettiği kesimin bakış tarzını hükümetin aldığı kararlara yansıtılabilmekte ve böylece çeşitli kesimlerin perspektifini toplumsal

bakışa katabilmektedir” olarak tanımlamaktadır. TÜSİAD’da benzer bir bakış açısıyla; “..STK’lar da çalışan profesyonellerin yetkinliklerini farklı bakış açılarıyla ürettikleri politikalarıyla devlet yönetimine ücretsiz katkı sağlamaktadır...”. HAK-İŞ de paralel bir bakış açısıyla; “...Sivil toplum toplumun ihtiyaçları ile devletin imkânları arasındaki ilişkiyi yürüten bir yapılanmadır. Aynı zamanda sosyal alanı düzenler....”

Görüşme gerçekleştirilen STK’larda gözlemlenen ikinci eğilim ise çalıştıkları alanların özelliklerine göre belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu anlamda üyelerine ve temsil ettikleri kişiler için soyut veya somut örneklerle cevap vermektedirler. Kültürel odaklı bir Sivil toplum kuruluşu olarak yer alan Mezo-Der temsilcisi katkıları şu şekilde ifade etmektedir; “....Süryaniler açısından konuya bakıldığında, devlet kurumlarının ulaşamadığı, görmezden geldiği ya da yok olmalarına seyirci kaldığı kültürler sivil toplum kuruluşları sayesinde yaşama mücadelesi verirler. Ülkelerin sosyal, ekonomik ve siyasi konularında çalışmalar, araştırmalar yaparak anketler düzenler. Alınan sonuçlar kamuoyuyla paylaşılır. Böylece ülkede yaşanan sorunların çözümünde birer yol haritası çizerek resmi kurumlara yol göstermeye çalışırlar....Sivil toplum kuruluşlarının hazırladıkları raporlar demokrasinin ilk aşamasını teşkil eder. Sivil Toplum Kuruluşları halk ile hükümet arasında bir köprü görevi üstlenirler...”. Aynı şekilde benzer bir çerçevede Mazlumder temsilcisi ise şunları dile getirdi; “...İnsan haklarının faaliyet alanına bireylerin devlet tarafından mağdur edilmesi girdiği için adil yargılanma hakkı, kamu kudretini kullanarak yasaların getirdiği üstünlükle bireyin haksız yere mağdur edilmesi olabilir. Toplumsal sorunlarla ilgili değişik dezavantajlı grupların seslerini duyurmalarını ve haklarını savunmalarına yardımcı oluyoruz. Bu anlamda da sosyal sorunlara katkıda bulunuyoruz...”. Başkent Kadın Platformu’ndan yetkili ise; “kadın katılımının her alanda artırılması için bazı projeler yürütüyoruz. Temel hedeflerimizden biri özellikle karar mekanizmalarında kadın katılımını arttırmak, diğer taraftan demokrasinin güçlenmesi içinde çeşitli sivil toplum kuruluşları ile de ortak faaliyetler yürütüyoruz...”.Emek alanında faaliyet gösteren İşçi Konfederasyonu HAK-İŞ; “..Sivil toplumun ekonomik alandaki etkisi önemlidir. Üretimden ve

tüketimden gelen örgütlenme gücü ile ekonomik karar mekanizmalarını etkileyebilir...”.

Görüşme gerçekleştirilen kişilerin verdikleri cevaplar referansıyla yaygın bir diğer söylem ise sivil toplum olarak bir baskı unsuru olduğu ve devleti kontrol edebilecek bir yapı olduğu yönündedir. Bu anlamda FES'ten katılan temsilcinin ifadesi; “...Öncelikle devlete sorumluluklarını hatırlatır, daha efektif yapması için katkı sağlamak, neleri yanlış yaptığını gözlemlemek. Sivil Toplum makro politikalara ve kararlara katkı sağlayabilir. Bütçeyle ilgili yorum yapabilir, görüş bildirir. Aslında konunun öznelinden biridir...”

3.3. Türkiye'de Güçlü ve Etkili Bir Sivil Toplumun Varlığı

Tablo 3.3. Türkiye'de güçlü ve etkili bir sivil toplumun varlığını sağlayan unsurlar vurgu dağılımları

STK	Yurttaşlık Bilinci	Eğitim	Küreselleşme	AB Üyelik Süreci	Genç Nüfus (Yeni Nesil)
TÜRK-İŞ	***	**	*	*	*
HAK-İŞ	*	**	*	***	*
DİSK	**	*	*	*	**
TİSK	*	**	*	*	*
TESK	YOK	*	YOK	**	*
Mazlum-Der	*	**	*	**	***
MÜSİAD	YOK	*	*	**	*
Başkent Kadın Platformu	*	*	*	**	YOK
FES	*				
TUSİAD		**	*	***	**
MEZODER	*		**	***	**

Yukarıdaki tabloda görüşme gerçekleştirilen temsilcilerin “Türkiye’de güçlü ve etkili bir sivil toplumun varlığını sağlayan unsurlar” tanımlamaları yaparken özellikle hangi kavramı kaç kere vurguladıklarını ve hangi kavramlar üzerinde durduklarını göstermektedir.

Güçlü ve etkili bir sivil toplumun varlığı demokratik konsolidasyon için ön koşuldur. Türkiye’deki sivil toplumun mevcut durumunun varlığıyla ilgili durum tespiti yapan sivil toplum aktörlerinin gözünden Türkiye’de güçlü ve etkili bir sivil toplumun varlığını sağlayan unsurlar ve güçlü ve etkili bir sivil toplum oluşumunun önünde yer alan engeller çeşitli örneklerle ifade edilmiştir. Görüşme gerçekleştirilen kişilerin kurumsal bir bakış açısıyla kendi deneyimlerini referans olarak kabul ettiği ve bu deneyimlerin ışığında cevap verdikleri aşıkardır. Türkiye’de güçlü ve etkili bir sivil toplum oluşumunu sağlayan unsurlar ile ilgili derinlemesine görüşme yapılan kişilerin öne çıkarttıkları genel unsurlar; yurttaşlık bilinci ve vatandaşların eğitim seviyesinin yükselmesi, Küreselleşme ve Batı dünyasındaki genel eğilime bağlı olarak hükümetlerin STK’ları önemsemek durumunda kalması, Avrupa Birliği üyelik sürecinde sivil toplumun tanınırlığının ve görünürlüğünün artması, Medya ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen kişilerden TİSK’ten bir yöneticinin sözleri şu şekildedir:“...Avrupa Birliği üyelik sürecinde, küreselleşmenin de etkisiyle Sivil toplum demokrasiyi pekiştirmek isteyen ülkeler için anahtar bir unsur olmuştur. Türkiye’de de sivil toplumun varlığı ve desteği olmadan, bir ilerleme kaydedilemeyeceği görüldü....” Benzer bir açıklama da Mazlumder’den görüşülen yetkiliden gelmiştir “...özellikle 2005 ten sonra hızlanan AB süreci ile de sivil toplum ivme ve devlet nezdinde önem kazanmıştır...”. Derinlemesine görüşmelerde bu soruyu yalnızca "Türkiye’de güçlü ve etkili bir sivil toplumun var olduğunu düşünüyor musunuz?" sorusuna "evet" cevabı verenlerin yanıtlaması istenmiştir. Katılımcılar evet cevabı verseler bile, sivil toplum oluşumunun önünde yer alan engellerin neler olduğundan da bahsetmiştir.

Tablo 3.4. Türkiye'de güçlü ve etkili bir sivil toplumun oluşumunu engelleyen unsurlar vurgu dağılımları

STK	Otoriter Bir Devletin Varlığı,	Demokrasinin Pekişmemesi	Askeri Müdahale	Yasal Engeller,	Bireysel Davranış Kültürünün Gelişmemesi	Ekonomik Sorunlar.
TÜRK-İŞ	***	*	***	**	*	YOK
HAK-İŞ	***	*	***	***	*	YOK
DİSK	****	*	****	***	*	*
TİSK	*	***	**	*	*	YOK
TESK	*	*	**	*	*	YOK
Mazlum-Der	*	**	***	***	*	***
MÜSİAD	*	*	**	***	*	YOK
Başkent Kadın Platformu	***	*	*	***	*	****
FES	***	**	****	***	**	***
TUSİAD	*	*	*	**	*	YOK
MEZODER	****	**	***	***	*	***

Yukarıdaki tabloda görüşme gerçekleştirilen temsilcilerin “Türkiye’de güçlü ve etkili bir sivil toplumun oluşumunu engelleyen unsurlar” tanımlamaları yaparken özellikle hangi kavramı kaç kere vurguladıklarını ve hangi kavramlar üzerinde durduklarını göstermektedir.

Sivil Toplum aktörlerinin Türkiye’de güçlü ve etkili bir sivil toplum oluşumunu engelleyen unsurlar birkaç başlık altında toplanmaktadır. Bu temel sorun alanları şu şekilde ifade edilmektedir; Otoriter bir devletin varlığı, Demokrasinin pekişmemesi, Siyasete askeri müdahalelerin söz konusu olması, Yasal Engeller, Bireysel davranış

kültürünün gelişmemesi, Hem bireyin hem de sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı ekonomik sorunlar.

Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen kişilerin çoğu devletin otoriter bir yapısı olduğunu ve bu anlamda sivil toplum kuruluşlarını baskı altında tutmak istediklerini ve bu yüzden de Türkiye’de zayıf bir sivil toplumun var olduğunu savunmaktadırlar. Bu görüşü ifade eden Mazlumder’ den yetkilinin STK’ların devlet baskısı altında olduğunu şu şekilde açıklamaktadır; “..sivil toplumun üzerinde süregelen bir baskı var. Sivil toplum zaten çok güçlü bir araç devleti kontrol anlamında da, bu sebeple Türkiye’de gelişmesi çok istenmemiştir...” Benzer bir yaklaşımı DİSK temsilcisi şu şekilde ifade etmekte; “...Pek çok STK aslında devlet veya hükümet desteğiyle kurulmuş durumda ve devlet faaliyetlerini destekleyici etkinlikler yapıyorlar. Katılımcı, demokratik bir şekilde sivil faaliyetler yapmak isteyen örgütler engelleniyor...”.

Derinlemesine görüşme yapılan kişilerin sergiledikleri ikinci önemli eğilim ise 1980 anayasası ve 1980 darbesinin sivil toplumun güçlü ve etkili olmasını engellediği yönündedir ve bu anlamda daha sivil bir anayasa gerekliliğini vurgulamaktadırlar. TÜSİAD’ tan görüşme gerçekleştirilen temsilci; “...genç bir demokrasiye sahip olmaması, tarihsel sürece bakıldığında, demokrasinin darbelerle, muhtıralarla kesintiye uğraması demokrasinin unsurlarından biri olan sivil toplumun etkili olmasını engellemiştir...”. Benzer bir yaklaşımda MÜSİAD temsilcisi işaret etmektedir; “Türkiye Cumhuriyeti tarihinde yaşanan darbeler, vesayet rejimleri ve siyasi istikrarsızlıklar sivil toplumun gelişimine engel olmuştur. Son 20 yılda demokratikleşme ve özgürlüklerde yaşanan gelişmeler umut vericidir...”. Aynı yaklaşımla MEZO-DER ise; “...12 Eylül öncesi ve sonrası derneklere karşı hep ön yargıyla yaklaşmıştır. Baskı altına alınmış bir çok dernek kapatılmış ve üyeleri hapse atılmıştır. STK’lara her zaman ön yargıyla yaklaşmıştır. Bu durum STK’lara olan ilginin azalmasına neden olmuştur...”. Bu durum, STK'ların devlet baskısı ile birebir karşılaştıkları oranda devleti sivil toplum önünde bir engel olarak tanımladıkları yönünde bir önermeyi ortaya çıkarmaktadır. Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen kurumlardan alınan cevaplar aracılığıyla özellikle 1980 Askeri

Darbesi'nden sonra kapatılan STK'lardan askeri müdahaleler ve 1982 Anayasası'nın doğurduğu yasal engeller cevapları alınmaktadır. Bu önermeye örneklendirmek istediğimizde 12 Eylül sonrası kapatılan DİSK temsilcisi şunları dile getirmekte; “..Gerek 1980 darbesiyle gerek 82 anayasasının sebep olduğu gerekse uygulamada olan engellemeler, sivil toplumun gelişimine engel oluyor...”. 1980 askeri darbesiyle kapatılan HAK-İŞ’ ten de benzer bir yaklaşım ortaya konuluyor “..12 Eylül'den sonra insanlar hipnotize edildiler, örgüt kelimesini kullanmak bile yasaktı... ” şeklinde bir durum tespiti yapmaktadır.

Görüşme gerçekleştirilen kişilerin cevaplarında en çok karşılaşılan ve yaygın olan eğilim; etkili olmayı demokrasi ve demokrasinin konsolidasyonu kavramlarının gerekliliğine vurgu yaparak cevaplamalarıdır. TÜRK-İŞ’ ten bir temsilci; “...Demokrasiyi geliştiren sivil toplum örgütlenmesidir. Sivil toplumun güçlü olduğu yerlerde demokratik yapı gelişir, ve güçlü olur. Demokratik yapının geliştiği yerlerde sivil toplum örgütlenmesi gelişir etkin ve güçlü olur...”. Yine aynı kavrama atıfta bulunan FES temsilcisi “...Türkiye de kendi kapasitesini zorlayan bir sivil toplumun var olduğunu düşünüyorum ancak etkili değil. Bu Türkiye de demokratik ilkelerin yerleşmesiyle ilgili...” MEZO-DER adına görüşme gerçekleştirilen yetkili “...batı ülkelerindeki STK’lar ile ülkemizdeki STK’ları karşılaştırmak gerekir. Demokratik olan Batı ülkeleri, karar alırken yasaları oluştururken büyük ölçüde STK'lara başvururlar ve bu da STK'ları güçlü kılar...”. Mazlumder’ den soruları cevaplayan temsilci ise yine benzer bir şekilde; “...Demokratikleşme süreci tam anlamıyla sağlanamadığı için bu kavramın etkili olmadığını düşünüyorum...”. DİSK’ten görüşme gerçekleştirilen yetkili ise demokratik ilkelerle bu soruyu şöyle yanıtlamaktadır; “...Örgütlenme ve ifade özgürlüğünün önündeki engeller nedeniyle Türkiye’de güçlü ve etkili bir sivil toplum olduğunu düşünmüyorum...”. Başkent Kadın Platformu’ndan bir temsilci ise; “Gelişmiş demokrasilerde gördüğümüz üzere sadece yazılı görüş alma değil, aynı masaya oturup müzakere ederek çözüme ulaşma şeklini gerçekleştirmemiz gerekiyor, ancak Türkiye’de böyle demokratik bir yapı yok.”. HAK-İŞ de benzer bir bakış açısıyla; “...Gelişmiş batı toplumlarında her bireyin birden fazla sivil toplum örgütüne üye olduğunu görebiliriz. Demokrasinin

tüm kurul ve kurallarının tam olarak işlemediği ülkemizde sivil toplum örgütlerinin gücü tartışmalıdır...”.

Derinlemesine görüşmede saptanan bir sorun alanı ise; Sivil Toplum Kuruluşları’ nın yaşadığı ekonomik ile şunları söylemektedir: MEZO-DER’ den bir yetkili sorunu şu şekilde açıklamaktadır"....Batı demokrasilerinde hükümetler bütçeden STÖ'lere pay ayırırlar, bu Türkiye'de yok....". Başkent Kadın Platformu’ndan temsilci ise "... Kar amacı gütmeyen kuruluşlar oldukları için üye aidatları veya bağışlarla ayakta duruyorlar. Ülkemizdeki refah seviyesinin yüksek olmamasından dolayı, üyelerin aidatların zamanında vermesini önlüyor, bu da faaliyetleri etkiliyor...". FES’ ten bir yetkili de aynı soruna işaret etmektedir “.....Tabiki STK’larda Türkiye’de ekonomik zorluklar çekiyor bu sebepte gelişmemesinin nedenlerinde biri. Devletin bağımsız olarak STK’lara ekonomik destek sağlaması gerekiyor...”.

Görüşme gerçekleştirilen kişiler tarafından belirtilen engelleyici faktörler arasında yine dikkat çeken başka bir sorun alanı ise Bireysel davranış kültürünün gelişmemesidir. Türkiye’de örgütlenme geleneğinin zayıf olması ve bireylerin örgütlemeye olan ilgisizliği, yaygın bir kanaat olarak örgütlerin devlet karşıtı oluşumlar olarak algılanması sıklıkla vurgulanmaktadır. TİSK Yöneticisi bu sorunu şu şekilde örneklemektedir; “...Bence yurttaşlık bilincinin eksikliğinden söz etmek mümkün. Çünkü bizde örgütlenmeye karşı bir önyargı var. Örgütlenmediğin sürece yani toplu hareket edemediğin sürece başarı sağlamak çok zor..” TESK’t en sorunu tespit eden benzer bir görüş şu şekilde “..henüz vatandaşlık kavramının tam olarak oturmadığı bireylerin hali hazırda geleneksel kültüre ait yol ve yöntemlerle (hemşericilik, dini gruplar vb) sosyalleştiği bir toplumsal yapı mevcut...”. TÜSİAD da benzer bir görüşle aynı sorunu işaret etmektedir; “....sivil toplumu geliştiren bireylerin de varlığı esastır. Bu anlamda, kişilerin iş ve aile yaşamının uyumlaştırması ve sivil toplumu geliştirmek için vakit ayırması gereklidir...”. Bireylerin sivil toplum örgütlerine katılımı, sosyal yakınlığa güç verir, diğer vatandaşlara merhameti güçlendirir ve demokratik sistemin açıkları konusunda farkındalığı artırır.

3.4. Sivil Toplum Kuruluşu

Tablo 3.5. Sivil Toplum Kuruluşu Tanımı Vurgu Dağılımları

STK	Bağımsızlık	Baskı unsuru	Örgütlülük	Tüzel Kişiliğe Sahip	Gönüllülük	KAG Kar Amacı Gütmeyen
TÜRK-İŞ	***	**	*	**	*	**
HAK-İŞ	***	****	***	*	**	*
DİSK	****	****	***	*	**	*
TİSK	**	**	*	**	*	*
TESK	*	*	*	**	*	*
Mazlum-Der	****	****	****	*	****	**
MÜSİAD	**	**	*	**	**	*
Başkent Kadın Platformu	***	***	**	*	*	*
FES	***	**	***	*	****	*
TUSİAD	***	*	**	*	*	*
MEZODER	***	***	**	*	**	*

Yukarıdaki tabloda görüşme gerçekleştirilen temsilcilerin “Sivil Toplum Kuruluşu Tanımı” tanımlamaları yaparken özellikle hangi kavramı kaç kere vurguladıklarını ve hangi kavramlar üzerinde durduklarını göstermektedir.

Sivil toplum kuruluşları, sivil toplum ve demokratik konsolidasyonun ilişkisinin sağlanması için en önemli araçtır. Daha önceki paragraflar referansıyla derinlemesine görüşme gerçekleştirilen kişilerin Sivil Toplum nosyonunu nasıl algıladıkları ortaya konulmaya çalışılmış olup, sivil toplumu temsil eden aktörlerinin kavramın Türkiye'deki mevcut durumunu, kendilerine biçtikleri rolü ve konumu tarif eden hem

de bu aktörlerin gözünden bir durum analizi yapmaları sağlanmaktadır. Sivil toplum kavramının en önemli araçlarından biri olan Sivil Toplum Kuruluşlarını tanımlarken görüşme gerçekleştirilen kişilerin genel eğilimi, sivil toplumu tanımlamada kullandıkları kavramlarla eşitleme yönündedir. STK'ları tanımlarken kavrama birçok anlam yüklenmekte; “Devletten bağımsız olma, Gönüllük, örgütlülük, toplum yararına çalışan, kar amacı gütmeyen, tüzel kişiliğe sahip ve ortak amaç doğrultusunda bir araya gelen bireyler” karşımıza çıkan tanımlamalarda kullanılan temel kavramlardır. Genel olarak katılımcıların eğilimi bu kavramların birkaçını kullanma yönünde olmuş ve bir kavramın üstünde yoğunlaşma ve örneklendirme yaklaşımı sunmuşlardır.

Devletten bağımsız olma kavramını TESK’ ten görüşme gerçekleştirilen temsilci; “..Devlet dışında kendini yönlendirebilen..”,benzer bir tanım MÜSİAD ‘tan örneklendirilebilir; “Devlet dışında olup, kanunla yaşayan bireylerin kurdukları..”. Gönüllük esasını, görüşme gerçekleştiren hemen hemen tüm katılımcıların tanımlamalarında rastlanmıştır.

Mazlumder’den temsilci “..bir hedef doğrultusunda tamamlayıp amaçlarını gerçekleştirmek için bir arada bulunan gönüllü bireylerin oluşturduğu..”. Başkent Kadın Platformu da aynı kavram üstünde durarak “Kamudan bağımsız, gönüllük esasını taşıyan sivil oluşumlardır..”.

TİSK’ ten görüşülen yetkili gönüllük kavramını en kilit nokta olarak vurgulamakta ve şu şekilde atını çizmektedir; “..Gönüllülük belki de en önemli vasıf..” Sivil toplum kuruluşlarını tanımlarken katılımcılarımızın belirttiği diğer önemli bir kavram da “Örgütlülük” olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine gönüllülük gibi hemen hem tüm katılımcılarımız bu özelliği öne çıkmaktadırlar. TESK’ in yaptığı tanımlama diğer tüm kuruluşların yaptığı tanımlamayla benzer bir şekilde “kendi hak ve çıkarlarını korumak amacıyla örgütlenmeleri sonucu ortaya çıkan sosyal ve örgütsel yapılar..”.

TÜRK-İŞ’ in temsilcisi de aynı anlamda atıfta bulunarak “..bir amaç doğrultusunda örgütlenmiş..” HAK-İŞ’ in tanımı da “bir amaç doğrultusunda bireylerin

örgütlenerek bir araya geldiği sivil yapılanmalar..” olarak dile getirilmektedir. Kar amacı gütmeyen bir sivil oluşum olup...”,benzer bir tanımlama Mazlumder’ den örneklendirilebilir; “...kar amacı gütmeyen, tüzel kişiliği olan yapılar..”.

MEZO-DER’ in temsilcisi kavramı şu şekilde kullanmaktadır; “...kar amacı gütmeyen bir sivil oluşum olup...”,benzer bir tanımlama Mazlumder’ den örneklendirilebilir; “...kar amacı gütmeyen, tüzel kişiliği olan yapılar..”.

Bu soruya cevap veren katılımcıların en çok öne çıkarttıkları ve üzerinde durdukları kavramlar özellikle “devletten bağımsızlık, gönüllülük ve örgütlülük” tür. Bununla birlikte karşımıza çıkan önemli bir ilişkilendirme sivil toplum kuruluşlarını tanımlamada demokrasinin güçlendirilmesi ile açıklama yapmalarındır. TİSK’ ten görüşme gerçekleştirilen kişi “...Sivil toplum kuruluşlarının misyonlarını gerçekleştirmek için demokratik bir ortamın varlığı şarttır...”ifadeleriyle düşüncelerini dile getirmektedir. TÜSİAD da benzer bir ifadeyle “..demokratik yönetimlerde sivil toplum kuruluşları misyonlarını yerine getirebilir..” açıklamasını yapmıştır.

3.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının İç İşleyişlerinde Demokratik ve Adil Bir Düzenin Varlığı

Sivil toplum örgütlerindeki iç demokrasi seviyelerinin belirlenmesinin kolay olmamasına rağmen, totolojik muhakemeden kaçınmak açısından sivil toplum örgütleri içindeki demokrasinin derecesinin dikkate alınması yine de önem arz etmektedir. Meselenin anlaşılması için, kurumsal düzenlemelerin açıklanması faydalı olabilir. Görüşme gerçekleştirilen STK yöneticilerinin hepsi demokratik ve adil bir düzene sahip olduklarını ve şeffaf olduklarını ifade etmekte ve sahip oldukları üyelerin bir kısmının karar alma mekanizmalarına aktif katılım gösterdiğini ve üyelerinin kendilerini disiplin kurulu, denetleme kurulu gibi iç denetim mekanizmalarıyla denetlediklerini dile getirmektedirler. TİSK bu mekanizmayı şu şekilde açıklamaktadır; “...Denetleme kurulu da her ay ve yılın değişik zamanlarında denetleme yapar. Bunlar da konfederasyon dışından üye işveren sendikalarından seçilmiş kişilerdir...”. MÜSİAD da benzer bir ifadeyle aynı şekilde “..Ülke geneline

mal olmuş büyük ve kurumsallaşmış STK'larda hesap verilebilirlik önemli bir kavramdır, Müsiad' ın denetleme kurulu bu görevi yerine getirir...". Aynı şekilde Mazlumder de Denetleme Kurulu'nun önemini altını çizerek "...Tüm yapıları şube başkanları genel yönetim kurulu üyeleri seçimle iş başına geliyor. Denetim kurulu aktif olarak çalışıyor..."

Görüşme gerçekleştirilen kişiler, Genel Merkez Yönetim Kurullarının ve tüm yönetim organlarının denetime açık olduklarını ve bu sebeple de gayet şeffaf olduklarını, ancak genelde üyelerin haklarını kullanmak için ilgi göstermediklerini ifade edilmektedir. Komisyonlara, çalışma gruplarına ya da üyelere de açık olan toplantılara katılmak, faaliyet raporu ve bültenleri takip etmek gibi çeşitli denetim ve izleme kanalları olduğu belirtilmektedir. TÜRK-İŞ' ten bir yönetici "...üyelerimiz birçok sürece katılır, ama hepsi için bunu söylemek yanlış olur..." diye durumu bu şekilde tarif etmektedir.

Aynı ifadeyi pekiştiren bir başka görüşte FES'le gerçekleştirilen görüşmede "Bu konuda üyelere STK'ları denetlemiyorlar, üstüne düşen görevi yerine getirmiyorlar..." ifadeleriyle dile getirildi.

Bununla birlikte DİSK' in üyelerini demokratik katılım için teşvik etmesi önemli bir örnektir; "DİSK olarak kendi iç karar mekanizmalarımızda mümkün olduğunca çok üyemizi karar süreçlerine katmaya çalışıyoruz, üyelerimizi karar süreçlerine aktif olarak katılmaya teşvik ediyoruz....". Aynı şekilde başka STK yöneticileri de üyelerinin faaliyetlerine, toplantılarına aktif katılım sağlayarak, üyelerinin kendilerini teşvik ettiklerini ve karar alma mekanizmalarında etkin bir rol oynadıklarını savunmaktadırlar. Bu değerlendirmeyi yapan kişiler daha küçük ölçekli örgütlenmelerin özellikle dernek yöneticileridir.

Derinlemesine görüşme yapılan kişiler "sorunlarına sahip çıkarlar", "haklarını kullanırlar" gibi ifadeler ile üyelerin demokratik bir şekilde katılım gösterdiğini belirtmektedirler. Burada göze çarpan kuruluşların konu odaklı olan kuruluşlar olmasıdır. Başkent Kadın Platformu'ndan görüşme gerçekleştirilen yönetici durumu

şu şekilde izah etmektedir;“...Kararlarımızı aldığımız yönetim kurulu herkese tüm üyelerimize açık, sadece yönetim kurulumuza değil. Hatta üye olmayıp bizi tanımak için gelenler bile yönetim kurulu toplantımıza gelebiliyor... Herkes kolaylıkla üye olabilir, yönetim kurulunda yer alabilir. Biz gayet açık ve şeffaf bir yapıya sahibiz.....”

Bununla birlikte başka bir görüşte yeni oluşan genç sivil örgütlenmelerin şeffaf bir yapıya sahip olduğu ve demokratik ilkeler esas alınarak devamlılığını sağladığı yönündedir. Bu ifadeyi pekiştirmek adına FES’ ten bir yetkili; “...Yeni nesil örgütlenmelerin demokratik ilkelerin benimsenmesi konusunda bir duyarlılığı var ve yeni neslin şeffaflık konusunda daha hassas olduklarını düşünüyorum ”.

3.6. Sivil Toplum Kuruluşlarının İç Mekanizmalarında, Tüzüklerinde, Uygulamalarında Cinsiyet Eşitliği İlkesi ve Dezavantajlı Gruplar İçin Var Olan Düzenlemeler

Sivil toplum örgütleri içinde demokratik değerlerin varlığı ve üretimi analizde önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sivil Toplum Kuruluşlarının tüzüklerindeki demokratik ilkelerin (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği İlkesi ve Dezavantajlı gruplar) varlığı, STK’ların demokratik katılımı kurumsal anlamda ne kadar teşvik ettiği, örgüt içi demokrasinin teorik olarak varlığını ve pratikte uygulanabilir olduğunun, eşitlik ilkesini ne kadar benimsediklerini ortaya konmaya çalışılacaktır. Araştırmacının da dezavantajlı olarak tanımladığı gruba; gençler, etnik azınlıklar, göçmenler, engelliler ve çocuklar girmektedir. Araştırma örneğine dahil olan STK yöneticilerinin bu konu hakkındaki değerlendirmeleri bu sorunun temel ilgi alanını oluşturmaktadır. STK aktörleri toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki hassasiyetlerini ve kadın katılımının artırılması gerekliliğinin de ayrıca belirtmektedirler.

Görüşme gerçekleştirilen konu odaklı kuruluşların özellikle altını çizdikleri nokta; kuruluş amaçlarının bu temel üzerine kurdukları ve her türlü ayrımcılığa karşı mücadele etmek olduğunu ifade etmektedirler. Bu anlamda önemli bir örnek olarak Süryani derneği MEZO-DER’ in tanımı elzemdir;“ Derneğimizin tüzüğünde ve

uygulamalarında cinsiyet eşitliği ilkesi yer alır ve bizim gibi bir çok kurum eşitsizliği ortadan kaldırmak için faaliyet gösterirler. Dezavantajlı gruplar için bu tür düzenlemeler vardır. Örneğin Mezoder Süryani kadınlarının yaşadığı baskı ve sorunları dile getirmek ve sivilleşmesi için bir çok faaliyet ve etkinliği gerçekleştirmiştir....”.

Aynı şekilde bu soruya cevap veren Mazlumder’den örnek vermek yerinde olacaktır; “...Kuruluşumuz zaten özellikle belli bir kesim belirtilmeden zaten mazlumlar ve dezavantajlı gruplar için çalışan bir kuruluştur. Cinsiyet din, dil, ırk ayırt etmeksizin tüm sorun alanlarında çalışan bir kuruluştur. Ama Mazlum-der’ in özellikle kadınlar konusunda kadınların sosyal hayatta ve sivil toplumda daha aktif rol oynaması için pozitif ayrımcılık uygulamaları da var. Ayrıca, şube başkanlıklarında, Genel yönetim kurulunun yapısında kadın kotası var olduğu gibi kadın yöneticiler vardır...”.

Aynı şekilde konu odaklı olup STK’ların demokratik ilkeleri geliştirmesinde de önemli bir köprü görevi yapan FES ise; “.....kuruluş amacımız toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi, emek hakları, ayrımcılıkla mücadele ve dezavantajlı gruplar olduğu için bu düzenlemeler elbette ki mevcuttur...”.

Evet cevabı veren bir başka kuruluştaki TÜSİAD olup, düzenlemelerini şu şekilde belirtmektedir; “..TÜSİAD’ın tüzüğü, evrensel normlara göre düzenlemiştir. Eşitlikçi bir sistem mevcuttur. TÜSİAD’ın tüzüğünde kadınlara özel bir kota olmayıp, eşitlikçi yaklaşımı içselleştirmiştir. Zaten Yönetim Kurulumuzda ve Genel Başkan olarak kadınlar görev almaktadır. Bu sebeple kadın temsili TÜSİAD’ın doğasında vardır. Yönetim Kurulumuzda genç yöneticilerde mevcut. Gençleşen bir yönetim kurulumuz var.....”.

DİSK temsilcisi de aynı şekilde hem kurumsal hem de genel bir değerlendirmeye şu şekilde durum tespiti yapmaktadır; “...Türkiye’de az sayıda örgütte dezavantajlı gruplara yönelik düzenlemeler vardır. Son dönemde bazı dernek ve siyasi partilerde uygulanmaya başlayan Eş-başkanlık veya engelli kotası, LGBTT kotası gibi yöntemler olumlu örneklerdir. Bizim tüzüğümüzde kadın, engelli, göçmen ve gençlik

gibi alanlarda kurulan komisyonlar ayrımcılığa uğrayan bu kesimlerin katılımını sağlamaya amaçlamaktadır. Ama oldukça yetersizdir....”.

HAK-İŞ’ le gerçekleştirilen görüşme de temsilci şu sözlerle düzenlemelerini ve eleştirilerini ifade etmiştir; “..kadın ve dezavantajlı gruplarla ilgili tüzüğümüzde ve politika belgelerimizde düzenlemeler mevcut,...Konfederasyonumuz bünyesinde aktif olarak çalışan bir kadın komitesi, gençlik komitesi ve engelliler komitemiz var, bu komiteler Türkiye’de model olma yönünde ilerlemektedirler... Ancak bu durum Avrupa Birliği yolunda STK'ların kendisini zorunlu hissettiği bir davranıştır. Yani cinsiyet eşitliği ve dezavantajlı gruplara yönelik düzenlemeleri STK'lar henüz içselleştirememiştir...” ifadeleriyle konuya bakış açılarını dile getirmişlerdir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde bu konularda düzenlemelerinin doğrudan ya da dolaylı olarak olmadığını belirten veren kişiler bu konuda bir farkındalıklarının olduğunu ve bu ilkeler için ilerlemeler kaydetmeye başladıklarını dile getirdiler. Bu anlamda TESK’ in açıklaması söylemi örneklendirmekte yerinde olacaktır; “...Kuruluşumuzda mevzuat çerçevesinde dezavantajlı gruplar için özel düzenlemeler olmasa da ilgili kurum ve kuruluşlarla yapılan çalışmalar ve protokollerle bu kesimlere pozitif ayrımcılık uygulanmaktadır....”.

Aynı şekilde MÜSİAD’ta benzer bir açıklamayla durumlarını ifade etmektedirler; “...Kuruluş amacı cinsiyet eşitliği ve dezavantajlı grupların hakları ile mücadele etmek olan birçok STK bu konuyu tüzüğüne taşımaktadır. Ancak işadamları organizasyonları gibi STK’larda yönetim kurullarının seçilmesinde pozitif ayrımcılık her zaman tüzükle gerçekleştirilmez....”.

Buna benzer bir açıklamada yine hayır cevabı veren TÜRK-İŞ’ ten gelmiştir; “Kuruluşumuzun tüzüğünüzde böyle düzenlemeler yoktur. Sendikalarımızda kadın yönetici vardır. Cinsiyet eşitliği ilkesi yoktur, olsa da pratikte bunun benimsenmeyeceğine inanmıyorum. Toplantılarımıza katılımı da bir kadın kotası yoktur. Kadın üyelerimizin katılımını teşvik eden çalışmalar yapıyoruz...”.

3.7. Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasiyi Toplumsal Düzeyde Aktif Olarak Gerçekleştirdiği Faaliyetler ve Ürettikleri Politikalar

Sivil toplum kuruluşları demokratik konsolidasyonun sağlanması için dolaylı ya da doğrudan toplumsal çıkarlara yanıt verirler. STK'ların demokratik ilkeleri pratikte ne kadar uyguladıkları ve bu pratiklerinin sürdürülebilirliği için yürüttükleri faaliyetler ve/veya kampanyalar, aynı şekilde kendi uygulamalarında demokrasiye gerçekten önem verip vermedikleri demokratik konsolidasyonun sağlanması için elzemdir. Araştırma örneğine dahil olan STK yöneticilerinin bu konu hakkındaki değerlendirmeleri, pratikte demokratik ilkeler için kullanılan enstrümanlar araştırma açısından önem arz etmektedir.

Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde ortaya konulan temel eğilim hemen hemen tüm kuruluşların kendi varlıklarının makro ölçüde etkili olarak gördükleri yönündedir. Bu anlamda kendilerini zaten demokrasinin temel aktörü olarak tanımladıkları ve var olma sebeplerinin ve verdikleri mücadelenin ülkede demokrasinin konsolidasyonunu sağlamaya yönelik olduğudur. Bu açıklamayı örneklendirmek adına TÜSİAD' ın ifadesi şu şekilde; "...Ana gayemiz, TÜSİAD olarak yirmi yılı aşkın bir süredir Türkiye'de demokrasi standartlarının yükseltilmesi...".

Buna benzer bir açıklamayı MÜSİAD' tan görüşme yapılan temsilci de dile getirmiştir; "...Müsiad olarak hemen hemen her alanda demokratikleşmeyi teşvik ediyor ve çözüm süreçlerini destekliyoruz...".TESK' le yapılan görüşme de temsilci "Kurumumuz ülkemizdeki ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda yaşanan sorunların çözümüne ve demokratik gelişmelere ilişkin olarak aktif politikalar üretmektedir...".Bu açıklamaları yapan kuruluşların özellikle beyan ettikleri husus demokrasiyi güçlendirmek için aktif bir aktör oldukları ve bunu amaç olarak edindikleri yönündedir.

Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen kurumların gösterdikleri bir başka yaklaşım ise; gerçekleştirdikleri faaliyetlerle birlikte demokrasinin konsolidasyonun

sağlanması için somut çıktılarla örneklendirmek şeklindedir. Mazlumder' in bu soruya verdiği yanıt şu şekildedir; "...çalışma alanımız esasında demokrasiyi teşvik ve pekiştirmek olduğu için ve dezavantajlı grupların üye olduğu çalışmalar olduğu için bireylerin mağduriyetine göre pozisyon belirliyor eğer bir hak ihlali mevcutsa onlara hukuksal destek veriyor, hem dava açma hem de avukat yardımında bulunma gibi...". MEZO-DER'le gerçekleştirilen görüşmede ise "...Kuruluşumuz Süryanilerin karşılaştıkları ayrımcılığın önlenmesi anlamında AB tarafından desteklenen projeler gerçekleştirmiş, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesi ve pekişmesi için, Türkiye ve AB arasında bir köprü görevi üstlenmiş ve başarı elde etmiştir...". Başkent Kadın Platformu'nda görüşme gerçekleştirilen temsilci ise "...karar alma mekanizmalarında kadın temsilinin, kadın katılımının artırılmasına, kadın istihdamın artırılmasına yönelik projeler yürüttük ve somut başarılar elde ettik. Kadının çalışma hayatı önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmalar yapıyor ve projelere ortak oluyoruz...". Bu açıklamaya pekiştirme niteliğinde TİSK yöneticinin sözleri örnek teşkil edecektir; "...TÜSİAD ile birlikte Birleşmiş Milletler Küresel İlkeler Sözleşmesinin Türkiye ağıнын sekreteryasını yürütüyoruz Tabiki biz bu faaliyetleri TÜSİAD'la birlikte yürütürken pek çok alanda sivil topluma ve demokrasiye hizmet ediyor, karar vericileri doğrudan etkiliyoruz...".

Gerçekleştirilen görüşmeler neticesinde bir başka eğilim ise Avrupa Birliği üyelik sürecinde sosyal uzlaşma kültürünün benimsenmesi temel prensibiyle oluşturulan sosyal diyalog mekanizmasının önemli iki aktörü olan İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonlarının hükümet ile birlikte yürüttüğü çalışmalar olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda üçlü diyalog mekanizmasıyla sosyal tarafların müdahil olduğu bu yapı; hükümetin toplumsal hayatı ilgilendiren birçok konuda bu iki alanda faaliyet gösteren aktörlere görüş sorması ve müzakere etmesidir. Bu anlamda buraya verilen katkılar ya da yapılan eleştiriler de konfederasyonlar tarafından demokrasinin konsolide olması için verilen örnekler arasındadır. Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen işçi konfederasyonu TÜRK-İŞ, yaptığı açıklamada şunları dile getirdi; "...Anayasa tartışmaları sırasında görüş oluşturduk, çalışanlar olarak anayasadan beklentimiz nelerdir. Meclisteki bütün yasalar görüşülürken üyelerimiz açısından değerlendirip yasama çalışmalarına katkıda bulunuyoruz. Genel

kurulularımız aslında demokrasinin en alabildiğine uygulandığı yerlerdir. En fazla görüşmelerin, tartışmaların ve müzakerelerin olduğu yerler bizim genel kurullardır. İşyerlerinden genel merkez seçimlerine kadar demokratik bir yöntem uygulanır. Yakın geçmişte Kıdem tazminatına karşı, bölgelerde başladı, 8 bölgede daha sonra illerde yaygınlaştı kitlesel basın toplantıları yapılıyor ve işçiler bu hakkına sahip çıkıyor.....”.

HAK-İŞ temsilcisi ise; “... HAK-İŞ Konfederasyonu demokrasiyi din ve vicdan özgürlüğü temelinde ve haklar temelinde tanımlamaktadır. Temel insan hakları kapsamında olan çalışma hakkı ve girişim özgürlüğü temel ilkedir. Özellikle demokratik bir anayasa ve özgür bir toplum için kurulduğu günden bu yana hükümetlere baskı görevini yapmaktadır. Özellikle kendisini doğrudan ilgilendiren örgütlenmenin ve toplu iş sözleşmelerinin önündeki engellerin kaldırılması ve işçilerin kazanılmış haklarının korunmasında mücadele etmektedir...”.

DİSK'ten görüşülen yetkili ise; “..Genel anlamda Türkiye'nin daha demokratik bir ülke haline gelmesi için kampanyalar yürütüyoruz, Akil insanlar heyetinde yer almadık...” ifadeleriyle sosyal taraf olarak faaliyetlerini dile getirdi. Bir işveren temsilcisi olan MÜSİAD da “...Sivil Anayasa çalışmaları başladığında bir Anayasa taslağı hazırlayan kurumların başında yer aldık...” Aynı şekilde TİSK de benzer örneklerle; “Türkiye’de yıllardır anayasa tartışmaları var. Bunun için biz iki ayrı rapor hazırladık. Biri genel anlamda, diğeri de çalışma hayatı konusunda ve bu konuda çalışmalarımızı meclise verdik hükümete verdik. Tabi aradan bir buçuk yıl geçti. Orada temel faaliyetler var. Mesela çalışan çocuklar bürosunu kurdu TİSK. Önce ILO’nun partneri olarak, daha sonra tamamen TİSK yürüttü bunu. TİSK Türkiye AB Karma İstişare Komitesi üyesi. Bu da demokrasiye doğrudan katkıdır. Bu Türkiye’deki sivil toplumun kompakt özetidir Karma İstişare Komitesi ayağı...” faaliyetlerini ifade etti. Görüşme gerçekleştirilen bir başka kuruluş olan FES bilindiği üzere bir köprü kuruluş olarak adlandırılabilen; Sivil toplum örgütleri, Üniversiteler, araştırma enstitüleri, sendikalar, meslek odaları ve dernekler ile işbirliği içinde faaliyet gösteren ve temel hedefi demokrasinin konsolidasyonu olan bir aracı kuruluş olup; sosyal tarafları projeler ve faaliyetler kanallarıyla destekler. FES de

görüşme gerçekleştirilen kişinin kendi ifadeleriyle “.... FES dezavantajlı gruplara, ayrımcılıkla mücadele eden grupların, sosyal paydaşların kapasitelerinin geliştirilmesini, uluslararası etkileşim sağlar.... Sorun alanlarını yerel örgütlerin bir araya geldiği faaliyetlerle tespit eder ama inisiyatif almaz. Tespit edilen sorun alanlarıyla ilgili akademisyenlerden destek alarak makaleler yayınlar, bunu yayar ve tartışmaya açar. Esas itibarıyla sorunları daha görünür kılmayı sağlar...”. Bununla birlikte; görüşme gerçekleştirilen STK’ların etkinlikleri STK’ların türüne ve çalışma alanına göre değişmekle birlikte “eğitim, konferans, seminer, toplantı, proje, yayın, basın açıklaması” gibi bazı temel etkinlik türleri sıklıkla dile getirilmiştir.

3.8. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Özgürlüğü

Sivil Toplum Kuruluşları’nın en önemli görevlerinden biri karar alıcılar –siyasi iktidar üzerinde baskı unsuru oluşturmalarıdır. Bu baskı unsurunu oluştururken STK’ların özgür olması ve bu özgürlüğün yasalarla güvence altına alınması gereklidir. Demokrasinin temel ilkelerinden biri olan düşünce ve ifade özgürlüğü, Siyasi İktidar ve STK’lar arasında bu anlamda yaşanan sorunları, kendi deneyimleriyle açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen STK temsilcilerinin genel eğilimi sivil toplum kuruluşlarının özgür olmadığı yönünde olmakla birlikte özgür olduklarını ifade edenler de vardır. STK’ların özgür olmadığı genel eğilimine örnek olması açısından, DİSK’le yapılan görüşme de temsilcinin açıklaması şu şekildedir “Türkiye’deki STK’ların özgür olmadığını düşünüyorum. Demokratik Kitle Örgütleri siyasi iktidara yaptıkları eleştirilerden dolayı kapatma davaları veya para cezaları ile karşılaşılıyorlar. Meslek örgütlerine, sendikalara ve derneklere açılan çok sayıda dava mevcuttur...”. Kapatma davaları ve yasalardan bahseden bir başka temsilci ise FES; “...Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının özgür olduğunu ve siyasi iktidarları özgürce eleştirebildiğini yasaklar dolayısıyla düşünmüyorum, özgür olabildiklerini düşünmüyorum çoğu dernek hala kapatılabiliyor, belli durumlarda kendilerine oto sansür uyguluyorlar. Sivil toplum kuruluşlarının özgür olmasının önündeki en büyük engel yasalar bu yasaların iyileştirilmesi durumunda sivil toplum

ancak ideal özgürlüğe ulaşabilir...”. MEZO-DER Temsilcisi de özgür olmanın önündeki en büyük engelin yasalar olduğu beyan ettiği ifadesinde; “...21. yy da STK’ların kapatılması, kapatılmaya çalışılması bir ülkedeki demokrasinin ileri değil geriye gittiğinin bir göstergesidir. Örneğin, Mardin Midyat’ta bulunan Mardin Süryani Birliği Derneği eş başkanlık ve birlik kavramları gerekçe gösterilerek mahkeme kararıyla kapatılmıştır”. Mazlumder temsilcisi de benzer bir açıklama yaparak; “Türkiye’deki STK’ların özgür olmadığını düşünüyorum. Türkiye tam anlamıyla hem ekonomik, hem sosyal ve hem de demokratik gelişmişlik düzeyini tamamlayamadığı için hem de yeterli anlamda özgürlüğü destekleyen yasalar mevcut olmadığı için...”.

Görüşmelerde yöneltilen soruya; birey perspektifinden bakan ve özgür olmanın bir bedeli olduğunu dile getiren farklı bir yaklaşım ise Başkent Kadın Platformu Temsilcisi tarafından şu şekilde belirtilmiştir; “...Bir sivil toplum kuruluşunun özgür olması, bireyde başlar. Özgür bireylerin üye olduğu sivil toplum kuruluşları özgürce eleştirebiliyor. Bazı örgütler özgürce eleştirebiliyorlar ama şu anki siyasi atmosferde bu özgürlüğü kullanana örgütlerin kamu ile ilişkileri en alt düzeye indiriliyor...”.

Gerçekleştirilen görüşmelerde özgür olduklarını ifade eden STK temsilcilerinin genellikle menfaate-çıkara dayalı kuruluşlar olduğunu söylemek yanlış olmamaktadır. Bu önermeyle TÜRK-İŞ temsilcisinin açıklaması şu şekildedir; “Türkiye STK’lar özgürdür, siyasal sistemle uyumlu olduğunuz sürece çok özgürsünüz... Türkiye STK’ların önünde en büyük engel muhalefetin olmaması. Dünyada her ülkede bir siyasal iktidar vardır önemli olan muhalefetin olmasıdır...”.TÜSİAD’ın açıklaması da eleştirisel oldukları yönündedir; “Türkiye’deki STK’lar genelde eleştirisel yaklaşmıyor. TÜSİAD bu STK’ların içinde nadir olanlardan...”.TİSK temsilcisi TÜSİAD’ a atıfta bulunarak aynı yönde bir cevap vermiştir; “...TİSK’te TÜSİAD gibi bir yaklaşımdadır. Biz doğru gördüğümüz şeye doğru deriz, yanlış gördüğümüz şeye yanlış deriz...”. MÜSİAD temsilcisi de Türkiye’deki STK’ların özgürlüğünü yasalarla güvence altında olduğunu belirtmekte ve soruyu şu şekilde cevaplamaktadır; “STK’ların yasalar önünde hemen hemen tüm haklara sahip ve eşit olduklarını düşünüyorum...”.

3.9. Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları’nın Demokratik İlkelerin Toplumsal Seviyede Yerleşmesi ve Pekişmesi İçin Yürütmekte Oldukları Çalışmalar

Sivil Toplum Kuruluşları demokratik ilkelerin toplumsal seviyede yerleşmesi için önemli bir rol oynamaktadırlar. STK’lar demokratik ilkeleri sadece temsil ettikleri üyelerinin çıkarları ve faaliyet alanları kapsamında değil, toplumsal alanda da ne kadar yaygınlaştırmaya çalıştıkları ve demokrasiyi pekiştirmek için destek oldukları ya da yürüttükleri faaliyetler, kampanyalar aracılığıyla, bir sivil toplum kuruluşu olarak demokrasinin konsolidasyonuna gerçekten önem verip vermedikleri araştırma açısından elzemdir.

Gerçekleştirilen görüşmelerde iki temel yaklaşım olduğu saptanmaktadır. Birinci yaklaşım birçok STK’nın demokrasinin konsolidasyonu için çaba sarf ettiği ve belli çalışmalar yürüttüğü, ikinci yaklaşım ise bazı STK’ların demokrasinin konsolidasyonu önünde bir engel olduğu varsayımlarıdır.

Birinci yaklaşımı sergileyen temsilciler yeterli bulmadıklarını ve olmadıklarının da altını çizmişlerdir. FES’ ten görüşülen temsilci “...Evet tabi ki yürütüyor ama bunu da yeterli bulmuyoruz. STK’ların hepsi değil ama demokratik ilkelerin yerleştirmesini sağlayan STK’lar var, kuruluş amacı bu olan STK’lar var. Ama demokratik ilkeler kitlesel bir güç olarak ortaya çıkmıyor, bu örgütler konuyla ilgili taleplerini karar vericilere ilettiklerinde ya da gündeme getirdiklerinde toplumda bir farkındalık uyandırıyorlar...”. HAK-İŞ temsilcisi de benzer bir eğilimle birçok STK’nın “....Toplumun her kesiminin katılımcı, özgürlükçü ve daha demokratik bir yeni anayasa talebi var. Bu talep daha çok etnik, dışlanmış ve korunmasız sivil toplum örgütleri tarafından dillendirilmektedir. Bu talep toplumun geneline yayıldığı takdirde ülkede daha ileri demokratik ilkelerin yerleşmesi sağlanacaktır. Biz HAK-İŞ olarak yeni bir anayasa yapımını ve demokratik ilkelerin inşasını destekleyen bir sivil toplum kuruluşuyuz...”.Görüşme yapılan MÜSİAD temsilcisinin cevabı birinci eğilim yönünde olup, görüşünü şu cümlelerle ifade etmiştir; “...Her STK kendi demokratikleşme savaşını veriyor ve bununla ilgili faaliyetler gerçekleştiriyor. Ancak

tüm STK'lar demokrasiyi kendilerine göre tanımlıyor, demokrasi kavramının kendi çıkarlarına uygun özelliklerini merkez alıyor ve bu amaçla çalışmalar yapıyor...".TÜRK-İŞ de benzer bir açıklamayla; "...Türkiye'de STK'lar demokrasinin pekişmesi için belli politikalar uyguluyor. Sivil toplum dayanışması gibi vb örnekler aynı metini imzaladı. Anayasa platformu çalışmaları kapsamında ortak bir çalışma gerçekleştirildi...". Mazlumder' den gerçekleştirilen görüşmedeki temsilci ise; "...Kesinlikle, hepsi farklı farklı kendi faaliyet alanlarında değerli katkılar sunuyorlar ve çalışmalar yürütüyorlar ama yeterli düzeyde değil tabii ki.... Bireylerden aldıkları güçle, üyelerinden aldığı güçle daha güçlü yapılar olabilirler. Ve istenilen düzeyde baskı unsuru oluşturabilirler. Halk ne kadar mücadele ederse o kadar başarılı sonuçlar alabilir ve demokraside bu şekilde gelişebilir..."Mezo-der'den temsilci ise etkinliklerini ve başarılarını görelî olarak tanımlamakta ve görüşmede soruyu şu ifadelerle cevaplandırmakta; "...STK'ların büyük bir çoğunluğu bu tür çalışmaları yürütmektedirler. Ancak başarılı olup olmadıkları ayrı bir tartışma konusudur...".TİSK temsilcisi ise Sivil toplum kuruluşlarının demokratik ilkelerin toplumsal seviyede pekişmesi için çalışmalar yürütmekte olduğu eğiliminde yer alarak, görüşlerini şu sözlerle dile getirdi; "...Fırsat buldukları ölçüde, fırsat bulabildikleri araçlarla çalışmalar yapıyorlar. Bunda da gelişme sağlayan en önemli araç AB projeleri oldu...".TÜSİAD temsilcisi de tüm STK'ları genelleyerek bu soruyu farklı bir bakış açısıyla cevaplamıştır; "... Aslında varlıkları bile demokratik ilkelerin toplumsal seviyede yerleşmesi ve pekişmesi için bir çalışmadır. STK'lar bir araç olarak devleti hukuki, siyasal kültürel olarak tetikler. Zaten STK'lar bunu münhasır bir konu olarak bunu yapıyorlar...". Başkent Kadın Platformu'ndan görüşme gerçekleştirilen temsilcinin ifadeleri de şu şekilde; "... Sivil toplum kuruluşları anayasa ve ilgili diğer kanunların demokratik ilkelerle yeniden düzenlenmesi ve sisteme yerleştirilmesi için çalışıyor. Denge denetleme mekanizmalarının çalışması ve şeffaf seçim kampanyası çalışmalarının yürütülmesi için çeşitli çalışmalar yürütülüyor...".

Gerçekleştirilen görüşmelerde ikinci yaklaşımı; demokrasinin konsolidasyonu önünde bir engel olduğunu öne süren DİSK'in görüşü şu şekildedir; " Türkiye'de var olan sivil toplum kuruluşlarının çoğu demokratik ilkelerin toplumsal seviyede

yerleşmesini ve pekişmesini engellemektedir. Anti-demokratik yöntemleri, lider sultasını ve şeffaf olmayan karar mekanizmalarını yeniden üretmektedir” ifade etmektedir.

3.10. Sivil Toplum Kuruluşlarının Kamu Politikalarını (İnsan Hakları, Sosyal Politikalar, Düşünce ve İfade Özgürlüğü vb) Etkilemedeki Rollerini

Sivil toplum güçlerinin seçilmişler ve toplum arasındaki boşluğu doldurmak ve kamu çevrelerinde siyasi partiler ve siyasetçilerin harekete geçmekte isteksiz görüldüğü sorunları ortaya koyma ve kamusal politikalara katkıda bulunma imkanları vardır. Demokrasinin konsolidasyonunu sağlayan temel araçlardan biri olan sivil toplumun demokratik ilkelerin kamu politikaları nezdinde; temel hak ve özgürlüklerin gelişmesi, insan hakları sosyal politikaların iyileştirilmesi, düşünce ve ifade özgürlüğü ve benzeri anahtar konularda ne kadar etkin olduğu gerçekleştirilen görüşmelerle aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Gerçekleştirilen görüşmelerde sivil toplum kuruluşlarının cevapları referansıya, iki temel yaklaşım analiz edilmiştir. Birinci yaklaşım; STK’ların özellikle kendi faaliyet alanlarında kamu politikalarına etkili oldukları, kendi amaçlarının dışında etkili olmak için isteklerinin oldukları ama bu anlamda yeterli çabanın gösterilmediği, ikinci yaklaşım ise;. Kimi STK’lar soruya kendi pencerelerinden bakmakta, kimi kuruluşlar ise genel bir bakış açısı sergilemektedir. Bu anlamda TÜRK-İŞ’ ten görüşülen temsilcinin görüşleri bu açıklamaya örnek olacaktır; “...Bizim gibi emek örgütü STK’lar sosyal politikaların etkileme konusunda çok iyiler ve etkin bir rol oynuyorlar. Yalnız buradaki zayıf nokta sadece kendi temsil ettikleri tabanın çıkarına göre politikalarda mücadele ediyorlar, tüm yurttaşların hak ve özgürlükleri için mücadele etmiyorlar...”. FES’ ten temsilci ise; “Evet, hepsi olmasa kimi STK’lar kamu politikalarının etkileyebiliyor, ama kendi çıkarlarının dışında çok etkin olamıyor...”.TESK’ ten bir temsilci ise yine genel eğilim doğrultusunda “..Temsil edilen kesimin hak ve menfaatleri çerçevesinde kamu politikalarına etkin bir şekilde müdahale edilmektedir. Toplumsal ve siyasal sorunlara ilişkin kamu politikaları sivil toplum platformu çerçevesinde müdahil olunmakta ve katkı sağlanmaktadır...”.

MÜSİAD'ta aynı bakış açısıyla; "...Tüm STK'lar kendi çalışma alanları ve kuruluş amaçları ile ilgili politikaların oluşumunda söz sahibi olabiliyor. Ancak STK'lar tarafından söylenen sözler haklılık payları ile doğru orantılı olarak etkili olabiliyor...". Mazlumder de benzer bir şekilde; "Evet, hepsi olmasa da bazı STK'lar etkileyebiliyor. Demokrasinin işlerliği kamu politikalarını etkilemede teşvik edici bir mekanizma olabilir...". TÜSİAD da aynı Mazlumder gibi her sivil toplum kuruluşunun etkili olmadığını savunanlardan; "...Bazen, vakaya göre değişiyor ve etkileyebiliyor. STK'lar karar etkileyiciler olarak rol oynuyorlar. Karar alıcıları etkilemede konuyu gündeme taşır ve şeffaflık için halka açarlar, devleti etkiler. Bürokrat gibi akademisyen gibi bazı eleştirilerden kaçınmazlar. TÜSİAD geleneksel olarak toplum kitlelerini etkilemede etkin bir rol oynar...".

HAK-İŞ Konfederasyonu'ndan görüşme gerçekleştirilen temsilci ise genel bir bakış açısıyla konuyu kendi faaliyet alanının dışında bir değerlendirmeye; "...Sivil toplum kuruluşlarının kamu politikalarını etkilemede iyi örnekleri vardır. Son dönemde yaşanan Kürt açılımı azınlık ibadethanelerinin yeniden açılması ve benzeri konularında somut gelişmeler ilgili sivil toplum kuruluşlarına lobi faaliyetleri ve baskılarıyla gerçekleşmiştir...".

Kadın haklarının iyileştirilmesi konusunda kendi kuruluşlarının mikro ölçüde de olsa etkili olduğunu düşünen Başkent Kadın Platformu temsilcisi ise, düşüncelerini şu sözlerle ifade etti; "...Evet tüm STK'ların ana hedefleri kamu politikalarını etkilemek olduğunu rahatlıkla söylenebilir. Bunun için yapılan çok sayıda gösteri, kampanya, proje etkili olup kamu politikalarını etkilemede etkin bir rol oynuyor. Bizde kadın hakları konusunda görece olarak bir etkinliğimiz olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız, Kamu sivil toplum kuruluşlarının taleplerine yeteri kadar önem vermemektedir..." Bu eğilim bir anlamda da ikinci yaklaşıma yakın bir bakış açısı sunmaktadır.

Derinlemesine gerçekleştirilen görüşmelerde ikinci yaklaşımı sergileyen yani kamu politikalarını etkilemede etkin bir rol oynayamadıklarını düşünen sivil toplum kuruluşlarından DİSK' in görüşü şu şekildedir; "... STK'lar, örgütlenme ve ifade özgürlüğünün önündeki engeller nedeniyle kamu politikalarını etkilemede etkin bir

rol oynayamıyorlar. Ama tam tersi şekilde kamu politikaları STK'ları olumsuz yönde etkiliyor...". İkinci yaklaşımı sunan benzer bir sivil toplum kuruluşu da Mezo-der olarak karşımıza çıkıyor; "...Türkiye'de STK'ların kamu politikalarını etkilediğini görmek bir hayli zordur. Özellikle insan hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü için mücadele eden kuruluşlara kamu tarafından olumlu bakılmamaktadır. Bir çok kurum sesini duyuracağı bir basın ve kuruluşuna ulaşmakta zorlanmaktadır...".

IV. BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Türkiye'deki sivil toplumun mevcut durumu örnekleme ve görüşme gerçekleştirilen yer alan aktörler tarafından çizilmiştir.

4.1. Sivil Toplum Tanımı Üzerine Değerlendirme

Sivil toplum kavramı, görüşme gerçekleştirilen aktörler nezdinde örgütlü bir oluşum olarak kabul edilmektedir. Sivil toplum tanımları kişilerin dahil oldukları, çalıştıkları ya da üye oldukları STK'nın araştırmada öngörülen sınıflandırmasına (Menfaate dayalı, Konu odaklı ve kültürel odaklı) göre belirgin bir farklılaşma göstermemektedir. Bu aktörler sivil toplumun varlığını STK'ların eliyle ancak mümkün olduğunu görme eğilimine sahip olup, sivil toplumun kendi varlıklarıyla gelişmekte olduğuna inanmak ta ayrıca söylemlerinde sürekli olarak örgütlenmeye atıfta bulunmaktadır. Yalnız kişilerin ve üyelerinin faaliyetlerine katılımının görece olarak yeterli olmadığı saptanmaktadır. Bireylerin sivil toplum örgütlerine katılımı, sosyal yakınlığa güç verir, diğer vatandaşlara merhameti güçlendirir ve demokratik sistemin açıkları konusunda farkındalığı artırır. Vatandaşların organize olmak ve hedeflerini gerçekleştirmek imkanlarının olması koşuluyla, bu faaliyetlere temel sağlayan demokratik ortam için çalışacakları beklenmektedir.

4.2. Sivil Toplumun Sosyal, Ekonomik ve Siyasi Sorunlara Olan Katkısı Üzerine Değerlendirme

Sivil toplum aktörlerinin; sivil toplumun siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlara olan politikalarına katkısına ilişkin görüşleri optimist olup daha da ilerleyeceğinin, bireyler nazarında da farkındalığın artacağı kanaati taşımaktadır. Görüşme gerçekleştirilen kişilerin dahil oldukları, çalıştıkları ya da üye oldukları STK'nın araştırmada öngörülen sınıflandırmasına (Menfaate dayalı, Konu odaklı ve kültürel

odaklı) göre belirgin bir farklılaşma göstermeyip kendi alanlarında katkı sağladıkları ve sivil toplumun karar alma mekanizmalarında en önemli aktörlerden biri oldukları yönündedir. Sivil toplum kuruluşları sosyal ve siyasal programlara çözümler bularak demokratik konsolidasyon sürecinde aktif rol alabilir. Eksensel konuları işaret ederek ve sorunlu alanları ve gereksinimleri ifade ederek halkı uyandırabilirler.

4.3. Türkiye'de Güçlü ve Etkili Bir Sivil Toplumun Varlığı Üzerine Değerlendirme

Sivil Toplum Kuruluşlarının temsilcileri; Türkiye'de sivil toplumun güçlü bir varlığı olmadığına ama gelişmekte olduğunu düşünmektedirler. Görüşme gerçekleştirilen aktörler nezdinde kişilerin dahil oldukları, çalıştıkları ya da üye oldukları STK'nın araştırmada öngörülen sınıflandırmasına (Menfaate dayalı, Konu odaklı ve kültürel odaklı) göre belirgin bir farklılaşma göstermemektedir Sivil Toplum aktörlerinin Türkiye'de güçlü ve etkili bir sivil toplum oluşumunu engelleyen unsurlar birkaç başlık altında toplanmaktadır. Bu temel sorun alanları şu şekilde ifade edilmektedir; Otoriter bir devletin varlığı, Demokrasinin pekişmemesi, Siyasete askeri müdahalelerin söz konusu olması, Yasal Engeller, Bireysel davranış kültürünün gelişmemesi, Hem bireyin hem de sivil toplum kuruluşlarının yaşadığı ekonomik sorunlar olarak tanımlanabilir.

4.4. Sivil Toplum Kuruluşu Üzerine Değerlendirme

Sivil toplum kuruluşu tanımlamaları, kişilerin dahil oldukları, çalıştıkları ya da üye oldukları STK'nın araştırmada öngörülen sınıflandırmasına (Menfaate dayalı, Konu odaklı ve kültürel odaklı) göre belirgin bir farklılaşma göstermemektedir. Bulgular bölümünde Tablo 3.5. de belirtildiği gibi üzerinde durdukları, vurgu yaptıkları kavramlar sayısal olarak farklılaşmaktadır. Örneğin, 1980 Askeri Darbesi'yle kapatılan STK'lar hem askeri darbelere hem de yasal engellere dem vurmaktadır.

Katılımcıların STK tanımlarında özellikle dikkat çeken kavramlar; demokrasi ve demokratik konsolidasyondur. Demokrasinin konsolidasyonunda sivil toplum

kuruluşlarını temel aktör olarak tanımlama yaklaşımı aktörler tarafından benimsenmiştir. Ancak bahsi geçen bu yaklaşım mutlak bir bakış açısı olarak kabullenmek, bahsedilen özelliklerin bir kısmı ya da tümü dışında kalan birçok sivil oluşumu yok saymak konsolidasyon açısından sistemi geriletir. Bununla birlikte, sivil toplum kavramını tartışmasız olarak sivil toplum kuruluşlarının eliyle gerçekleştirildiğini savunmak tüzel kişiliğe sahip olmayan fakat örgütlülük ve düzenlilik arz eden kimi sivil girişimleri de göz ardı etmeyi getirmektedir.

4.5. Sivil Toplum Kuruluşlarının İç İşleyişlerinde Demokratik ve Adil Bir Düzenin Varlığı Üzerine Değerlendirme

STK'larının iç işleyişlerindeki sistemin demokratik bir yapıda olduğu, adil bir düzene ve şeffaf bir yapıya sahip oldukları ifade edilmektedir. Ayrıca, Avrupa Birliği ya da benzeri uluslararası kuruluşların fonlarıyla faaliyetlerini gerçekleştiren Sivil Toplum Kuruluşları, fonlayan kuruluşa hesap vermek zorunda oldukları için şeffaf olmak zorundadırlar. Projelerle faaliyetlerini devam ettiren STK'lar belirli periyodlarla mali denetime tabii tutulmaktadır. Görüşme gerçekleştirilen hemen hemen tüm kuruluşlar, Avrupa Birliği tarafından fonlanmış bir projenin ya başvuru sahibi olmuş ya da sosyal ortak veya paydaş olarak yer almış olduğu da tespit edilmiştir.

Bununla birlikte; kimi oluşumlar bir STK kimliğinde belirmesine karşın, gerçekte sivil ve demokratik bir yapı içermeyebilmekte, kuruluşların en önemli deneyimi ancak kurumsallaşma pratiğidir. Şeffaf ve adil yapıya sahip olduğunu belirten sivil toplum kuruluşları demokrasi pratiği açısından sevindiricidir ancak sivil toplum kuruluşları her zaman ve her koşulda demokratik değer ve yapılar üretmezler.

Bu totolojik gerekçeyi önlemek için sivil toplum örgütlerinin içindeki demokrasinin seviyesini değerlendirmek belirleyici olmaktadır. Demokratik bir ortam için her sivil toplum örgütü, sadece özgür ve bozulmamış seçimlere dayanarak seçilmiş liderliğe değil, aynı zamanda örgüt içinde ifade özgürlüğünü garanti altına kurallara da sahip

olmalıdır. Yukarıda belirtilen kriterler oluşturulmuş olsa bile, bu resmi yapılar hala otoriter bir ortamda çalışabilir.

Örgütlerin gündemi bir kişi ya da bir grup tarafından dikte edildiği takdirde, üyelerin değişik fikirlerine yer olmaz ve sistem muhalif üyelerin görüşlerinin boyunduruk altına alınması durumunu üretebilir. Sonuç olarak, bu tür bir yapının demokratik konsolidasyon katkısı olmayacaktır (Toros,2007).

4.6. Sivil Toplum Kuruluşlarının İç Mekanizmalarında, Tüzüklerinde, Uygulamalarında Cinsiyet Eşitliği İlkesi ve Dezavantajlı Gruplar İçin Varolan Düzenlemeler Üzerine Değerlendirme

Toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesi, yalnızca kadın örgütlerinin gündemi olmaktan çıkmış, bütün sivil toplum kuruluşlarının gündeminde önemli bir yer teşkil etmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının çalışma alanları çeşitlilik göstermesine rağmen; genel yapılanmalarının erkek egemen bir kültürün hakim olduğunu söylemek yanlış olmaz. Özellikle kadın örgütleri dışında olan kuruluşlarda kadınların karşılaştıkları her türlü ayrımcılıkla mücadele için oluşturulan yapılar ve düzenlemeler bir ivme kazanmıştır. Bu konuda Sivil Toplum Kuruluşlarının; kadını temsil eden komite, komisyon ve benzeri yapılar kurmaları bu konuda farkındalıkları ve duyarlılıkları olduğu önermesini realize etmektedir. Dolayısıyla, cinsiyete dayalı ayrımcılık ve eşitsizlik, bütün sivil toplum kuruluşlarının gündemine oturmuştur. Aynı şekilde Sivil Toplum Kuruluşları; Gençleri ve genç üyelerini de dikkate aldıklarını söylemek mümkündür. Gençler için özel bir düzenlemeleri olmamasına rağmen, her fırsatta gençlerin katılımını teşvik ettikleri ve görüşme gerçekleştiren pek çok kuruluşta gençlik yapılanmalarının olduğu belirtilmiştir. Yalnız karar alma mekanizmalarında kadın sayısının azlığı ya da olmaması, kuruluşlarda kadınların yönetim organlarında etkin olmadığına göstermektedir. Aynı durumun gençler içinde geçerli olduğunu söylemek yanlış olmaz. Gerçekleştirilen görüşmeler referansıyla; aynı farkındalık, düzenlemeler ve ilerlemeleri engelli bireyler için söylemek mümkün değildir. Benzer bir şekilde; göçmenler, etnik azınlıklar içinde çok az sayıda kuruluşta düzenleme yapıldığını da ifade etmek mümkündür. Sonuç olarak, bu

tür düzenlemelerin yapılmamasının veya belirli düzeyde temsili olarak kalmasının demokratik konsolidasyona bir katkısı olmayacaktır.

4.7. Sivil Toplum Kuruluşlarının Demokrasiyi Toplumsal Düzeyde Aktif Olarak Gerçekleştirdiği Faaliyetler ve Ürettikleri Politikalar Üzerine Değerlendirme

Tüm Sivil Toplum Kuruluşlarının temel gayelerinin daha demokratik bir ülke olma yolunda sadece temsil ettikleri ve/veya alanının değil tüm toplumu ilgilendiren; başta daha demokratik bir anayasa olmak üzere çeşitli faaliyetlerle, projelerle ve kampanyalarla katkı verdiklerini ancak yetersiz kaldıklarını söylemek mümkündür. Kişilerin çalıştıkları ya da üye oldukları STK'nın araştırmada öngörülen sınıflandırmasına (Menfaate dayalı, Konu odaklı ve kültürel odaklı) göre belirgin bir farklılaşma göstermemektedir.

4.8. Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Özgürlüğü Üzerine Değerlendirme

STK’ların özgürlüğü konusunda; aktörler en önemli engellerden biri olarak sorun alanını mevcut yasalar olarak tanımlamaktadırlar. Kişilerin çalıştıkları ya da üye oldukları STK'nın araştırmada öngörülen sınıflandırmasına (Menfaate dayalı, Konu odaklı ve kültürel odaklı) göre belirgin bir farklılaşma göstermemekte olup, özellikle mevcut yasaların STK’ların ihtiyaçlarına göre güncellenmesi, ve daha demokratik bir yapıya kavuşturulması konsolidasyon açısından elzemdir.

4.9. Türkiye’deki Sivil Toplum Kuruluşları’nın Demokratik İlkelerin Toplumsal Seviyede Yerleşmesi ve Pekişmesi İçin Yürütmekte Oldukları Çalışmalar Üzerine Değerlendirme

STK’ların demokratik ilkeleri sadece temsil ettikleri üyelerinin değil, toplumsal alanda yaygınlaştırmaya çalıştıkları ve demokrasiyi pekiştirmek için destek oldukları, araştırmada öngörülen sınıflandırmasına (Menfaate dayalı, Konu odaklı ve kültürel

odaklı) göre belirgin bir farklılaşma göstermemekte olup, yürüttükleri faaliyetler, kampanyalar aracılığıyla, demokrasinin konsolidasyonuna gerçekten önem vermektedirler.

4.10. Sivil Toplum Kuruluşlarının Kamu Politikalarını (İnsan Hakları, Sosyal Politikalar, Düşünce ve İfade Özgürlüğü vb) Etkilemedeki Rollerini Üzerine Değerlendirme

STK'ların kamu politikalarını etkilemede etkin oldukları, politika belgelerinde görüşlerinin yer aldığı ancak katılımlarının ve etkinliklerinin yetersiz olduğudur. Sivil toplum örgütleri seçilmiş yetkililer için uyarılar getirir ve demokratik sıkıntı ile ilgili sorunları teşhis edebilir. Bu nedenle, bu demokratik yetersizlikleri bularak ve değişiklikleri öngörerek sivil toplum siyasal kurumlaşma sürecinde önemli bir rol oynayabilirler.

Ayrıca, sivil toplumun bu eylemleri sadece siyasi alanda yer almak konularıyla sınırlı değildir. Bu eylemlerin sayesinde, sivil toplum güçleri de vatandaşların genel refahı için projeler gibi konular hakkında yorumda bulunabilir. Yöneten kişilerin demokratik açıklar ile ilgili sorunlara yanıt vermemeleri durumunda, bazen sivil toplum kuruluşları bu sorunları tespit için esas aygıt olarak ortaya çıkar. Bu nedenle, sivil toplum güçlerinin bu şekilde seçilmiş yetkililer ve toplum arasındaki boşluğu doldurmak ve kamu çevrelerinde siyasi partiler ve siyasetçilerin harekete geçmekte isteksiz görüldüğü sorunları ortaya koyma imkanları vardır.

Sivil toplum güçlerinin siyasi toplum ile etkisi kapasitesini artıran işbirliği değişimini kurma yeteneği vardır. Örneğin, sivil toplum, örgütlerin devlet organları ile kaynaklarını birleştirdiği ya da ya da bir çeşit ortaklık oluşturduğu karşılıklı görevlere dahil olabilir. Dolayısıyla sivil toplum, bir muadil olarak hareket ederek, sadece bir danışma organı olarak hareket ederek değil, aynı zamanda yetkin bir politika performansı için devlet kurumları ile işbirliği yaparak siyasi topluma güven getirebilir. Ayrıca, sivil toplum örgütleri devlet bürokrasisinin kapsamı dışında hareket ederek alışagelmış bir şekilde, devlete kıyasla daha etkin ve verimli bir

şekilde çalışır. Bu nedenle,, sivil toplum ve hükümet işbirliği devlet faaliyetine politika önerileri ve yardım sağlayarak rejimin performansını artırabilir. Sivil toplum halka eğitim sağlayarak ve siyasi sistem hakkında bilgi ve gerçekleri vererek demokratik gelişimde bir rol oynayabilir.

Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin önemli bir kısmı kadın hakları, tüketici hakları veya doğrudan demokratik hak ve görevler gibi alanlar dahil demokratik sistemin farklı yönlerine ilişkin vatandaşları eğitime projesine katılmaktadırlar. Son zamanlarda bu girişimler Avrupa Birliği fonları ile hızlandırılmıştır. Bu fonların faaliyetleri geçici bir süre; proje de öngörülen süre zaafında desteklendiği düşünüldüğünde; Türkiye’de sürdürülebilir olup olmadığı tartışılmaktadır. Gerçekleştirilen bu faaliyetlerin genelde pilot çalışmalar olarak kaldığı göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik anlamda da bir sürdürülebilirlikten bahsedilemez.

Ayrıca, sivil toplum örgütleri oluşturulmuş dahili demokratik uygulamalar sergilese bile, bunlar diğer sivil toplum örgütlerine karşı aynı bakış açısına sahip olmayabilir. Sivil toplum örgütleri arasında da parçalanma görülmektedir. Kaçınılmaz olarak, sivil toplum örgütlerinden herhangi bir türde demokratik veri bekleniyorsa, bu örgütlerin hedefleri ve araçları bütünleştirici şekilde olmalıdır. Her ne kadar sivil toplum kuruluşları özel durumlarda birbirleriyle işbirliği yapsa da, bu girişimler istikrarlı bir kurumsal yapı oluşturmaktan uzaktır. Sivil toplum kuruluşları arasındaki politik farklılıkların altının çizilmesi güven ve benzeri demokratik değerlerin gelişmesini engellemektedir. Faaliyet gösteren STK’ların bölünme ve kamplaşmalardan uzak olmaları, birbiriyle etkin bir iletişim ağı oluşturup etkileşimlerini arttırmaları ve birbirlerine daha toleranslı olup, meşruiyetini tanımaya daha gönüllü olmaları, STK’ların en önemli görevlerinden biri olan siyasi iktidarı ve kamu politikalarını “Monitoring” (gözlem-izleme) yerine getirmeleri; STK’ların sivil toplum ve demokrasinin konsolidasyonuna katkı sağlamaları için önem arz etmektedir.

V. BÖLÜM

SONUÇ

Demokratik konsolidasyonun araçları olarak işlev görebilecek birçok farklı alan ve aktörler vardır. Ancak, bu araştırma özel olarak sivil toplumun demokratik konsolidasyonla olan ilişkisini analiz etmektedir. Demokrasinin konsolidasyonunda tek bir faktörden söz edilemez; konsolidasyon sürecinde ekonomik, siyasal ve kültürel koşulların elverişli olması gereklidir. Bu araştırmanın temel hedefi; Türkiye’de sivil toplum ve demokratik konsolidasyon ilişkisini tanımlama girişimidir ve bu araştırma Türkiye’de sivil toplumun demokratik konsolidasyona katkısının belirli düzeyde olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Ancak demokratik bir sivil toplum, demokratik konsolidasyona katkı sağlayabilir.

1990 yılında Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte, sivil toplum kavramı yeniden canlanmış ve demokrasiler için sivil toplum varlığının vazgeçilmez önemi akademik çalışmalarda ve kamusal söylemlerde bir kez daha gündeme gelmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak; Türkiye’de de sivil toplumun 1990’lardan beri akademik ve kamusal söylem içinde tekrar canlandığını ve anlam kazanmaya başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu söylemlerin yaygınlaşmasındaki en önemli faktör; 1990’dan sonra yeni dünya düzeninde küreselleşme sürecinin başlamış olması ve siyasal sistemlerde demokrasinin etkinliğidir. Demokrasinin konsolidasyonunda sivil toplumun olmazsa olmaz olduğunu belirten bu küresel vurgu; elbette ki Türkiye’de toplumsal hareketlerin, gönüllü birliklerin, örgütlü ve örgütsüz sivil inisiyatiflerin uyanışında etkilerini göstermiştir. Bu etkiyle birlikte; son yirmi yılda merkezin gücünde belirli bir azalma olduğu gözlenmektedir.

Türkiye’de sivil toplumun gelişmesinin tarihsel sürecine bakıldığında; optimist bir yaklaşım benimsenebilir. Genel olarak dünya politik ve idari sistemlerine bakıldığında; monarşiden meşrutiyete, meşrutiyetten demokrasiye doğru bir akım söz konusudur. Yaşadığımız toprakların geçmişinde demokratik bir yönetim benimsenmemesine rağmen, bir sivil dayanışma geleneği vardır. Bu gelenek, sivil

toplum örgütlerinin ve sivil toplum inisiyatiflerinin oluşmasında önemli bir faktör olarak görülmelidir. Özellikle son yirmi yılda merkezin gücünde belirli bir azalma olduğu gözlenmektedir. Bugün gelinen noktada sivil toplumun fonksiyonlarının geliştiğini ve siyasal iktidar nezdinde de bir güç ve baskı fonksiyonu olarak yerleştiğini söylemek zordur.

Türkiye özellikle 1990'larda daha dengeli siyasi duruma geçmeye başladığında, yeni örgütler ortaya çıkmış ve sivil toplum; hükümeti, insan hakları ihlalleri, Avrupa Birliği ve benzeri konularda eleştiren önemli bir güç haline dönüşmüştür. Bu koşullar altında, sivil toplumun rolü değişmiş ve sivil toplum kendini insan hakları, hukuk sistemi ve seçim süreci gibi demokratik kalite konularında önemli bir gündem oluşturucu haline dönüştürmeye başlamıştır.

Sivil toplumun fonksiyonları, araştırmada iki boyut altında tanımlanmış ve analiz edilmiştir: değer ve etki. Sivil toplumun oluşumsal özelliklerinin araştırılması, sosyal katılım ve faaliyet kapsamını ortaya çıkarmıştır. Genel çıkarların gerçekleştirilmesi için vatandaşların katılımını sağlayan yasal ortam, sivil toplumun demokratik konsolidasyona katkısının ön koşuludur.

Sivil toplum kuruluşlarının benimsediği ve uyguladığı demokratik değerler bu analizin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Kişilerin sivil toplum oluşumlarına katılmaları, toplumun etki alanını geliştirmekte ve mevcut siyasal sistem hakkında farkındalığı arttırmaktadır. Bu sosyal oluşum demokrasinin konsolide olması için doğrudan bir katkı sağlamaktadır. Bireylerin siyasal ve sosyal katılımı, demokratik sistem için kilit konumdadır. Demokratik sivil toplum kuruluşları bireye bir katılım olanağı sunmakla, bireyin topluma yabancılaşmasını ve kendisini öteki gibi hissetmemesini sağlar.

Sivil toplum kuruluşları sosyal ve siyasal programlara, politika belgelerine toplumu ilgilendiren her türlü gereksinime çözüm ve değerlendirme sunma yoluyla demokratik konsolidasyona katkıda bulunabilirler. Bu katkılar bireylerin farkındalığını arttırarak, sisteme katılımı teşvik etmektedir. Sivil toplum kuruluşları

siyasi iktidarın uygulamalarını gözlemleyerek, bu uygulamaları eleştirebilir ve toplumsal refahı sağlayacak ilgili değişimleri siyasi iktidardan talep edebilir. Sivil toplum inisiyatifleri kitle iletişim araçlarını kullanarak, kampanyalar düzenleyerek, gösteri yürüyüşleri ve benzeri kitlesel eylemler yaparak, sosyal medya yoluyla veya başka iletişim ağlarını kullanmaya yoluyla örgütlenerek toplumda farkındalığı ve bilinçlenmeyi arttırabilir; ve bu araçlarla siyasi gündemin ilgi alanına girebilir ve siyasi iktidarın çekimser veya gönülsüz davrandığı politikalarda önemli bir baskı unsuru olur.

Sivil toplum kuruluşları her zaman siyasal iktidarı eleştiren bir gözetmen olarak değil, aynı zamanda siyasi iktidarın eksik kaldığı noktalarda bir danışman olarak da görev yapar. Demokratik konsolidasyon da sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra, sivil oluşumlarda aynı danışmalık görevini yapabilirler. Bu anlamda, sahada bulunan fakat tüzel kişiliğe sahip olmayan ancak örgütlülük ve düzenlilik arz eden kimi sivil girişimleri bu konuda erkin rol oynarlar. Bu nedenle sivil toplum inisiyatifleri, devlet faaliyetlerine politik öneri ve yardım sunarak, sivil toplum ve hükümet işbirliği bağı kurarak rejim performansını da artırabilir. Bu anlamda sivil toplum denge gücü olarak; demokratik reformlara katkı sağlayabilir ve sivil toplum inisiyatifleri demokrasinin konsolidasyonunda önemli bir rol oynayabilir. Ancak, sivil toplum kuruluşlarının demokrasiye nasıl katkı sağladığını anlamak istiyorsak, kuruluşların iç mekanizmalarında ve uygulamalarında demokrasiye bağlılıkları incelenmelidir.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının her zaman ve her koşulda demokratik değer ve yapıları oluşturmadıkları tartışılmazdır. Kuruluşların yönetim mekanizmalarının nasıl oluştuğu, adil ve serbest bir seçim sisteminin olması, üyelerinin cinsiyet, din, dil, ırk, mezhep ve yaş ayırt etmeksizin eşit seçme ve seçilme hakkına sahip olması ve şeffaf ve denetlenebilir bir yapısının olması, kadınlar, gençler, engelli bireyler, etnik azınlıklar ve göçmenler gibi dezavantajlı grupların kapsamına giren kişiler için belirli politikaları ve/veya onların temsili gereklidir. Sivil toplum kuruluşlarının idaresi oligarşik bir yapı tarafından yönetiliyorsa, sistem kuruluş içerisinde muhalif bir üye varlığının yok olmasına neden olabilir. Böyle bir sivil toplum kuruluşunun demokratik konsolidasyona katkısından bahsedilemez.

Demokratik bir sivil toplumun ve demokratik bir devletin varlığı demokratik siyasi kültürün varlığına bağlıdır. Demokratik sivil toplum da; toplumsal değerlerin, hoşgörülerin, işbirliğinin varlığı, sivil toplum inisiyatiflerinin bölünme ve kamplaşmalardan uzak olmaları, birbiriyle etkin bir iletişim ağı oluşturup etkileşimlerini arttırmaları ve birbirlerine daha toleranslı olup, meşruiyetini tanımaya daha gönüllü olmaları, demokratik sivil toplumun varlığı ve bu varlığın demokratik konsolidasyonuna katkısı için önem arz etmektedir.

Bu araştırma; teorik fikirler, sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin açıklamaları ve akademik çalışmalar temel alınarak hazırlanmıştır. Bu araştırmanın oluşturduğu varsayımlar ve önermeler sadece mevcut durumu, son güncel olayların ağırlıklı olarak etkin olduğu sivil toplum ve demokratik konsolidasyon ilişkisini inceler. Bu çalışmada verilen algısal çerçeve sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'deki demokratik konsolidasyon süreci içindeki konumunu analiz etmeye yetecek araçlara sahiptir. Bu çerçeve özellikle sivil toplumun karşılaştığı zorlukları içermektedir. Burada belirtilen çerçevenin uygulanabileceği çok sayıda durum vardır. Araştırma sivil toplumun demokrasi oluşturan işlevlerine, araştırmaya değer bazı yeni fikirler ortaya koymuştur. Daha kapsamlı bir çalışma, anket ve benzeri araştırma yöntemleriyle desteklenebilir. Ayrıca sivil toplum ve medya ilişkisinin demokratik konsolidasyona olan katkısı ya da medyanın demokratik konsolidasyona katkısı gibi benzer akademik çalışmaların yapılması da aydınlatıcı olabilir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Seyfettin. 2010 .“Sivil Toplum ve Demokrasi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 2.
- Anheier, Helmut K. et.al. 2001. “The Civil Society Diamond: A Primer,” *Civics Occasional Paper Series* 1 (2).
- Baker, Gideon. 1998. “Civil Society and Democracy: the Gap between Theory and Possibility”, *Politics*, 18(2).
- Bostancı, Naci. 1997. ‘Sivil Toplum, Devlet ve Türkiye ’. *Yeni Türkiye*, nr. 18.
- Boussard, Caroline.2003.*Crafting Democracy: Civil Society in Post Transition Honduras*. Lund: Lund University.
- Bryman, Alan. 2012. *Social Research Methods*, Fourth Edition, Oxford University Press.
- Bryman, A, Gillingwater, D, Mcguinness, I. 1996. Leadership and Organizational Transformation, *International Journal of Public Administration*, 19(6): 849-872.
- Burgess, R.G. 1984. *In the Field: An Introduction to Field Research*. London: Unwin Hyman.
- Cohen, L. Jean And Arato, Andrew. 1992. *Civil Society and Political Theory*. USA: Massachusetts Institute of Technology.
- Carothers, Thomas. 1999-2000. “Civil Society”. *Foreign Policy*, nr. 117.
- Collier, David, and Levitsky, Steven. 1997. “Democracy with Adjectives: Conceptual Innovations in Comparative Research”, *World Politics* 49 (3): 430-451.
- Çaha, Ömer. 1997. “Sivil Toplum ve Devlet Karşıtlığında Türkiye’de Cumhuriyet”. İstanbul: Bağlam.
- Dahl, Robert A. 2010. *Demokrasi Üzerine*, (Çev: Betül Kadioğlu), İstanbul: Phoenix.
- Dahrendorf, Ralf. 1991. “Sivil Toplum Özerk Kurumlar Yaşatır mı? ”, (Çev. Tahir Balkan), *New Perspectives Quarterly*, WPQ Türkiye. Cilt: 1-2: 72-74.
- Diamond, Larry, Linz, Juan J. and Lipset, Seymour M. 1995. *Politics in Developing Countries*. USA: Lynne Rienner Publishers.
- _____, Larry. 1999. *Developing Democracy Towards Consolidation*. Baltimore and London: , The Johns Hopkins University Press.

- Eberly, Don E. (ed.). 2000. *The Essential Civil Society Reader: the Classical Essays*. Maryland: Rowman and Littlefield Publishers. 3.
- Elshtain, Jean B., 1998. "A Call to Civil Society", *Society* 36(5) 103.
- Encarnacion, Omar G.2001. "Civil Society and the Consolidation of Democracy in Spain", *Political Science Quarterly* 116(1).
- Foley, Michael W., and Edwards, Bob, 1996 ."The Paradox of Civil Society", *Journal of Democracy* 7(3).
- George, Sabine. 1969. "Siyasal Düşünceler Tarihi II". İstanbul: Sevinç Matbaası.
- Gevgili, Ali. 1986. "Türkiye Basını". İstanbul: İletişim.
- Grugel, Jean. 2002. *Democratization: A Critical Introduction*. New York: Palgrave.
- Gunther, Richard, Hans-Jurgen Puhle, and Nikoforos Diamandouros. 1995. "Introduction". In Richard Gunther, Hans-Jurgen Puhle, and Nikoforos Diamandouros, eds., *The Politics of Democratic Consolidation: Southern Europe in Comparative Perspective*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1-32.
- Göle, Nilüfer.1994. "Towards an Autonomization of Politics and Civil Society in Turkey". In Metin Heper and Ahmet Evin, eds., *Politics in the Third Turkish Republic*. Oxford: Westview Press, 213-222.
- _____. 1997. "Secularism and Islamism in Turkey: The Making of Elites and Counter-Elites," *The Middle East Journal* 51 (1):46-58.
- Gordon, Diana R. 2001. "Democratic Consolidation and Community Policing: Conflicting Imperatives in South Africa", *Policing and Society*, nr.11.
- Hall, John A. 1993.*Prospects for Democracy*. David Held, ed. Oxford: Polity Press.
- Hazama, Yasushi. 1999. *Aspects of democratization in Turkey*. Omer Faruk Genckaya ed.Tokyo: Institute of Developing Economy.
- Held, David. 1987.*Models of Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Heywood, Andrew. 2006 ."Siyaset". Liberte Yayınları, Ankara.
- Huntington, Samuel P. 1989. "The Modest Meaning of Democracy" in Pastor, ed.
- _____. 1991. "The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century" *Norman, OK, and London: University of Oklahoma Press..*
- _____. 1995. "Armed Forces and Democracy: Reforming Civil- Military Relations," *Journal of Democracy* 6, no. 4 (October).

- _____. 1984. "Will More Countries Become Democratic". *Political Science Quarterly*, nr. 99, 203.
- İçduygu A, Meydanoğlu Z & Sert D.S. 2011. "Civil Society in Turkey: At a Turning Point". CIVICUS Civil Society Index Project Analytical Country Report for Turkey II. Third Sector Foundation of Turkey (TUSEV) Publications. No.51. Ankara.
- Karadağ, Ahmet 2005. "Sivil Toplum ve Demokrasi". İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Keyman, Fuat, and Içduygu Ahmet. 2003. "Globalization, Civil Society and Citizenship in Turkey: Actors, Boundaries and Discourses," *Citizenship Studies* 7 (2):217-232.
- Levitsky, Steven, and Way, Lucan. 2002. "The Rise of Competitive Authoritarianism," *Journal of Democracy* 13: 51-65.
- Leidner, R. 1993. "Fast food, fast talk: Service work and the routinization of everyday life," Berkeley: University of California Press.
- Linz, J. Juan ve Stephan, Alfred. 1996. "Problems of Democratic transition and consolidation," Baltimore: John Hopkins University Press.
- Mayo, B. Henry. 1964. "Demokratik Teoriye Giriş", Çev. Emre Kongar, Ankara: Ayyıldız.
- Mill, J. S. 1964. *Utilitarianism, On Liberty and Consideration on Representative Government*, Everyman's Library, London.
- Norton, Richard Augustus. 1995. "Introduction." In Richard Augustus Norton, eds., *Civil Society in Middle East*. Leiden: E.J. Brill, 1-17.
- Onbaşı, Funda. 2005. "Sivil Toplum", İstanbul: L&M.
- O'Donnell, Guillermo. 1992. "Transitions, Continuities and Paradoxes." In Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell, and J. Samuel Valenzuela, eds., *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 17-56.
- Ozbudun, Ergun. 1999. *Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation*. London: Lynne Rienner.
- Ozbudun, E. and Keyman, E.F. 2002. "Cultural Globalization in Turkey," in P.L. Berger and S.P. Huntington (eds) *Many Globalizations*, Oxford: Oxford University Press: 296-321.
- Özdalga, Elisabeth. 1997. *Civil Society, Democracy and the Muslim World*. İstanbul: Swedish Research Institute.

- Özüerman, Tülay. 1997. “Sivil Toplum Örgütlerinin Demokratik İşleyişteki Yeri ve Önemi: Türkiye için Açılımlar”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 21.
- Przeworski, Adam. 1992. *The Democracy and Market*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Putnam, Robert D. 1993. “Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy”. Princeton: Princeton University Press.
- Rousseau, Jean-Jacques . 2010. “Toplum sözleşmesi”, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Rooy, Alison. V. 1998. *Civil Society and the Aid Industry*. London: Earthscan Publications Ltd.
- Sarıbay, Ali Yaşar. 2001. *Postmodernite Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: Alfa Basım.
- Schumpeter, J. A. 1943. *Capitalism, Socialism and Democracy*. London: Geo Allen and Unwin.
- Schedler, Andreas. 1998. “What is Democratic Consolidation”, *Journal of Democracy*, 9: 91-107.
- Shils, Edward. 1991. “The Virtue of Civil Society”, *Government and Opposition* 26 (3): 3-20
- Somer, Murat. 2004. “Demokratlığın Politik Ekonomisi: İnanılır Demokrasi, Düzenleyici Devlet ve AB’li Küreselleşme”, *Doğu Batı*, Yıl 7, Sayı 28:227, 251.
- Tanilli, Server. 2009. “Nasıl Bir Demokrasi İstiyoruz?”, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Tilly, Charles.2011. *Demokrasi*. (çev. Ebru Arcan),İstanbul: Phoenix.
- Tosun, Gülgün Erdoğan. 2001. *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*. İstanbul: Alfa.
- Toprak, Binnaz. 1996. “Civil Society in Turkey”. In Richard Augustus Norton, ed., *Civil Society in the Middle East*. Leiden: E. J. Brill, 87-118.
- Toros, Emre. 2007. “An Analysis On The Contribution Of Civil Society to Democratic Consolidation In Turkey”, Department of Political Science, Bilkent University, Ankara.
- Türköne, Mümtaz’er. 2005. *Siyaset*. Ankara: Lotus.

- Touraine, Alain. 2002. "Demokrasi Nedir?", Çev. Olcay Kunal, 3.bs., İstanbul: Yapı Kredi.
- Trentmann, Frank. 1999. *Paradoxes of Civil Society: New Perspectives on Modern German and British History*. New York: Berghahn Books."
- Walzer, Michael. 1992. "The Civil Society Argument." In Chantal Mouffe, ed., *Dimensions of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship and Community*. London: Verso, 89-108.
- White, Gordon.1994. "Civil Society, Democratization and Development," *Democratization* 1 (3): 379- 394.
- _____.1994. "Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing the Analytical Ground". *Democratization*, nr.3, 382.
- Whitehead, Laurence. 2002. *Democratization: Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Yıldırım, İbrahim. 2004. "Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim," Ankara: Seçkin.
- Yıldız, Özkan.2004. "Sivil Toplum, Demokrasi ve Çoğulculuk," 2 (5).
- Zaki, Moheb. 1994. *Civil Society and Democratization in Egypt, 1981-1994*. Cairo: The Ibn Khaldun Center.

EK 1

DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME ÖRNEKLEMİNDE YER ALAN STK'LARA İLİŞKİN TANITICI BİLGİLER

DERNEKLER

MAZLUM-DER (İnsan Hakları ve Mazlumlar için Dayanışma Derneği): 1991 yılında kurulan dernek insan hakları üzerine çalışmaktadır. 16 şubesi ve 5000 üyesi olan derneğin genel merkezi Ankara'dır.

MÜSİAD (Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği): MÜSİAD 1990 yılında kurulmuştur. Genel merkezi ise İstanbul'dadır.

TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği): TÜSİAD 1971 yılında kurulmuştur. Genel merkezi İstanbul'dadır.

MEZO-DER (Mezopotamya Kültür ve Dayanışma Derneği): Mezopotamya Kültür ve Dayanışma Derneği kısa adıyla Mezoder 2004 yılında kurulmuştur. İstanbul'da yaşayan Süryanilerin bir araya gelerek kurdukları ikinci Süryani Sivil Toplum Kurumudur.

FES (Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği): Sosyal demokrasinin fikirlerine ve temel değerlerine bağlı, kamu yararına çalışan, özel, bağımsız ve kültürel bir kuruluştur. FES 25 yıldır Türkiyeli partnerleriyle birlikte Türkiye'de atölye çalışmaları, seminerler, sunumlar ve uluslararası konferanslar düzenlemekte, deklarasyonlar yayınlamakta ve bilimsel araştırmalara destek vermektedir. Genel Merkezi İstanbul'dadır.

SENDİKALAR

DİSK (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu): 1967'de kurulan DİSK'e 113.000 kişi üyedir. Genel merkezi ise İstanbul'dadır.

HAK-İŞ (Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu): 1976 yılında kurulan konfederasyonun 270.000 üyesi bulunmaktadır. Genel merkezi ise Ankara'dadır.

TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu): 1952'de kurulan ve daha çok kamuda örgütlü çalışan işçilerin üye olduğu TÜRK-İŞ'e 788.388 üye bulunmaktadır. Genel merkezi ise Ankara'dır.

TİSK (Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu): Bir işveren sendikası konfederasyonu olan TİSK 1962 yılında kurulmuştur. TİSK'in genel merkezi Ankara'dadır.

MESLEK ODALARI

TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Konfederasyonu): 1953 yılında kurulmuştur.. Genel merkezi ise Ankara'dır.

PLATFORMLAR

Başkent Kadın Platformu: 1995 yılında kurulan platform üyesi STK'lar arasında iletişim ve dayanışma sağlamak amaçlı çalışmaktadır. 40 kadın örgütünün üye olduğu platformun merkezi İstanbul'dadır.

EK 2**DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME YAPILAN KİŞİLERE YÖNELTİLEN
SORULAR**

Görüşme yapılan kişini kendini tanıtmayı (Yaş, Eğitim Durumu, Mevcut görevi, kuruluşun üye sayısı)

1. Sizce sivil toplum nedir? Tanımlayınız. (Değer Boyutu)
2. Sivil toplumun sosyal, ekonomik ve siyasi sorunlara olan katkısı nedir? (Etki Boyutu)
3. Türkiye’de güçlü ve etkili bir sivil toplumun var olduğunu düşünüyor musunuz? Bu oluşumu sağlayan unsurlar ve oluşumuna engel olan nedenler nelerdir? (Değer Boyutu)
4. Sizce Sivil Toplum Kuruluşu nedir? (Değer Boyutu)
5. Sivil Toplum kuruluşlarının iç işleyişlerinde demokratik ve adil bir düzen var mıdır? (Değer Boyutu)
6. Sivil Toplum kuruluşlarının iç mekanizmalarında, tüzüklerinde, uygulamalarında cinsiyet eşitliği ilkesi ve dezavantajlı gruplar için yer almakta mıdır? Kuruluşunuzun tüzüğünüzde böyle düzenlemeler mevcut mu? (Değer Boyutu)
7. Kuruluşunuz demokrasiyi toplumsal düzeyde aktif olarak ne kadar teşvik ediyor ve ne gibi politikalar üretiyor? (Değer Boyutu)
8. Türkiye’de sivil toplum kuruluşları özgür olduğunu ve siyasi iktidarları özgürce eleştirebildiğini düşünüyor musunuz? (Etki Boyutu)
9. Sizce, Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları demokratik ilkelerin toplumsal seviyede yerleşmesi için bir çalışma yürütmekte midir? (Etki Boyutu)
10. Sivil toplum kuruluşları kamu politikalarını etkilemede etkin bir rol oynamakta mıdır ve sizce başarılı mıdır? (Etki Boyutu)

Son olarak ilave etmek istedikleriniz...

İNTİHAL RAPORU

Turnitin Orijinallik Raporu

tez Tuğba Balcı tarafından

Tez Tarama (SBE tez) den

- 09-Kas-2015 14:49 EET' de işleme konu
- NUMARA: 597527938
- Kelime Sayısı: 25577

Benzerlik Endeksi

%8

Kaynağa göre Benzerlik

Internet Sources:

%8

Yayınlar:

%1

Öğrenci Ödevleri:

%1

ÖZGEÇMİŞ

1. Adı Soyadı : TUĞBA AYDIN

2. Doğum Yeri ve Tarihi: İNGİLTERE- 30.12.1982

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler	Çankaya Üniversitesi	2001-2006
Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler Yüksek lisans	Atılım Üniversitesi	2009-2015

Çalıştığı Yer	Görev	Tanım	Yıl
<i>Aba İstanbul Madencilik Ltd.</i>	Yönetici	Şirketin ihracat yaptığı ülkelerdeki yetkili kişi, şirket ve kurumlarla ilişkileri, işbirliğini ve iletişimi sağlamak, geliştirmek.	2014- Halen
<i>ITUC-PERC</i>	Gençlik Komitesi-Başkan (Seçilmiş) ITUC Yönetim Kurulu Üyesi	Ülkeler arasında Gençlik faaliyetlerinin ve kampanyaların yürütülmesinden sorumlu olmak, bölgede işbirliği ve iletişimi sağlamak	2011-2013
<i>ITUC-PERC</i>	Gençlik Komitesi-Başkan Yardımcısı (Seçilmiş)	Ülkeler arasında Gençlik faaliyetlerinin ve kampanyaların yürütülmesi, işbirliği ve iletişimin sağlanması	2009-2011
<i>HAK-İŞ Konfederasyonu</i>	Gençlik Komitesi-Başkan	Gençlik faaliyetlerinden ve kampanyaların yürütülmesinden sorumlu	2009-2015 Ocak
<i>ÖZ GIDA-IS Sendikası /HAK-İŞ Konfederasyonu</i>	Dış İlişkiler Uzmanı	Sendikanın Uluslararası ilişkilerini yürütmek ve iletişim sağlamak	2009-Halen
<i>HAK-İŞ Konfederasyonu</i>	Mesleki Eğitim Uzmanı	Eğitim faaliyetlerinin koordine edilmesinden ve uygulamasından sorumlu	2009 Şubat-2009 Aralık
<i>ABU Consult-Berlin</i>	MEBGEP İK ve Eğitim Asistanı	Eğitim faaliyetlerinin koordine edilmesinde ve yürütülmesinde Anahtar Uzmana asistanlık	2008 Ağustos-2009 Aralık

Yabancı Dil: (1 ile 5 arası not verin):

(Puanlama: 1-çok iyi, 2-iyi, 3-orta, 4-zayıf, 5-çok zayıf)

Dil	Okuma	Konuşma	Yazma
İNGİLİZCE	1	1	1
FRANSIZCA	2	3	3

Eposta: tugbalci@aol.com

Cep Tel: 0312 4902306

Tarih:01.07.2015

